

”Se on hyvin olennainen sitä MARAK työskentelyä ne lapset siinä”

Lapsen osallisuuden huomioiminen moniammatillisessa
riskinarviointikokouksessa

Jannice Toolanen

Pro gradu -tutkielma

2018

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: ”Se on hyvin olennainen sitä MARAK työskentelyä ne lapset siinä” – Lapsen osallisuuden huomioiminen moniammatillisessa riskinarviointikokouksessa

Tekijä: Jannice Toolanen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ Sivulaudatur työ Lisensiaatintyö

Sivumäärä: 75 sivua + 1 liite

Vuosi: 2018

Tiivistelmä:

Tutkimuksessani tarkastelen lasten huomioimista moniammatillisessa riskinarviointikokous eli MARAK-työryhmässä. MARAK-menetelmä on Suomessa suhteellisen uusi uhrilähtöinen riskinarviointimenetelmä, jossa vakavan väkivallan uhrille laaditaan turvallisuussuunnitelma. MARAK on tarkoitettu vakavan ja toistuvan lähisuhdeväkivallan sekä eron jälkeisen vainon uhreille. Tutkimuksessani olen kiinnostunut siitä, miten lapsi huomioidaan MARAK-työryhmässä, kun lapsi on altistunut toiseen vanhempaansa kohdistuvalle väkivallalle.

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus. Teoreettisena viitekehyksenä toimii lasten osallisuus. Lähestyin tutkimustani sosiaalisen konstruktionismin avulla tulkitsemalla tietoa ammattilaisten puheesta. Tutkimukseni aineisto koostuu sekä yhden MARAK-työryhmän muistioista että MARAK-työryhmän jäsenten teemahaastatteluilta. Aineisto on kerätty ja saatu käyttöön keväällä 2018. Molemmat aineistot olen analysoinut teoriaohjaavan sisällönanalyysi menetelmän keinoin.

Tutkimukseni osoittaa, että lapsen osallisuus toteutuu ammattilaisten puheen tasolla. Lapset eivät itse ole osallisina kokouksissa eivätkä turvallisuussuunnitelman laadinnassa. Lapset otetaan ammattilaisten sekä vanhemman puheessa laajasti huomioon, ja lapsien kokemuksista, turvallisuudesta sekä tukitoimista keskustellaan kokouksissa. Lapsen kokemukset tulevat kokouksissa esiin välillisesti joko vanhemman tai työntekijän kertomana.

Tutkimukseni tarkoituksena on tuottaa tietoa MARAK-työryhmille lasten osallisuuden merkityksestä. Tutkimukseni tulokset soveltuvat myös muiden lähisuhdeväkivallan kanssa työskentelevien ammattilaisten hyödynnettäviksi.

Avainsanat:

MARAK, riskinarviointi, lähisuhdeväkivalta, eron jälkeinen vaino, lapset, ammattilaiset

Muita tietoja:

Suostun tutkielmani luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi:

Suostun tutkielmani luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi:

Sisälllys

1 Johdanto	1
2 Naisiin ja lapsiin kohdistuva lähisuhdeväkivalta.....	4
2.1 Lähisuhdeväkivalta ilmiönä	4
2.2 Eron jälkeinen vaino ja väkivalta	7
2.3 Lapsi väkivallalle ja vainolle altistujana	10
3 Lapset osallisina auttamisprosesseissa	15
4 MARAK-menetelmä väkivaltaan puuttumisessa	20
4.1 Moniammatillinen riskinarviointikokous MARAK	20
4.2 Äidin ja lapsen turvallisuus osana väkivallasta selviytymistä	26
5 Tutkimuksen toteutus.....	30
5.1 Tutkimuskysymykset	30
5.2 Aineisto ja sen analyysi.....	31
5.3 Tutkimuksen eettisyys	34
5.4 Tieto ja tutkijan paikka	37
6 Lapset ammattilaispuheissa	42
6.1 Lapsi ammattilaisten huomiossa	42
6.2 Lapsen suojeleminen osana osallisuuden rajoittamista.....	48
6.3 Vaino ja lapset	55
7 MARAKin lapsilähtöisyys.....	59
7.1 Turvasuunnitelma ja lapset	59
7.2 Lasten osallisuuden kehittäminen MARAK-työryhmissä.....	61
8 Johtopäätökset ja pohdinta	66
Lähteet.....	71
Liite	76

1 Johdanto

Lähisuhdeväkivalta koskee monia perheitä yhteiskunnassamme. Tilastokeskuksen mukaan Suomessa oli vuonna 2016 8800 viranomaisten tietoon tullutta lähisuhdeväkivaltatapausta (Tilastokeskus 31.5.2017). Tilastoissa ei ollut mainintaa, kuinka suureen osaan lähisuhdeväkivaltaa kokeneista perheistä kuului lapsia, mutta esimerkiksi turvakodin asiakkaina lapsia oli vuonna 2015 ollut 1466. Väkivallalle altistuminen oli ollut lapsille yleisin väkivallan kokemus turvakotiraportin mukaan, mutta myös fyysistä väkivaltaa ja kaltoinkohtelua lapsia kohtaan oli esiintynyt. (Thl 2015, 9.) Todelliset luvut ovat luultavasti suuremmat, sillä perheissä esiintyvä väkivalta ei läheskään aina tule viranomaisten tietoon.

Tutkielmani tavoitteena on selvittää, miten *lapset* huomioidaan lähisuhdeväkivallan ja vainon viranomais- ja auttamisprosesseissa. Tarkastelen, otetaanko lapsen kokemukset huomioon riittävästi myös silloin, kun lapseen itseensä ei ole kohdistunut väkivaltaa. Ymmärrän lähisuhdeväkivallan haavoittavuuden yltävän koskemaan perheen lapsia siitäkkin huolimatta, vaikka väkivalta ei suoraan kohdistuisikaan heihin. Lapset ovat suuressa riskissä altistua väkivallalle, kun heidän äitinsä on väkivallan tai vainon kohteena. Lasten mahdollisuudet suojautumiseen ovat myös rajalliset. (Nikupeteri & Laitinen 2015, 830.) Sen vuoksi on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, miten ammattilaiset huomioivat heidät auttamisprosesseissaan.

Tarkastelen lapsen osallisuutta ammattilaisten näkökulmasta – miten ammattilaiset ottavat lapset huomioon auttamisprosesseissa, kun väkivallan uhrina on äiti. Tutkin lasten osallisuutta ammattilaispuheesta. Puheella tarkoitan tutkielmassani sekä ammattilaisten tuottamaa kirjallista tekstiä että suullista kertomusta.

Ymmärrän tutkielmassani lähisuhdeväkivallan ja eron jälkeisen vainon sukupuolistuneena ongelmana, jolla on vaikutusta myös lasten hyvinvointiin (esim. Jokinen 2017, 48). Lähisuhdeväkivallan uhrin ovat pääosin naisia, jonka vuoksi käsitän tutkielmassani väkivallan uhreiksi naiset sekä lapset (esim. Piispa & Heiskanen 2017, 74). Lähisuhdeväkivaltaa esiintyy myös miehiin kohdistuvana, sekä samaa sukupuolta olevien välisissä suhteissa, mutta ne eivät ole tämän tutkimuksen kohteena, vaikka

ilmiöinä kiinnostavia ovatkin (SOU 2014:49, 77). Tutkielmassani käsitän lapsiksi lastensuojelulain (13.4.2007/417) 6 § mukaan kaikki alle 18-vuotiaat. Tällöin lapsikäsitteeseen sisältyvät myös nuoriksikin määrittyvät henkilöt.

Tutkielmassani olen kiinnostunut erityisesti siitä, miten moniammatillisessa riskinarviointikokous eli MARAK-menetelmässä huomioidaan uhrin lapset. MARAK-menetelmän avulla pyritään auttamaan vakavan, toistuvan lähisuhdeväkivallan uhreja. MARAKin asiakkaat ovat lähes kaikki naisia. MARAK-menetelmä on Suomessa suhteellisen uusi menetelmä. Se on otettu käyttöön vuonna 2010 pilottihankkeen muodossa. Vaikka MARAK onkin nykyisin käytössä jo noin 90 kunnan alueella, se ei ole tuttu kaikille väkivallan uhrien kanssa työskenteleville ammattilaisille. (Piispa & October 2017, 305, 307, 310.) Jotta palvelut olisivat kunnissa yhdenvertaisia, tulee myös niille toimijoille ja alueille lisätä tietoa MARAKista, joilla sitä ei vielä ole.

Pro gradu -tutkielmani on osa ”Lasten tietävä toimijuus yksityisissä, moniammatillisissa ja yhteiskunnallisissa prosesseissa – Tapauksena vanhempien eron jälkeinen vaino” - tutkimushanketta. Hankkeen teeman mukaisesti tutkin lasten osallisuutta lähisuhdeväkivallan auttamisprosesseissa. Eron jälkeisen vainon katson liittyvän osaksi lähisuhdeväkivaltaa. Vaikka kyse onkin *eron* jälkeisestä vainosta, on väkivallan tekijänä äidille ja lapselle läheinen henkilö, ex-puoliso ja isä tai isäpuoli. Erotilanne luo riskejä myös lapsille (Esim. Eriksson 2016). Vainoon on myös erityisen haastavaa puuttua MARAK-menetelmän keinoin. Vaikka MARAKissa on saatu hyviä tuloksia väkivallan katkaisussa, vaino on tutkimusten mukaan jatkunut 40 % tapauksista toimenpiteistä huolimatta. MARAK on kuitenkin todettu tehokkaaksi vainon uhrien auttamisessa, mutta edelleen tarvitaan sekä lisäkoulutusta että -tutkimusta aiheesta ja erityisesti siitä, miten lapsia voitaisiin turvata entistä paremmin. (Piispa & October 2017, 310.)

Koska MARAK-menetelmän avulla pyritään auttamaan vakavan lähisuhdeväkivallan uhan alla eläviä uhreja, on tutkielmani kannalta oleellista avata myös lähisuhdeväkivaltaa ilmiönä, ammattilaisten merkitystä lähisuhdeväkivallan auttamisprosesseissa sekä väkivallan vaikutuksia naisiin ja lapsiin. Eron jälkeisen vainon ymmärrän osaksi lähisuhdeväkivaltaa, joten myös sen avaaminen on olennainen osa tutkielmaani. Tutkielmani rakentuukin niin, että johdannon jälkeisessä luvussa avaan naisiin ja lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa ilmiönä. Luvun olen jakanut kolmeen alalukuun, joissa käsitellään lähisuhdeväkivaltaa, eron jälkeistä vainoa sekä lapsen altistumista

väkivallalle. Kolmannessa luvussa käsittelen lasten osallisuutta auttamisprosesseissa. Neljännessä luvussa avaan MARAK-menetelmää, sillä sen ymmärtäminen on oleellinen osa tutkielmaani. Viidennessä luvussa kerron, miten tutkielma on toteutettu. Tähän lukuun sisältyvät tutkimuskysymysten esittely, aineisto ja sen analyysi, tiedon luonne ja tutkijan paikka sekä eettisyyteen liittyvät pohdinnat. Kuudes ja seitsemäs luku ovat tuloslukuja, joissa vastaan tutkimuskysymyksiini. Viimeisessä luvussa on tutkielmani johtopäätökset ja pohdinta.

2 Naisiin ja lapsiin kohdistuva lähisuhdeväkivalta

2.1 Lähisuhdeväkivalta ilmiönä

Lähisuhdeväkivalta voi esiintyä monin eri tavoin. Se voi olla esimerkiksi fyysistä, psyykkistä, seksuaalista tai taloudellista väkivaltaa. Väkivallan eri muodot kuitenkin kietoutuvat toisiinsa, sillä esimerkiksi fyysinen väkivalta herättää uhrissa myös psyykkistä pahoinvointia. (Oranen 2012, 218.) Sen vuoksi lähisuhteissa tapahtuvaa väkivaltaa ei voi suoraan luokitella vain esimerkiksi fyysiseksi väkivallaksi, eikä sitä myöten voida pelkästään keskittyä fyysisten haavojen parantamiseen. Väkivalta voi sisältää myös suoraa tai epäsuoraa uhkaa. Väkivalta voi olla kaikkea hengenvaaran ja epäsuoran väkivallan väliltä. Epäsuora väkivalta voi jäädä rikollisuuden rajalle, mutta herättää usein sekä uhrissa että lapsessa pelkoa. Väkivalta voi olla myös materiaalista, jolloin tekijä rikkoo uhrin tai lapsen henkilökohtaista omaisuutta. (Källström Cater & Ekbohm 2014, 9.)

Lähisuhdeväkivalta on myös kansanterveyskysymys. Se aiheuttaa fyysisiä ja psyykkisiä sairauksia huomattavasti enemmän heille, jotka ovat altistuneet väkivallalle. Psyykkiset ongelmat, kuten unettomuus, ahdistus ja masennus ovat yleisiä naisilla, joihin on kohdistunut väkivaltaa. (SOU 2014:49, 13.) Lähisuhdeväkivalta vaikuttaa myös lapseen, sillä lapsiperheessä esiintyvä väkivalta haavoittaa uhrin lisäksi myös lasta. Pelkkä väkivallan todistaminen voi aiheuttaa lapselle traumatisoitumista sekä vakavia seurauksia lapsen ja vanhempien välisille suhteille. Se lisää myös huomattavasti lapsen riskiä sairastua vakaviin psyykkisiin sairauksiin. Lapsi kokee itsensä tunnetasolla hylätyksi ja turvattomaksi, kun lapsen vanhempi käyttäytyy toista vanhempaa kohtaan väkivaltaisesti. Lähisuhdeväkivallassa lapsi ikään kuin menettää molemmat vanhempansa, sillä toinen on uhkaava väkivallantekijä ja toinen väkivallan uhri. Monesti lähisuhdeväkivalta kohdistuu myös suoraan lapseen. (Broberg ym. 2010, 6, 9.)

Lähisuhdeväkivallassa korostuu sen sukupuolistuneisuus. Naisiin kohdistuvasta väkivallasta suurin osa tapahtuu kotona oman kumppanin toimesta. (Ronkainen 2017, 32.) Myös eron jälkeen jatkuva väkivalta ja vaino, ovat sukupuolittuneita ilmiöitä, sillä suurin osa uhreista on naisia, joiden vainoajana toimii ex-mies (Nikupeteri 2016, 41). Vaikka lähisuhdeväkivaltaa kokevat sekä naiset että miehet, joutuvat naiset vakavan

väkivallan uhreiksi miehiä useammin (Oranen 2012, 220). Lähisuhdeväkivalta perustuu muun muassa epätasa-arvoiseen valtakulttuuriin sukupuolten välillä. Tämän purkaminen edellyttääkin aktiivista tasa-arvotyöskentelyä, jonka on lähdettävä jo päiväkodeista ja kouluista, joissa tulisi nostaa esille sukupuoliroolit ja -normit. (SOU 2014:49, 19.)

Kotiin sijoittunut väkivalta tekee omasta henkilökohtaisesta ympäristöstä suojaamattoman ja tuo pelon osaksi arkea (Hurtig 2013, 180). Lähisuhteissa tapahtuva väkivalta tapahtuukin yleensä kotona ulkopuolisilta todistajilta piilossa (SOU 2014:49, 140). Perheessä tapahtuvaa väkivaltaa salataan usein aikuisten toimesta. Tällöin myös lapset oppivat sen, että asioista ei kerrota perheen ulkopuolisille. Auttajienkin voi olla vaikea saada lasta puhumaan perheessä tapahtuvasta väkivallasta, sillä puhumattomuudesta on usein muodostunut ”muuri”, jota on vaikea rikkoa. (Nyqvist 2006, 143–144.) Lapset tuntevat usein myös syyllisyyttä ja häpeää väkivallasta. Ei myöskään ole epätavallista, että väkivallan tekijä uhkailee lasta olemaan hiljaa. (SOU 2014:49, 141.)

Avun hakeminen lähisuhdeväkivaltaan voi olla uhrille vaikeaa. Siihen, ettei apua haeta, vaikuttavat monet tekijät. Avun hakemiseen ei esimerkiksi ole riittävästi voimavaroja. Uhria voi huolestuttaa, miten selvittää taloudellisesti suhteen päätyttyä tai miten lapset mahdollisesti reagoivat vanhempiensa eroon. (Kaittila 2017, 89.) Väkivallan vakavuutta ei myöskään välttämättä tunnisteta. Johanna Hurtigin (2013, 83) mukaan pahuus, joka sijoittuu itsestä etäälle, on helpompi tunnistaa ja nähdä kuin lähellä oleva pahuus, joka halutaan torjua ja on vaikeammin selitettävissä ja tunnistettavissa.

Avun hakeminen on uhrille prosessi, eikä yksittäinen tapahtuma. Avun hakemista voidaan kuvata kolmivaiheisena prosessina. Ensin uhri yrittää selvittää tilannetta itse rauhoittelemisen tai vastustamisen kautta. Tämän jälkeen apua haetaan epävirallisista verkostoista, kuten omilta läheisiltä. Vasta viimesijaisena apua haetaan viranomaisilta. (Kaittila 2017, 89–91.) Tämä korostaakin viranomaisten merkitystä väkivallan katkaisussa. Avun hakemisen prosessi muotoutuu kuitenkin yksilöllisesti, eikä se aina etene edellä mainitussa järjestyksessä. Väkivalta ei myöskään aina pääty siihen, että apua on haettu viranomaiselta, vaan väkivalta jatkuu usein tämänkin jälkeen. (Mt., 91.) Avun hakeminen on kuitenkin tärkeä askel kohti väkivallan katkaisemista.

Lapselle avun hakeminen on monesti vaikeaa, eikä lapsen altistumista väkivallalle huomata tarpeeksi usein. Aikuisten tulisi kuunnella, jos lapsi yrittää kertoa heille väkivallasta. Aikuiset eivät kuitenkaan aina kuuntele tai ymmärrä, kun lapsi yrittää kertoa väkivallasta. Syitä tähän voi olla monia. Lapsen kokemukset saattavat aikuisestakin tuntua pelottavilta ja tilanteeseen voi tuntua hankalalta puuttua. Myös seuraukset voivat pelottaa kuulijaa. Muita syitä voi olla myös tietämättömyys lähisuhdeväkivallasta ilmiönä ja sen vaikutuksista lapseen. Ammattilaisilla, jotka kohtaavat työssään lapsia, tulee olla taitoja ymmärtää lapsen signaaleja siitä, ettei lapsella ole kaikki hyvin. Esimerkiksi lapsen aggressiivisuus tai itsetuhoisuus voivat olla merkkejä siitä, että perheen sisällä käytetään väkivaltaa. (SOU 2014:49, 139, 141–142.)

Yksi keskeisimmistä syistä, miksi nainen jättää hakematta apua, ovat alaikäiset lapset. Nainen voi esimerkiksi pelätä, että avun hakemisen seurauksena väkivalta kohdistuu lapseen. (Kaittila 2017, 95–96.) Eron jälkeisessä vainossa vainoja voi kostaa uhrille satuttamalla tai jopa kaappaamalla lapsen (Nikupeteri 2016, 58). Myös lastensuojelulliset toimenpiteet saattavat olla syynä siihen, ettei viranomaisiin uskalleta olla yhteydessä. Ajatus ydinperheihanteesta saattaa myös hidastaa avun hakemista; naisella voi olla ajatus siitä, että lapsen on parempi kasvaa molempien vanhempien kanssa väkivallasta huolimatta. (Kaittila 2017, 95–96.) Toisaalta lapseen liittyvä huoli sekä äitiydestä saama voima voivat toimia myös motivoivina tekijöinä väkivallasta irrottautumisessa (Kaittila 2017, 98; Hautanen 2017, 128).

Yhteiskunnan on ennaltaehkäistävä lähisuhdeväkivaltaa. Siihen on myös puututtava jo varhaisessa vaiheessa, jos havaitsee merkkejä siitä, että aikuinen tai lapsi altistuu väkivallalle. Ammattilaisten tulee uskaltaa kysyä väkivallasta ja siihen on tarjottava apua ja tukea. (SOU 2014:49, 13.) Lähisuhdeväkivallalla ei ole Suomen lainsäädännössä määritelmää, vaan osapuolten keskinäisistä suhteista huolimatta väkivaltaa määritellään aina samalla lailla. Lähestymiskiello on kuitenkin merkittävä lainsäädännöllinen keino lähisuhdeväkivaltaan puuttumisessa. Lähestymiskiellolla pyritään katkaisemaan väkivallan jatkuminen ja suojaamaan väkivallan uhria. (Kainulainen & Niemi 2017, 142, 153; Oranen 2012, 219.)

2.2 Eron jälkeinen vaino ja väkivalta

Vaino on Euroopassa suhteellisen tuore ilmiö. Vuoteen 2007 mennessä Euroopan unioniin kuuluvista maista kahdeksassa vaino oli kriminalisoitu. Nämä maat olivat Belgia, Tanska, Irlanti, Malta, Alankomaat, Iso-Britannia, Saksa sekä Itävalta. (Söresson 2011, 15.) Ruotsissa vainosta on syksyllä 2011 tullut rikosoikeudellisesti rangaistava teko (Söresson 2011, 27). Suomen lainsäädäntöön se puolestaan on tullut rangaistavaksi teoksi vuodesta 2014 lähtien. Ilmiön kriminalisoinnissa aikaisemmin hyväksytty tai tunnistamaton teko nähdään haitallisena, ja siihen koetaan tärkeäksi puuttua viranomaisten keinoin. Aikaisemmin ajateltiin, että väkivalta loppuu parisuhteen päättymiseen. (Nikupeteri 2016, 21–22, 28.) Todellisuudessa väkivallan riski, erityisesti surmatuksi tuleminen, nousee parisuhteen päätyttyä (Hautanen 2017, 121). Eron jälkeinen vaino saattaa näyttäytyä väkivallan suhteen vähäisenä, sillä vainoteot eivät aina ole väkivaltaisia. Vaino on kuitenkin ilmiönä merkittävä ja sillä voi myös olla vakavia seurauksia. Vaino on myös vähän tunnettu muihin väkivallan muotoihin verrattuna. Senkin vuoksi vaino voi jäädä ulkopuoliselle näkymättömäksi. (Laitinen ym. 2018, 3.)

Esillä olleet perhe- ja lapsisurmat ex-puolison/isän toimesta ovat herättäneet keskustelua siitä, miten viranomaiset voisivat mahdollisimman tehokkaasti tunnistaa vainoa sekä suojata perheitä ja lapsia. Lastensuojelussa on esimerkiksi alettu korostaa varhaista puuttumista ja ongelmien ennaltaehkäisemistä. Eron jälkeisessä vainossa viranomaisten tulee arvioida, kuinka suuressa riskissä uhrin ovat. On tärkeää arvioida, kuinka iso riski uhreilla on joutua väkivallan ja vainon seurauksena henkirikoksen uhreiksi. (Nikupeteri 2016, 153.)

Vaino on sekä sosiaalinen ongelma että rikos. Se vaikuttaa kokonaisvaltaisesti sekä vainon kohteena olevan vanhemman että lapsen elämään. (Nikupeteri 2016, 162.) Sen lisäksi, että vaino vahingoittaa sekä uhrin että tekijän vanhemmuutta, kuormittaa se myös lasta (Kinnunen ym. 2017, 199). Vaino on rikosoikeudellisesti säädelty ja siitä voi saada sakkoa tai enintään kaksi vuotta vankeutta (Rikoslaki 25 7 a§, 13.12.2013/879). Vaino voi sisältää kaikkia sukupuolistuneen lähisuhdeväkivallan muotoja, kuten fyysistä, psyykkistä ja seksuaalista väkivaltaa (Nikupeteri & Laitinen 2013, 38).

Vainoa voidaan pitää ennustamattomana väkivallan muotona, sillä kotiympäristön lisäksi vainotuksi voi joutua missä tahansa myös puhelimen ja internetin välityksellä

(Laitinen ym. 2018, 2). Digitalisaatio luo uuden ulottuvuuden vainolle ja sen vuoksi myös sen huomioiminen riskinarvioinnissa on tärkeää (Piispa ym. 2017, 162–163). Riskinarvioinnissa onkin huomioitava teknologian mukanaan tuomat riskit. Teknologia mahdollistaa uudella tavalla kontrollin uhria kohtaan, esimerkiksi vakoiluohjelmien kautta. Sosiaalinen media voi myös altistaa riskeille ja nämä asiat on tuotava uhrien tietoisuuteen. (Nikupeteri 2016, 155, 168.) Uhrin lisäksi myös lapsilla sekä muilla läheisillä on tärkeä olla tietoa toimintatavoista esimerkiksi sosiaalisen median käyttöä koskien (Piispa ym. 2017, 163).

Eron jälkeisen vainon olemassaolo on tiedostettu jo pitkään, mutta sen tunnistamisen haasteellisuus yhtenä lähisuhdeväkivallan muotona on vaikeuttanut siihen puuttumista ja uhrien avun saamista (Nikupeteri & Laitinen 2017, 19). Yhteiskunnassamme korostetaan tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta, jonka vuoksi perhesuhteisiin liittyvän vainon olemassaoloa voidaan helposti kyseenalaistaa. Vaino käsitteenä liitetään usein kaukaiseksi liittyen esimerkiksi sotiin tai juutalaisvainoihin. (Laitinen ym. 2018, 1.) Käsitteen ymmärtäminen nykyhetkessä on oleellista, sillä vaino paikantuu juutalaisvainojen ja sotien sijasta lähisuhteissa tapahtuvaan väkivaltaan. Vainon sanoittaminen ja käsitteellistäminen on ollut tärkeää, sillä vaino eroaa muunlaisesta lähisuhdeväkivallasta. (Nikupeteri & Laitinen 2017, 19.)

Vaino voi olla vaikeasti tunnistettavissa, sillä vainoajan teot voivat esiintyä muunakin kuin väkivaltana. Vaino voi esiintyä esimerkiksi flirttailuna tai romanttisena käyttäytymisenä, kuten kukkalähetyksinä. Näin ollen vaino esiintyy näennäisesti normaalina, jopa ihannoituna käyttäytymisenä. (Nikupeteri 2016, 43.) Vainotekoja voidaan pitää rakkauden ja ikävän osoituksina (Nikupeteri & Laitinen 2013, 38). Tämän vuoksi vaino on rikosoikeudellisesti vaikeasti tunnistettavissa (Nikupeteri 2016, 44).

Yleensä eron jälkeinen vaino on jatkumo parisuhteessa esiintyneelle väkivallalle. Uhrin ja vainoajan välillä on olemassa väkivaltainen historia, mikä jatkuu eronkin jälkeen. Vaino johtuu usein siitä, että vainoajan on vaikea hyväksyä parisuhteen loppumista. Joskus vainoaja haluaa entisen kumppaninsa takaisin, ja joskus vainon motiivina on vain halu kostaa parisuhteen lopettaneelle osapuolelle. (Söresson 2011, 20.) Vainoaja voi pitää lapsia kontaktin ylläpitämisen välineenä (Kinnunen ym. 2017, 199).

Vainoajan vanhemmuus voi myös näyttäytyä ulospäin näennäisenä rakkautena ja kiintymyksenä lapsia kohtaan. Todellisuudessa se voi kuitenkin sisältää henkistä väkivaltaa ja kontrollia. Vainoava vanhempi ei esimerkiksi tunnista lapsen tarpeita eikä kunnioita hänen rajojaan, vaan keskittyy lapsen sijasta uhrin vainoamiseen. Lapset voivat altistua laiminlyönneille, pilkkaamiselle ja sopimattomille tunteille ja fyysisille tiloille. Vainoaja voi myös käyttää väkivaltaa lasten nähden. Vainoaja pyrkii mustamaalaamisella heikentämään myös uhrin vanhemmuutta. (Kinnunen ym. 2017, 199.)

Vainon uhrin kanssa työskentelevä viranomaisella voi joutua tekemään työtä epävarmuuden varjostamana. Vainoajan voi saada tilanteen näyttämään siltä, että äiti yrittää vieraannuttaa lasta isästään. (Nikupeteri 2016, 148.) Vaino ja lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta voidaan sekoittaa keskenään. Eron jälkeisessä vainossa lapsen tapaamisten rajoittaminen vainoavaan vanhempaan voi näyttäytyä vieraannuttamisena, vaikka todellisuudessa uhri suojelisi näin sekä itseään että lastaan. (Häkkänen-Nyholm 2017, 83.) Lapsen kannalta on kohtalokasta, jos vaino tulkitaan huoltajuuskiistaksi tai yhteistyökyvyttömyydeksi. Tällöin nimeämättä jäävät vainon haitalliset vaikutukset lapselle. (Nikupeteri ym. 2017b, 104.) Vainoaja puolestaan voi osana vainoa pyrkiä vieraannuttamaan lasta äidistään (Kinnunen ym. 2017, 197). Vainoajan ja uhrin tarinat tilanteesta voivat olla keskenään ristiriidassa, mikä asettaa viranomaisen vaikeaan tilanteeseen (Nikupeteri 2016, 148).

Sosiaalityössä eettisyys ja moraalisuus ovat keskiössä. Moraalisessa toiminnassa viranomaisella muodostaa ja tulkitsee tietoa perheen arjesta. On tärkeää tunnustaa eri osapuolten subjektiivinen todellisuus, esimerkiksi niin, että heidän kokemuksensa nimetään ja määritellään uudelleen. Ammatilliselta vaaditaan herkkyyttä ja kykyä osata erottaa uhrin omat kokemukset väkivallan tekijän kokemuksista. Ammatillainen voi esimerkiksi kuulla uhrin lapsia tai muita uhrin läheisiä, jotta saisi laajempaa tietoa tilanteesta. Oikeudenmukaisuuden lisäksi viranomaisilta vaaditaan huolenpidon etiikkaa. Huolenpito sisältää uhrin ja sitä myötä myös lasten tarpeiden tunnistamisen sekä kykyä ratkoa moraalisia ongelmia. Jotta eettisyys ja moraalisuus pääsevät aidosti toteutumaan, vaaditaan viranomaiselta vahvaa tietoa väkivallasta sekä vainon luonteesta. (Nikupeteri 2016, 155–157.)

Eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien auttaminen on haastavaa, ja erityistä huomiota on kiinnitettävä lapsen turvallisuuden takaamiseen (Laitinen ym. 2018, 1). Lapsen avunsaanti edellyttää sitä, että äitiin kohdistuva vaino tunnistetaan (Nikupeteri 2016, 158). Vaino vaikuttaa lapseen suoraan, mutta myös vanhemmuuden kautta (Kinnunen ym. 2017, 199). Myös lapset ovat vainon uhreja, jos heidän äitiään vainotaan. Jos väkivallan ajatellaan kohdistuvan pelkästään naiseen tai lapseen, ei nähdä vainon kokonaisvaltaista vaikutusta koko perheeseen. Lastensuojelu tulee ottaa mukaan työskentelyyn, jos perheessä on alaikäisiä lapsia. Sosiaalityöntekijän on osattava tunnistaa vainon vaikutukset lapseen sekä se, että vainoaja voi käyttää palvelujärjestelmää hyväkseen esimerkiksi keksimällä syytöksiä äidistä. Tapaamiskäytännöissä tulisi tarvittaessa uskaltaa rajoittaa lapsen ja vainoajan tapaamisia lapsen etua ajatellen. Tämä edellyttää sitä, että työntekijä on osannut tunnistaa vainon. (Nikupeteri 2016, 158.)

2.3 Lapsi väkivallalle ja vainolle altistujana

Keskityn tutkimuksessani siihen, miten MARAK-työryhmässä otetaan lapset huomioon. Uhrina ei ole pelkästään väkivallan välitön kohde, vaan väkivalta vaikuttaa ainakin välillisesti myös lapseen (Nikupeteri & Laitinen 2015, 841). Lapsen nähdessä vanhempansa kohdistuvaa väkivaltaa, voi se aiheuttaa lapsessa samanlaisia oireita, kuin jos lapsi itse olisi väkivallan suorana kohteena (Orjasniemi & Kurvinen 2017, 138). Lasten kokemukset, erityisesti heidän pelon ja epävarmuuden tunteensa, jäävät usein huomioimatta päivittäisissä ympäristöissä, sosiaali- ja terveyspalveluissa sekä oikeusjärjestelmässä (Nikupeteri & Laitinen 2015, 841). Myös lähisuhdeväkivaltaa koskevassa tutkimuksessa lapseen on kiinnitetty huomiota vasta viimeisenä (Oranen 2012, 219). Lapsia on kuvailtu lähisuhdeväkivallan uhreina vaietuiksi, hiljaisiksi ja unohdetuiksi (Hautanen 2017, 126). Tämän vuoksi koen tärkeäksi tutkia ja tuoda esiin sitä, miten lapset huomioidaan palvelujärjestelmässä.

Lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa voidaan pitää eettisesti, sosiaalisesti sekä moraalisesti tuomittavana toimintana. Sen tuomittavuutta tukevat myös muun muassa lainsäädäntö

ja kansainväliset sopimukset. (Laitinen ym. 2018, 3.) Esimerkiksi Euroopan neuvoston yleissopimuksessa, jonka Suomi on allekirjoittanut kesäkuussa 2011, pyritään tavoitteellisesti ehkäisemään perheisiin kohdistuvaa väkivaltaa sekä puuttumaan siihen (Oranen 2012, 219). Lähisuhdeväkivalta aiheuttaa kärsimysten lisäksi huomattavia kustannuksia yhteiskunnalle (SOU 2014:49, 13).

Äitiin kohdistuva väkivalta lisää moninkertaisesti lasten riskiä joutua pahoinpidellyiksi verrattuna perheisiin, joissa väkivaltaa ei ole ollut. Mitä vakavampaa äitiin kohdistuva väkivalta on, sitä suurempi on myös lasten riski joutua isänsä pahoinpitelemiksi. Lapset voivat myös yrittää puolustaa äitiään ja joutua tällä tavoin itse väkivallan kohteiksi. (Oranen 2012, 222.) Lähisuhdeväkivalta ei myöskään ole lapsen näkökulmasta valintatilanne. Varsinkaan pieni lapsi ei voi esimerkiksi muuttaa perhetilannetta tai poistua kodistaan, toisin kuin aikuinen voi. (Vornanen 2006, 131–132.) Lähisuhdeväkivalta koskettaa lasta myös niin, että isän äitiin kohdistama väkivalta korreloi vanhempien lapseen kohdistaman väkivallan kanssa (Hautanen 2017, 127).

Pelkästään jo väkivallan todistaminen voi traumatisoida lasta (Broberg ym. 2010, 6). On kuitenkin havaittu, että lapset, jotka ovat joutuneet kokemaan suoraa väkivaltaa, oireilevat enemmän kuin lapset, jotka ovat altistuneet väkivallalle. Väkivallan vaikutukset ovat kuitenkin yksilöllisiä, eikä altistuneiden lasten kokemuksia tulisi vähätellä, vaan heidän kokemuksiinsa tulisi suhtautua yhtä vakavasti kuin väkivallan kohteiksi joutuneidenkin. (Oranen 2012, 224.) Väkivallan todistaminen lisää myös moninkertaiseksi riskiä sairastua psyykkisiin sairauksiin (Broberg ym. 2010, 6). Joskus ammattilaiset voivat uskoa, ettei vanhempien välinen väkivalta ole vaikuttanut lapseen, varsinkaan, jos lapsella ei ole näkyviä oireita. Oireiden puuttuminen voi merkitä myös sitä, että lapsi on eristänyt omat tunteensa ja kokemuksensa. Joka tapauksessa lapsen tilanne on aina arvioitava, jos perheessä on esiintynyt väkivaltaa. (Oranen 2012, 217, 225.)

Lapset reagoivat yksilöllisesti vainoon (Nikupeteri ym. 2017b, 115). Tätä voidaan verrata myös laajemmin lähisuhdeväkivaltaan. Lasten oireilu näkyy tai alkaa yleensä vasta väkivallan päätyttyä, kun sille on tilaa. Lasten oireilu voi ilmetä monella tapaa. Lapsi voi esimerkiksi itse alkaa käyttäytyä väkivaltaisesti toisia kohtaan. (Pohjoisvirta 2011, 133.) Lasten oireilu on yhteydessä kehitysvaiheeseen. Esimerkiksi vauvaiässä häiriöt voivat näkyä vuorovaikutussuhteiden rakentamisessa, leikki-ikäisillä käyttäytymisen

säätelyssä, kouluikäisillä kaverisuhteissa ja nuoruusiässä masentuneisuutena. (Oranen 2012, 224.) Lapsen käytös voi myös muuttua poissaolevaksi tai itsetuhoiseksi (Nikupeteri ym. 2017b, 115). Lapsen altistumisesta väkivallalle voi seurata kognitiivisia, sosiaalisia sekä emotionaalisia ongelmia. Ongelmat voivat esiintyä esimerkiksi häpeän tunteena, univaikeuksina, käyttäytymishäiriöinä tai koulunkäyntivaikeuksina. (Hautanen 2017, 127.) Väkivalta voi myös kaventaa lapsen toimijuutta. Lapsi voi esimerkiksi kokea heikkoutena oman riippuvuutensa. (Laitinen ym. 2018, 4–5.) Kaikki lapset, jotka ovat kokeneet väkivaltaa, eivät kuitenkaan traumatisoidu vakavasti, eivätkä kokemukset aiheuta muita oireita tai vaikeuksia. Turvaaviksi tekijöiksi on mainittu muun muassa yksilölliset ominaisuudet ja hyvä tuki. (Broberg 2010, 12.)

Väkivallan uhrin voimavarat voivat mennä omista kokemuksista selviytymiseen, eikä äidillä sen vuoksi ole voimia huomioida lasten kärsimystä. Uhri ei aina edes ymmärrä sitä, kuinka paljon lapset todellisuudessa ovat nähneet ja kuulleet. Uhria tulee auttaa ymmärtämään lapsen käyttäytymistä ja oireilua. Lapsen aggressiivinen käyttäytyminen voi olla merkki lapsen ahdistuksesta ja avun tarpeesta. (Väänänen 2011, 120–121.) Lapsen altistuminen väkivallalle tai väkivallan todistaminen vanhempaansa kohtaan voi lisätä lapsen väkivaltaista käyttäytymistä aikuisiällä negatiivisten käyttäytymismallien kautta (Sörenssön 2011, 79; Oranen 2012, 223). Erityisesti lähisuhdeväkivallan riski on tällöin korkeampi (Sörensson 2011, 79).

Perheessä, jossa on väkivaltaa, sisarusten roolin merkitys lapsen elämässä korostuu. Sisarukset voivat olla myös suojaava tekijä väkivallasta mahdollisesti aiheutuvien psyykkisten ongelmien synnylle. Sisarukset voivat olla ihmisiä, kenen kanssa lapsi tuntee yhteenkuuluvuutta, sillä sisarukset ovat ainoita henkilöitä, jotka ovat lapsen kanssa samassa tilanteessa. Sisarukset voivat myös tuoda turvaa toisilleen, sillä yhdessä he voivat pyrkiä suojautumaan väkivallalta. Sisarusten rooli korostuu myös tilanteessa, jossa perheen tulee paeta kodista väkivallalta suojautumisen vuoksi. Pakeneminen tarkoittaa lapselle eroa tärkeistä ihmisistä ja asioista, kuten kodista, omaisuudesta, lemmikeistä ja ystävistä. Sisarukset ovat usein ihmisiä, jotka kuitenkin pysyvät mukana. (Andersson ym. 2014, 28, 30.) On myös lapsia, joilla ei ole sisaruksia ja sitä myötä suojaavaa tekijää ei ole.

Ruotsissa lapsille, jotka ovat altistuneet vanhempien väliselle väkivallalle, käytetään auttamismetodina ”porras-mallia” (trappan-modellen). Se on yksilöllinen

kriisikeskustelu ja tarkoitettu nimenomaan lapsille, jotka ovat todistaneet väkivaltaa äitiään kohtaan. Myös muitakin metodeja on käytössä, kuten kognitiivinen käyttäytymisterapia ja perheterapia. (Broberg 2010, 14–15.) Kansainväliseen tietoon perustuen on myös suunniteltu toimintatapoja eri näkökulmista väkivallan uhrille ja heidän lapsilleen, joita ovat:

- a. Trauman käsittely
- b. Oireiden syntyminen, kuten käyttäytymisongelmien, vähentäminen
- c. Lapsen stressinsietokyvyn kasvattaminen
- d. Lapsen ja äidin välisen suhteen vahvistaminen ja parantaminen
- e. Tukitoimet äidin ja lasten auttamiseksi (Broberg 2010, 6.)

Tarja Orjasniemi ja Anne Kurvinen (2017, 127) toivat vanhempien alkoholin käyttöön liittyvässä tutkimuksessaan esille, että vanhempien alkoholin käyttö herätti lapsissa kielteisiä tunteita, kuten pelkoa, häpeää ja pettymystä. Näitä samoja kielteisiä tunteita voi verrata perheessä esiintyvään väkivaltaan. Lapsi pelkää väkivaltaa, mutta myös häpeää sitä. Häpeä vaientaa lasta puhumasta asioista. Orjasniemi ja Kurvinen (2017, 127) toivat esiin myös sen, että vaikka kaikki lapset eivät reagoi kokemaansa samalla tavalla, vaikeat kokemukset vaikuttavat lapsen hyvinvointiin ilman turvallista vanhemmuutta ja kasvuympäristöä. Lapsi tarvitsee aikuisen fyysistä sekä psyykkistä turvaa (Nikupeteri ym. 2017b, 116).

Lapsen altistumista väkivallalle voidaan tarkastella myös Jyrki Jyrkämän (2008, 195) toimijuuden kuuden eri ulottuvuuden jaottelusta. Toimijuuden kuusi ulottuvuutta ovat osaaminen, haluaminen, tunteminen, voiminen, täytyminen ja kykeneminen. Osaaminen liittyy tietoihin ja taitoihin, joita ihminen elämänsä aikana hankkii tai on jo hankkinut. Haluaminen liittyy muun muassa motivaatioon ja tavoitteiden saavuttamiseen. Tunteminen liittyy tunteisiin, joita ihminen liittää eri asioihin ja tilanteisiin. Voiminen tarkoittaa tässä yhteydessä mahdollisuuksia, joita eri tilanteet tuottavat. Täytyminen pitää sisällään pakot ja velvollisuudet, joita ihminen joutuu elämänsä aikana kohtaamaan. Kykeneminen pitää sisällään yksilön fyysiset ja psyykkiset kyvyt. Ihmisen ikä vaikuttaa ulottuvuuksiin, sillä eri-ikäiset esimerkiksi haluavat eri asioita. (Jyrkämä 2008, 195.) Jyrkämän kuutta ulottuvuutta voidaan soveltaa myös lasten toimijuuteen silloin, kun lapsi on altistunut väkivallalle. Väkipalta yltää kaikkiin kuuteen ulottuvuuteen ja estää lapsen toimijuuden ohjautumista niihin asioihin, joihin

toimijuuden ulottuvuudet kohdentuisivat ilman väkivaltaa. Väkivallalle altistuvien lasten tunteet saattavat olla hyvin negatiivissävytteisiä ja niihin voi liittyä paljon pelkoa, huolta ja vihaa. Myös lapsen kyvyt ja vointi saattavat häiriintyä, sillä keskittyminen suuntautuu lähinnä väkivallan pelkoon.

Lapsen alisteinen asema vanhempiinsa nähden ylläpitää väkivaltaa. Tähän vaikuttaa myös se, että perhesuhteiden ylläpitäminen on kulttuurisesti ihannoitua. (Nikupeteri ym. 2017a, 304.) Lapsi siis voi joutua tapaamaan isäänsä tahdonvastaisesti esimerkiksi tapaamisoikeuteen vedoten. Perhekeskeisyyden sijaan huomio tulisi kiinnittää lapsen toimijuuteen (mt., 306). Lapsen selviytymistä tukee lapsen toimijuuden vahvistaminen (Nikupeteri ym. 2017b, 117).

3 Lapset osallisina auttamisprosesseissa

Tässä tutkielmassa tutkin lasten huomioimista lasten osallisuus -teorian kautta. Ymmärrän tutkielmassani lapsen osallisuuden niin, että lasta on kuultava ja hänet on otettava mukaan häntä koskevien asioiden käsittelyyn. Ymmärrän vanhempien välisen väkivallan ja eron jälkeisen vainon koskettavan myös lapsia.

Lapsen osallisuudella tarkoitetaan yhteiskuntatieteissä, että lapsi on sekä yksilö että toimija, ja hänellä on myös itsenäisiä oikeuksia. Lasten osallisuus on myös oikeuspohjainen ilmiö. (Pajulammi 2014, 138–139.) Lasten osallisuus on laissa säädetty lasten oikeus. Se on myös määritelty YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa määritellään muun muassa lasten vaikutusmahdollisuudet sekä aikuisten vallankäyttö. Sopimus velvoittaa ammattilaisia myös antamaan lapsille mahdollisuuden osallistua ja ilmaista mielipiteensä heitä koskevien asioiden käsittelyssä. (Hotari ym. 2013, 149.) Lapsen osallisuus liittyy olennaisesti myös sosiaalityössä pyrittävään asiakaslähtöisyyteen (Kuokka & Pösö 2016, 59). Myös lapset ovat asiakkaita siinä missä aikuisetkin, ja sen vuoksi asiakaslähtöisyys myös pitää sisällään lasten oikeuksien huomioimisen.

Osallisuuteen sisältyy lapsen käsittäminen yksilönä sekä yhteiskunnan ja yhteisön jäsenenä sekä toimijana (Hotari ym. 2013, 162). Lapsen kehityksen kannalta osallisuuden tukeminen on tärkeää. Osallisuudella on yksilöllisiä ja yhteisöllisiä elementtejä. Yksilöllisellä tasolla yksilö voi kokea arvokkuutta osallistuessaan. Yhteiskunnan on puolestaan mahdollistettava osallisuus. Lapsen osallisuus ja itsemääräämisoikeus eivät ole sama asia ja niitä on varottava sekoittamasta keskenään. Vaikka lapsi osallistuu itseään koskevien asioiden päätöksentekoon, ei se automaattisesti tarkoita, että lapsi päättäisi asioista. Heidän mielipidettään tulisi arvostaa, mutta ei kuitenkaan jättää yksin päättämään asioista. Näin lasta siis suojellaan silloinkin, kun hän osallistuu. (Pajulammi 2014, 141, 143, 191–192.) Myös Tarja Juvonen (2015, 39) mainitsee itsenäisen ajattelun ja toiminnan olevan edellytyksinä itsemääräämisoikeuteen. Tällaiset valmiudet saavutetaan vasta aikuisällä (mt., 39).

Lapsen osallisuudessa on huomioitava lapsen ikä, mutta mikään ikä ei sinänsä estä osallisuuden toteutumista. Vauvaikäisen osallisuus voi toteutua esimerkiksi niin, että

vauva on läsnä työntekijän ja huoltajan yhteisessä tapaamisessa. Näin työntekijällä on mahdollisuus nähdä, millainen vanhempien ja lapsen välinen vuorovaikutus on, sekä mahdollisesti itse olla vuorovaikutuksessa vauvan kanssa. Leikki-ikäisen kanssa työntekijä voi puhumisen lisäksi leikkiä tai piirtää. Kouluikäisten sekä sitä vanhempien lasten kanssa osallisuus on mahdollista toteuttaa usealla eri tavalla. (Muukkonen 2013, 165–166.) Osallisuus syntyy vuorovaikutuksessa (Hotari ym. 2013, 150). Lapsen näkeminen itsessään synnyttää osallisuutta, sillä jo pelkästään näkemällä lapsen työntekijät rakentavat tietoa (Muukkonen 2013, 168).

Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen työskentely tulisi olla osallistavaa. Asiakas osallistaa työntekijän elämäänsä ja työntekijä puolestaan pyrkii keksimään ratkaisuja ongelmiin yhteistyössä asiakkaan kanssa. Lasten kohdalla on kuitenkin pohdittava, kuinka tasavertaista lapsiasiakkaan ja aikuisen työntekijän välinen työskentely on. (Hotari ym. 2013, 156.) Esimerkiksi Clara Iversenin (2014, 276) väittää, että lasten toiveet ovat tärkeitä vain siinä tapauksessa, jos ne mukailevat ammattilaisten käytössä olevia interventiomalleja.

Lapsen osallisuuden toteutumiseksi on myös esteitä, jotka ovat usein aikuislähtöisiä. Lasten osallisuutta voivat rajoittaa tai jopa estää esimerkiksi aikuisten vuorovaikutustaidot tai kiire. Myös oletukset siitä, että aikuinen tietäisi parhaiten, vaikuttavat lapsen osallisuuden toteutumiseen. Huoltajat ja ammattilaiset voivat myös pelätä, että lapsen osallisuus vähentäisi kasvattajan tai asiantuntijan auktoriteettia. On myös väitteitä siitä, että osallisuus lyhentäisi lapsuutta. Kuitenkin lapselta saadun tiedon arvostus tarkoittaa myös lapsen arvostusta. (Pajulammi 2014, 151.)

Lapsi on nähtävä yksilönä hänen lähtökohdistaan käsin. Lapsen mielipidettä on kuultava, kun asia koskee myös häntä. Lapselta saatu tieto voi olla ristiriidassa aikuisilta saadun tiedon kanssa. Lapsi voi tuoda myös esiin asioita, joita aikuiset eivät pidä yhtä merkittävinä. (Hotari ym. 2013, 156.) Osallistuvalla lapsella voidaan siis saada tärkeää tietoa esimerkiksi lasten suojaamista ajatellen. Lapsen osallisuus voi siis toisin sanoen suojata lasta, sillä hän voi tuoda ongelmia omasta näkökulmastaan esiin. (Pajulammi 2014, 147.)

Pauliina Kuokka ja Tarja Pösö (2016, 59) pohtivat lasten edustuksellista osallisuutta tuomioistuimissa ja sitä, voitaisiinko lapsia koskeva oikeudenkäynti käydä

lapsiystävällisesti, esimerkiksi huostaanotosta päätettäessä. Oikeudenkäynnin lapsiystävällisyyteen vaaditaan lapsen tunnistaminen itsenäisenä toimijana. Oikeudenkäynti tulisi rakentaa niin, että lapset huomioidaan käytännöissä ja tiloissa. Kielen tulisi myös olla ymmärrettävää. On myös huomioitava, että lapsen voi olla vaikea ilmaista itseään ja herkkiä asioitaan oikeudenkäynnin aikana. (Kuokka & Pösö 2016, 59.) Edellä mainittua lapsiystävällistä oikeudenkäyntiä voitaisiin verrata myös MARAK-kokouksiin. Voidaan pohtia, olisiko esimerkiksi mahdollista, että MARAK-työryhmien kokoukset järjestettäisiin tarvittaessa lapsiystävällisiksi. Lapset voivat antaa työryhmille tärkeitä tietoja ja näin heidät saataisiin myös osallisiksi.

Lapsen etu liitetään usein tarpeeseen suojata lasta. Todellisuudessa lapsia voidaan suojella paremmin heidän osallistuessaan itseään koskevien asioiden käsittelyyn. Itse asiassa lasten ollessa hyvin haavoittuvassa asemassa tai väkivallalle alttiita, on erityisen tärkeää kuulla heitä. Kuuleminen koskee myös hyvin pieniäkin lapsia. Lasten kuulemista varten on oltava järjestelmä, jossa lapselle itsellensä annetaan mahdollisuuksia kertoa esimerkiksi, mitä hänelle on tapahtunut. Lapselta itseltä saatu tieto on ensikäden tietoa ja sitä kautta luotettavampaa kuin ainoastaan vanhemmilta saatu tieto. (Pajulammi 2014, 191–193.) Esimerkiksi jos halutaan tietää, miten vanhempien välinen väkivalta on vaikuttanut lapseen ja mitä tukea lapsi mahdollisesti tarvitsee, saa lapselta itseltään tärkeimmät tiedot (Broberg ym. 2010, 59).

Lapsen etu, suojeleminen ja osallisuus kietoutuvat yhteen ja kaikki nämä on huomioitava lasten oikeuksista puhuttaessa. Lapsen etu ei esimerkiksi muodostu pelkästään lapsen suojelemisesta, eikä lapsen etu ole se, että lapsen mielipiteet suodattuvat aikuisten oletusten kautta. Ei voida myöskään olettaa, että lapsi muuttuu automaattisesti osallistuvaksi aikuiseksi täytettyään 18 vuotta, jos hän ei ole päässyt harjoittelemaan turvallisesti sitä jo lapsena. (Pajulammi 2014, 195.)

Lapsen toimijuus käsitteenä kietoutuu niin lähelle osallisuus-käsitettä, että myös se on huomioitava lasten osallisuutta käsiteltäessä. Lapsen toimijuudella käsitetään lapsen itsensä kautta tulevat kokemukset ja toiminta. Lapsi ymmärretään siis oman elämänsä tekijänä, eikä pelkästään huoltajien näkökulmiin ja mielipiteisiin perustuvana kohteena. (Virkki 2015, 6.) Yksilöt tekevät valintoja omien mahdollisuuksien rajoissa. Tämä koskee myös lapsia, jotka eivät toimi passiivisesti muiden ohjaamina, vaan tekevät omia

ratkaisuja ja valintoja mahdollisuuksien mukaan. (Jyrkämä 2008, 192; Laitinen ym. 2018.)

Lapsen toimijuuteen liittyy myös ristiriitoja, sillä vaikka lapsella on oikeuksia, on lapsella oikeus myös suojeluun (Virkki 2015, 7). Lapsen suojeleminen taas voi vaatia sen, että toimijuutta rajoitetaan. Ikä vaikuttaa toimijuuteen sen yksilöllisten ja fyysis-psykkisten ominaisuuksien lisäksi tuomalla yhteiskunnallisia velvollisuuksia ja mahdollisuuksia. (Jyrkämä 2008, 192.) Lapsella on rajoitetummat velvollisuudet, mutta myös mahdollisuudet kuin yli 18-vuotiailla aikuisiän saavuttaneilla. Lapsella on oikeus myös suojeluun ja hänen on aina saatava yhteiskunnalta tukea, kun perheessä esiintyy väkivaltaa. Aikuisella on puolestaan oikeus päättää, ottaako väkivaltaisessa parisuhteessa apua vastaan yhteiskunnan toimijoilta.

Anna Nikupeteri ja kollegat (2017b, 110) ovat jakaneet lapsen toimijuuden vainotilanteissa joustavaan ja sopeutuvaan pieneen toimijuuteen, kulttuurisissa paikoissa rakentuvaan toimijuuteen sekä huolta pitävään toimijuuteen. Toimijuudet voidaan laajentaa koskemaan lasten altistumista myös muunlaiselle lähisuhdeväkivallalle kuin vainolle. Joustavassa ja sopeutuvassa pienessä toimijuudessa lapsi pyrkii täydellisyyteen ja olemaan mahdollisimman kiltti. Kulttuurisissa paikoissa rakentuvaan toimijuuteen kuuluvat lapsen sovittelijan roolit. Vaarana tässä toimijuuden ulottuvuudessa on se, että lapsesta tulee väkivallan välikappale ja kontrollin väline. Huolta pitävässä toimijuudessa lapsi ottaa huolehdittavakseen arjen tehtävät, kuten siivoamisen ja sisarusten hoitamisen. (Mt., 110–111.)

Lasten toimijuuden huomioiminen eri ammattikäytännöissä ei aina ole itsestään selvää. Toimijuuteen liitettäviä vaatimuksia, kuten esimerkiksi reflektiivisyyttä, ei yhdistetä lapsiin ja sen vuoksi lapsen toimijuuden huomioiminen ja osallisuus voidaan sivuuttaa. Lasten kokemukset tulevat yleensä näkyville aikuisten kautta. Aikuinen toimii ikään kuin lapsen asianajajana. On kuitenkin tärkeää tunnistaa se, että lapset eivät ole pelkästään todistajia tai suojelun kohteita, vaan myös itsenäisiä toimijoita. (Laitinen ym. 2018, 4.) Lapsen mielipiteen kuuleminen lisää turvallisuutta ja avun saamista sekä vahvistaa lapsen osallisuutta ja toimijuutta. Lapsen ei tule päättää asioista, mutta lapsen mielipidettä ei saisi myöskään ohittaa. (Kinnunen ym. 2017, 198.) Lapsen kokemukset suodattuvat usein vanhempien tai muiden aikuisten kautta palvelujärjestelmälle. Tällöin lapsen hyvinvoinnin kannalta olennaiset asiat voivat jäädä viranomaisilta huomaamatta.

Perheväkivaltatilanteessa sekä äiti että lapset on huomioitava yksilöllisinä uhreina.
(Nikupeteri ym. 2017a, 306).

4 MARAK-menetelmä väkivaltaan puuttumisessa

4.1 Moniammatillinen riskinarviointikokous MARAK

Moniammatillisessa riskinarviointikokouksessa eli MARAKissa pyritään mahdollisimman kokonaisvaltaisesti auttamaan vakavan lähisuhdeväkivallan ja sen uhatta olevia uhreja. MARAKissa on tavoitteena tunnistaa ja parantaa vakavan väkivallan uhrien turvallisuutta. MARAK on uhrilähtöinen menetelmä. MARAK-menetelmä voidaan jakaa kahteen vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa väkivallan uhri tunnistetaan ammattilaisten taholta ja uhrin kanssa täytetään riskinarviointilomake. Lomakkeessa on 24 kysymystä. Jos ”Kyllä” -vastauksia on 14 tai enemmän, kertoo se vakavasta väkivallan uhasta. Pelkkä viranomaisen huoli riittää myös MARAKiin ohjaamisessa, vaikka ”Kyllä”-vastauksia ei olisikaan 14:ää. Kolmas ohjaamisen kriteeri on, jos poliisille on viimeisen vuoden aikana tullut vähintään kolme kotihälytystä perheväkivallasta johtuen. (Piispa & October 2017, 305–306.)

Vainon tunnistamiseen on kehitetty oma lomake, jossa on 11 kysymystä. Vainoon kehitettyä riskinarviointilomaketta käytetään silloin, kun vainoa on esiintynyt enemmän kuin kaksi kertaa tai asiakkaan ollessa pelokas. Sitä suurempi väkivallan riski on, mitä enemmän kyllä-vastauksia lomakkeeseen tulee. (Piispa ym. 2017, 155.)

Toisessa vaiheessa uhrin tapaus otetaan hänen suostumuksellaan MARAK-työryhmän käsittelyyn ja hänelle laaditaan turvallisuussuunnitelma. MARAKiin ohjautuneilla asiakkailla on keskimäärin 14,5 pistettä riskinarvioinnissa. (Piispa & October 2017, 306–307.) Vainottujen riski joutua vakavan väkivallan tai henkirikoksen kohteeksi kasvaa jokaista kyllä-vastausta kohti. Turvallisuussuunnitelman laatiminen on kuitenkin tärkeää, vaikka kyllä-vastauksia olisi vähemmän. (Piispa ym. 2017, 155.)

MARAC (Multi Agency Risk Assessment Conference) on vuonna 2003 Iso-Britanniassa kehitetty riskiarviointimenetelmä, ja se on siellä yhä edelleen laajasti käytössä. Ensimmäinen MARAK kokous on pidetty huhtikuussa 2003 Cardiffissa (Robinson 2007, 1130). Maailmalla MARAC on yksi eniten tutkituimmista riskiarviointimenetelmistä (Piispa & October 2017, 305). Suomessa menetelmää kokeiltiin vuoden kestäväällä pilottihankkeella vuosina 2010–2011, johon osallistui kolme paikkakuntaa: Helsinki,

Oulu ja Päijät-Häme. (Piispa & October 2017, 305, 311 & Piispa & Lappinen 2014, 10.) Pilotin jälkeen MARAK jatkui hankkeena päättyen vuonna 2014 (Piispa & Lappinen 2014, 8). Pilotin ja hankkeen myötä MARAK-menetelmä juurtui osaksi Suomessa tehtävää väkivaltatyötä, sillä vuonna 2017 Suomessa oli 30 MARAK-työryhmää (Piispa ym. 2017, 154).

Maailmalla on kehitetty useita erilaisia riskinarviointimenetelmiä, kuten esimerkiksi SARA (Spousal Abuse Risk Assessment) -menetelmä. MARAK-menetelmän nähtiin kuitenkin sopivan sen uhrilähtöisyyden vuoksi parhaiten suomalaisiin käytäntöihin. (Piispa & October 2015, 305; Piispa ym. 2012, 9.) SARA-menetelmä on enemmän tekijälähtöinen menetelmä ja käytössä lähinnä poliiseilla (Piispa ym. 2012, 9). Kanadasta lähtöisin oleva SARA-menetelmä on esimerkiksi ruotsalaisten poliisien eniten käytetty riskinarviointimenetelmä (Söresson 2011, 78).

MARAK on osoittautunut tehokkaaksi menetelmäksi Suomessa ja se on nykyään käytössä jo yli 90 kunnassa. Se on parantanut uhrien turvallisuutta sekä antanut ammattilaisille työvälineen vakavan väkivallan tunnistamiseksi. Menetelmä on myös tutkitusti vähentänyt poliisien tietoon tullutta väkivallan uusiutumista. (Piispa & October 2017, 310.)

MARAK-työryhmässä on nimetty puheenjohtaja, sihteeri ja jäsenet. Työryhmään ohjanneen työntekijän ei ole välttämätöntä osallistua kokoukseen. Työryhmän päätettävissä on, osallistuuko asiakas työryhmän kokoukseen. Asiakkaan osallistuminen kokoukseen vaihtelee myös alueittain. Esimerkiksi Amanda Robinsonin (2007, 1131) mukaan asiakkaan ei tule osallistua kokoukseen. Kuitenkin sen alueen työryhmässä, josta keräsin tutkielmaani varten aineistoa, asiakas osallistuu lähes poikkeuksetta kokouksiin. Mikäli asiakas itse ei osallistu työryhmän kokoukseen, asiakkaan tukihenkilö on kokouksessa edustamassa häntä. Jos asiakas ei itse ole mukana turvallisuussuunnitelman laatimisessa, on erityisen tärkeää tuoda asiakkaan tietoisuuteen kokouksessa suunnitellut toimenpiteet asiakkaan oman työntekijän tai tukihenkilön kautta. (Piispa & October 2017, 306.) Riskinarviointi kuuluu pääasiassa sosiaalityöntekijälle ja poliisille. Sosiaalityöntekijät keskittyvät eron jälkeisessä vainossa arvioimaan erotilannetta, perhesuhteita sekä lasten tilannetta. Poliisin vastuulla puolestaan on rikosoikeudellinen arviointi. (Nikupeteri ym. 2017a, 305.)

Viranomaisten tieto eron jälkeisessä vainossa paikantuu riskien tunnistamiseen. Siinä korostuvat vainon suhteellisuus ja tapauskohtaisuus. Eron jälkeisessä vainossa riskit voivat olla vaikeasti tunnistettavissa ja riskit voivat helposti mitätöityä. Riskinarvioinnissa korostuvat eettisyys ja moraalisuus. Eettinen ja moraalinen ajattelu korostuu myös silloin, kun on kyse vainon uhrin auttamisesta. Tällöin viranomaisen oma moraalinen järkeily nousee etusijalle, sillä yleiset eettiset ohjeet eivät aina anna vastauksia vainon kaltaisiin monimutkaisiin tilanteisiin ja tulkintoihin ainakaan niiden vaatimalla laajuudella. (Nikupeteri 2016, 153–155.)

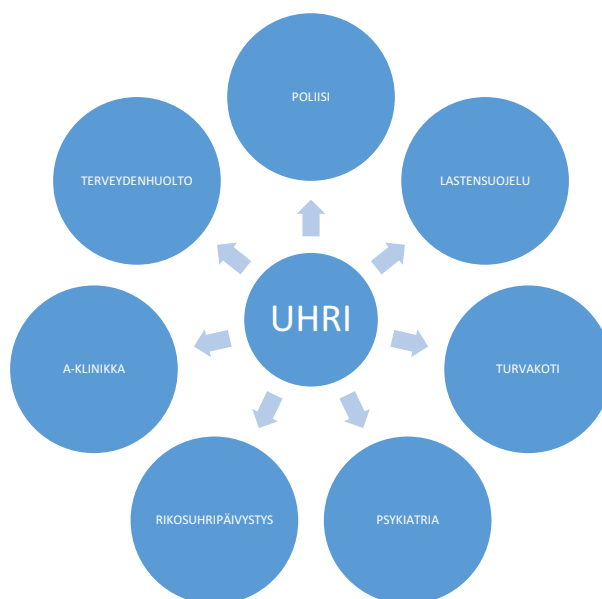
Laaja englantilainen tutkimus kuvaa MARAKin viisi keskeistä tapaa naisten ja lasten turvallisuuden lisäämiseksi koordinoitun moniammatillisen työskentelyn avulla.

1. Lisääntynyt ja jatkuva yhteydenpito. Tällä tarkoitetaan sitä, että työryhmän toimijat voivat vaihtaa tietoja sujuvasti, mikä puolestaan vähentää sekä asiakkaan että ammattilaisten pirstaleista tietoa tilanteesta. Tiiviin moniammatillisen työskentelyn johdosta yksittäisiin tilanteisiin pystytään myös reagoimaan paremmin.
2. Riskien arviointi. Toimijat auttavat uhria ymmärtämään tilanteen sekä sen, ettei uhrin tulisi sivuuttaa tilanteeseen liittyvää pelkoa.
3. Avunanto uhreille. On havaittu, että uhrit kääntyvät usein ulkopuolisten toimijoiden puoleen suojautuakseen väkivallalta. Näitä toimijoita ovat esimerkiksi poliisi, hyvinvointipalvelut tai asianajaja. Suomessa vastaavat tahot ovat muun muassa poliisi, sosiaalitoimi ja terveydenhuolto.
4. Sanojen muuttaminen teoiksi. Toiminta on vaikuttavampaa, kun työryhmään kuuluu sekä ylemmän tason toimijoita, joilla on valtaa muuttaa käytäntöjä, sekä käytännön työntekijöitä, jotka näkevät arjen ja siihen liittyvät ongelmat lähempää. Tällöin vuorovaikutus ja tieto kulkevat alhaalta ylöspäin paremmin ja toiminta on tällöin vaikuttavampaa.
5. Väkivallan tekijän vastuuttaminen. Tutkimuksen mukaan Iso-Britanniassa on keskitytty lähinnä väkivallan uhrin auttamiseen, eikä väkivallan tekijälle ole käytössä palveluita tai tukea riittävästi. Amerikassa puolestaan on käytössä monia vaikuttavia työmuotoja, jolla pystytään estämään väkivaltaisten tekojen uusiutuminen. Amerikassa on keskitytty myös tekijän auttamiseen ja vastuuttamiseen. (Robinson 2007, 1132–1134.) Myös ruotsalaisen tutkimuksen

mukaan väkivallan jatkumista pitäisi ennaltaehkäistä niin, että väkivallan tekijälle tarjottaisiin tukea ja hoitoa, jonka avulla hän pystyisi muuttamaan väkivaltaista käyttäytymistään (SOU 2014:49, 14).

Ruotsalaisissa vainotutkimuksissa painotetaan suojatoimenpiteiden sijasta, tai ainakin niiden lisäksi, toimenpiteitä suoraan vainoajaan. Tällaisia toimenpiteitä ovat esimerkiksi vankeusrangaistus tai psykiatrinen hoito. Ruotsalaisten vainotutkimusten mukaan vainoajaan kohdistuvat toimenpiteet eivät aina riitä, ja tällöin uhria voi joutua suojaamaan. Kaikkia resursseja ei kuitenkaan saisi käyttää uhrin suojelemiseen, sillä aina on olemassa riski, että vainoaja tavoittaa suojatoimenpiteistä huolimatta uhrin, eikä uhri voi koskaan tuntea olevansa täysin turvassa. (Söresson 2011, 27.) Myös Suomessa vaino on kriminalisoitu, mutta käytettävissä olevista resursseista vain pieni osa käytetään vainoajan auttamiseen, sillä Suomessa ei ole vakiintuneita käytäntöjä vainoajien auttamiseksi. Vaikka vaino on rikosoikeudellisesti rangaistava teko, yleensä pelkkä sanktio ei poista ongelmaa. Jossain tapauksissa sanktio voi olla riittävä, mutta yleensä vainoaja tarvitsee myös muunlaista tukea ja kuntoutusta. Vainoajan auttaminen saattaisi tehokkaammin vaikuttaa vainoamisen vähenemiseen tai loppumiseen. (Kumpuniemi ym. 2017, 212, 218–219.)

Toistuvaan lähisuhdeväkivaltaan puuttuminen edellyttää useamman viranomaisen tietoa ja asiantuntemusta (Piispa & October 2017, 304). Jos kaikki toimijat yrittävät auttaa uhria yksitellen, tulee avun saannista pirstaleista (Pohjoisvirta 2011, 133). Fyysisten ja psyykkisten oireiden lisäksi väkivalta aiheuttaa monenlaista avun tarvetta, kuten taloudellisen ja juridisen avun tarvetta. Tehokkainta on, että uhria pyritään auttamaan samanaikaisesti kaikissa hänen ongelmissaan. MARAK-työryhmän kokouksiin osallistuu usean eri alan ammattilaisia, jotka ovat kaikki olennaisessa osassa lähisuhdeväkivallan uhria autettaessa. (Piispa & October 2017, 304, 306.) Työryhmään osallistuvia edustajia olisi hyvä olla ainakin poliisista, sosiaali- ja terveydenhuollosta, turvakodista sekä uhreja auttavista järjestöistä (Piispa & Lappinen 2014, 17). Jokainen toimija tuo auttamiseen oman erityisosaamisensa. Yhteistyön kautta myös tietojen vaihto toimijoiden välillä on sujuvaa. (Piispa & October 2017, 306.) Myös uhri saa kaikki viranomaiskontaktit yhdessä paikassa, eikä hänen tarvitse kertoa tilanteestaan kaikille ammattilaisille erikseen. Olen havainnollistanut moniammatillisen työskentelyn merkityksen uhrin avunsaamiseen seuraavien kuvioiden avulla:

Kuva 1 Avun hankkimisen pirstaileisuus ilman MARAKia

Kuva 2 Esimerkki MARAKin kokoonpanosta, josta löytyvät kaikki oleelliset väkivallan auttamisen tahot yhdestä paikasta

Eri alan ammattilaiset tuovat työskentelyyn erilaisia näkökulmia. Esimerkiksi opettajat voivat tuoda työryhmälle lasten arjesta paljon tärkeää tietoa, sillä lapset viettävät suuren osan arjestaan koulussa. Moniammatillisessa työssä on tärkeää ammattilaisten tietämys sukupuolistuneen väkivallan luonteesta ja dynamiikasta. (Nikupeteri ym. 2017a, 305–306.)

Moniammatillisen työskentelyn merkitys korostuu erityisesti vainon moniulotteisessa luonteessa (Piispa & October 2017, 310). Vaino on ilmiö, joka vaatii moniulotteista uhrin auttamista ja kohtaamista. Vaino punoutuu usean eri ammattiryhmän osaamisen alueelle ja siksi moniammatillisen työskentelyn tärkeys korostuu. Vainon tunnistamisessa, auttamisessa sekä siihen puuttumisessa tärkeitä auttamistahoja ovat ainakin poliisi, sosiaalityöntekijä ja turvakodin työntekijä. Moniammatillinen työskentely myös vähentää työntekijän epävarmuutta, sillä ilmiöön on saatavissa monta eri näkökulmaa sekä monenlaista tietoa. (Nikupeteri 2016, 161–162.)

Vainon tunnistaminen edellyttää ammattilaiselta epävarmuuden sietämistä. Epävarmuudessa työskentely puolestaan edellyttää rohkeutta. Auttaminen on helpompaa, kun väkivalta on ilmeistä ja todennettavissa. Vaino esiintyy kuitenkin yleensä piilotettuna ja epävarmana, mutta kuitenkin sellaisena, mikä edellyttää viranomaisen puuttumista. (Nikupeteri 2016, 148–149.) Epävarmuudessa työskenneltäessä totutut tavat eivät usein riitä. ”Varman” tiedon kanssa työskentely on turvallisempaa, mutta vainon moniulotteisuuden vuoksi varmaa tietoa ei välttämättä ole saatavilla. Tällöin ajattelumallia pitää muuttaa varmasta ja turvallisesta epävarmaan. Uhrin turvallisuus ei saa vaarantua epävarman tiedon vuoksi. (Nikupeteri 2016, 149, 152.)

Väkivallasta kysyminen ammattilaisten aloitteesta voi vähentää väkivallan esiintymistä, sillä kysymällä uhrille voidaan tarjota helpommin tukea ja apua sekä ohjata heidät turvaan tilanteen niin vaatiessa. (SOU 2014:49, 76). Väkivallan puheeksi ottamiseen vaaditaan taitoa. Puheeksi ottaminen koskee laajasti eri ammattiryhmiä, mutta erityisen tärkeää se on sosiaali- ja terveyspalveluiden ammattilaisille. (Nikupeteri ym. 2017a, 305–306.) Tutkimusten mukaan monet sosiaalipalveluiden käyttäjistä ovat altistuneet väkivallalle. Sen vuoksi on erityisen tärkeää, että juuri sosiaali- ja terveyspalveluissa tunnistetaan ne lapset ja aikuiset, jotka ovat joutuneet lähisuhdeväkivallan uhreiksi. Monet aikuisuhreista ovat myös huoltajia, jolloin väkivallan vaikutukset yltävät myös lapsiin. (SOU 2014:49, 77.)

4.2 Äidin ja lapsen turvallisuus osana väkivallasta selviytymistä

Uhrin turvallisuus on tärkeä osa väkivallan katkaisua ja väkivallasta selviytymistä (Pohjoisvirta 2011, 133). Jotta voidaan olla varmoja siitä, että myös lapset saavat sen suojan, joka heillä on oikeus saada, vaaditaan tarkka riskinkartoitus ja turvallisuussuunnitelma (Broberg ym. 2010, 62). Tässä tutkimuksessa tutkin lapsen osallisuutta MARAKissa, jossa arvioidaan vakavan väkivallan uhkaa, sekä laaditaan turvallisuussuunnitelma.

Turvallisuussuunnitelma laaditaan yhdessä uhrin kanssa. Täytyy kuitenkin huomioida, että uhri voi olla vaikeasti traumatisoitunut väkivallan kokemuksistaan. Traumatisoituminen voi näkyä uhrissa turtuneisuutena ja toivottomuutena, jolloin hän ei näe millään olevan merkitystä. (Pohjoisvirta 2011, 140.) Uhrilla, jonka fyysisiä ja psyykkisiä rajoja on rikottu toistuvasti, ei välttämättä ole käsitystä keinoista, joilla suojata itseään (Väänänen 2011, 112). Tällöin uhri ei välttämättä osaa ajatella realistisesti omaa turvallisuuttaan.

Turvallisuussuunnitelma tehdään lomakepohjalle, jolloin uhkaavaan tilanteeseen saadaan konkreettinen toimintasuunnitelma. Lomake voi toimia uhrille myös muistilistana. Turvallisuussuunnitelmaan kirjataan muun muassa, miten päästä turvaan uhkaavassa tilanteessa, miten paeta, miten saada apua, mitä tarvitaan mahdollisesti mukaan ja kuka tietää suunnitelmasta. Asiakkaan kanssa voidaan käydä ennakoidusti läpi mahdollisia uhkaavia tilanteita ja sitä, miten kussakin tilanteessa tulisi toimia. Kirjallisen suunnitelman säilyttäminen kotona ei välttämättä ole turvallisin vaihtoehto. (Pohjoisvirta 2011, 141–142.)

Riskien arviointi on tarpeellista, sillä siinä erotetaan väkivallan todellinen ulkoinen uhka uhrin sisäisestä turvattomuuden tunteesta (Väänänen 2011, 112). Turvallisuussuunnitelmassa tuleekin ottaa ulkoisen turvallisuuden lisäksi myös sisäinen turvallisuus huomioon. Väkivallan kokemuksista aiheutuneet pelot voivat olla lamauttavia ja ne voivat esiintyä tilanteissa ja paikoissa, joissa todellista riskiä ei ole. Esimerkiksi tilanne, jossa uhri näkee tekijän autoa muistuttavan auton liikenteessä, voi aiheuttaa uhrille voimakkaan pelkotilan. Turvallisuussuunnitelman tulee pitää sisällään myös keinot tällaisista tilanteista selviytymiseen. Suunnitelma itsessään voi lisätä

uhrissa hallinnan tunnetta, eikä pelko tällöin ota aina ylivaltaa. (Pohjoisvirta 2011, 140, 142.)

Uhrin turvallisuutta mietittäessä tulee pohtia myös ulkoisia tekijöitä, jotka voivat turvata uhria uhkaavassa tilanteessa. Esimerkiksi poliisi voi luoda turvaa ja katkaista yksittäisiä uhkaavia tilanteita. Poliisi ei kuitenkaan voi olla uhrin kanssa ympärivuorokautisesti. Siksi on hyvä miettiä myös muita turvallisuutta lisääviä tekijöitä. Esimerkiksi asunnon hankkiminen ylimmästä kerroksesta voi luoda turvaa. Ulkoista, ja samalla myös sisäistä turvaa, voi lisätä myös hälytyslaitteen hankkiminen. (Nikupeteri 2016, 159–160.)

Avun hakemisen kynnystä tulee pitää matalana. Uhrille on myös tehtävä selväksi yksityiskohtaisesti, mitä turvallisuussuunnitelma pitää sisällään käytännössä. Uhri voi kokea ristiriitaisia tunteita esimerkiksi turvakotiin lähtemisestä ja poliisien kutsumisesta paikalle. Näille tunteille onkin osattava antaa tilaa. Kuitenkin uhrin ajatus omasta ja lastensa turvallisuudesta voi rohkaista uhria toimimaan. (Pohjoisvirta 2011, 141.)

Vainon luonteen erityisyys on huomioitava, sillä vainon uhrin auttamiseen ei usein päde samat keinot kuin muunlaista lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden kanssa (Nikupeteri 2016, 160). Ensimmäiseksi vainoajaa voidaan kieltää olemasta uhriin yhteydessä. Jos kieltö ei tehoa, voi joissain tilanteissa poliisi puhutella vainoajaa. Jos yhteydenpito kielloista huolimatta jatkuu, voi uhri hakea lähestymiskieltoa vainoajalle. On kuitenkin huomioitava, että myös lapsia koskeva lähestymiskielto on haettava erikseen ja se edellyttää usein uhan kohdistumista myös lapsiin. Lähestymiskiellon rikkomisesta tulee uhrin tehdä rikosilmoitus. Myös turvakielto luo turvaa etenkin jos lähestymiskielto on osoittautunut riittämättömäksi. Riittävän suojan saaminen voi edellyttää uhrin muuttamista toiselle paikkakunnalle sekä yhteyden rajoittamista läheisiinsä. Uhri sekä lapset voivat joutua vaihtamaan työpaikkaa sekä koulua. Uhrin turvallisuutta voi lisätä asuminen kerrostalon ylemmissä kerroksissa, jossa myös talon alaovi on lukittuna. Ulko-ovessa olevat turvaketjut ja -lukot voivat hidastaa vainoajan pääsemistä sisään asuntoon. Itsepuolustuskurssit voivat estää lamaantumisen uhkaavassa tilanteessa. (Piispa ym. 2017, 159–162.) Vainon uhrin turvallisuussuunnitelmassa tulee siis huomioida useita eri asioita. Uhri voi joutua luopumaan monesta asiasta, kuten kotikunnastaan, pysyäkseen turvassa.

Turvallisuussuunnitelmassa on huomioitava myös lasten turvallisuus. Turvallisuussuunnitelma tulisikin suunnitella lapsilähtöisesti eli niin, että turvallisuussuunnitelma tehdään lapsen elämäntilanne huomioon ottaen. Tavoitteena on, että turvallisuussuunnitelma tukee myös lapsen sisäistä ja ulkoista turvallisuutta. (Nikupeteri ym. 2017b, 117.) Lapsi voi kokea voimakasta turvattomuutta sisäisesti, vaikka ulkoinen turvallisuus olisikin hyvä. Mikä tahansa uhka tai ärsyke voivat laukaista turvattomuuden tunteen, joka puolestaan vaikuttaa lapsen mielialaan ja vireyteen. Lapsi, joka altistuu vaaralle, pyrkii hakeutumaan turvaan. Fyysiseen turvaan hakeutuminen voi olla vaikeaa, mutta psykologinen turvaan hakeutuminen helpompaa. Lapsi voi esimerkiksi dissosiaation avulla etäännyä tunteistaan. Dissosiaatiota ei voi valita tietoisesti, vaan se on ihmisen puolustusjärjestelmä, jonka tavoitteena on eloonjääminen. Pitkään jatkuessaan dissosiaatio voi rajoittaa lapsen toimintakykyä. Dissosiaatio ei myöskään aina tapahdu traumahetkellä, vaan silloin, jos lapsi ei saa trauman käsittelyyn tarvitsemaa tukea. (Mt., 115–116.)

Lapsen turvallisuussuunnitelmaan sisältyy, samoin kuin vanhemman turvallisuussuunnitelmaan, miten toimia mahdollisissa uhkatilanteissa. Esimerkiksi lapsen koulumatkat voidaan suunnitella niin, että ne kuljetaan yhdessä jonkun muun kanssa reittejä mahdollisesti vaihdellen. Eri ympäristöjen poistumisreitit voidaan myös kartoittaa yhdessä. Myös sosiaalisen median käyttöön voidaan yhdessä miettiä toimintamalleja: miten tehdä jos vainoaja ottaa yhteyttä sitä kautta ja mitä lapsen siellä kannattaa itsestään jakaa. Lapselle voidaan opettaa myös hätäkeskukseen soittaminen sekä sopia ihmisistä, kenelle voi soittaa tai kenen luokse mennä uhkaavassa tilanteessa. Myös mahdollisen hälytysjärjestelmän käyttö voidaan opettaa lapselle. Turvallisuussuunnitelmaan tulee myös kirjata, miten selvittää sisäistä turvattomuuden tunteista, kuten pelon ja ahdistuksen tunteista. Myös turvalliset paikat ja aikuiset voivat olla nimettyinä turvallisuussuunnitelmassa. Eri tilanteiden läpikäyminen etukäteen tukee lapsen toimijuutta. (Nikupeteri ym. 2017b, 118.)

Turvallisuussuunnitelman lähtökohtana on lapsen toiminnan rajallisuus sekä se, että vastuu turvallisuudesta on kuitenkin aina aikuisella. Aikuisiin kohdistuvat riskinarvioinnit sekä tukitoimet tulee suunnitella lapset huomioiden. Lapselle tulee kertoa hänen ikätasoonsa nähden sopivalla tavalla turvallisuussuunnitelman sisältö. (Nikupeteri ym. 2017b, 118.)

Auttamistyössä uhrin sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden vahvistaminen on tärkeää. Erityisen tärkeää se on väkivallan keskellä elävien lasten kohdalla. Lasten kohtaaminen vaatii ammattilaiselta sensitiivisyyttä, sillä osa lapsista voi kokea väkivallasta puhumisen ahdistavana, kun taas osasta se voi olla helpottavaa. Tärkeintä on, että mahdollisuus puhumiseen annetaan lapselle. Puhumisen lisäksi lasten kanssa voi kokeilla toiminnallisia keinoja, kuten piirtämistä tai leikkiä, ahdistavien asioiden käsittelyssä. (Nikupeteri ym. 2017b, 116–117.)

5 Tutkimuksen toteutus

5.1 Tutkimuskysymykset

Tutkielmassani olen kiinnostunut siitä, miten MARAK-työryhmään kuuluvat ammattilaiset ottavat uhrin lapset huomioon työskentelyssään. Tarkastelen sitä, miten lapset huomioidaan ja millaisten asioiden yhteydessä heistä puhutaan. Lasten kokemukset voivat jäädä vähäiselle huomiolle tai jopa kokonaan huomioimatta, vaikka väkivalta vaikuttaakin myös lapsiin joko välittömästi tai välillisesti (Nikupeteri & Laitinen 2015, 841). Olen myös kiinnostunut tutkielmassani siitä, miten lasten osallisuutta mahdollisesti voitaisiin MARAKissa kehittää.

Lasten huomioimista MARAK-työryhmissä lähestyn seuraavien tutkimuskysymysten kautta:

1. Miten MARAK-työryhmässä otetaan lapset huomioon?
2. Millaisten asioiden yhteydessä lapsista puhutaan?
3. Miten lasten osallisuutta työryhmissä voitaisiin kehittää?

Tutkielmassani kiinnostuksen kohteena ovat lapset, jotka ovat vanhempien välisessä lähisuhdeväkivallassa altistuneet väkivallalle. Väkivallalle altistuminen pitää sisällään sekä lapsiin kohdistuneen väkivallan että väkivallan seuraukset siitäkin huolimatta, vaikka lapsiin itseensä ei suoraan ole kohdistunut väkivaltaa. Tutkielmani kontekstiksi määritetty MARAK-menetelmä. MARAK on Suomessa suhteellisen uusi riskinarviointimenetelmä vakavaa lähisuhdeväkivaltaa kokeneille uhreille. MARAK-menetelmä on vähän tutkittu aihe Suomessa ja sen vuoksi paikannan tutkielmani koskemaan juuri tätä menetelmää. Kotimaisia arviointitutkimuksia ja -raportteja puolestaan on olemassa jonkin verran (ks. Piispa & October 2017; Piispa & Lappinen 2014; Piispa & Tuominen & Ewalds 2012). Teoreettinen viitekehys tutkielmassani on lasten osallisuus. Lasten osallisuutta tarkastelen ammattilaisten näkökulmasta – miten he ottavat huomioon lasten osallisuuden työskentelyssään.

Lähestyn tutkimustani sosiaalisen konstruktionismin avulla. Sosiaalinen konstruktionismi on vaikea määritellä yksiselitteisesti (esim. Hacking 2009), mutta ymmärrän sen tässä tutkielmassa niin, että olen pyrkinyt rakentamaan tietoa lasten

huomioimisesta ja osallisuudesta ammattilaisten puheen kautta. Konstruktionistisessa lähestymistavassa kieli mahdollistaakin monenlaiset tulkinnat ja tutkija soveltaa tutkittavan tuottamaa kieltä omista intresseistään käsin (Eskola & Suoranta 2003, 144–145).

5.2 Aineisto ja sen analyysi

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus. Aineistoni koostuu yhden MARAK-työryhmän muistioista sekä työryhmän jäsenten yksilöhaastatteluista. Aineistoni jakautuu siis valmiiseen aineistoon (muistioihin) ja aineistonkeruuseen (teemahaastatteluihin).

Hain tutkimuslupaa kolmesta eri kunnasta, joiden alueelle tutkimukseeni osallistuva MARAK-työryhmä kuuluu. Luvat saatuani sain muistiot käytettäviini. Sain muistioaineiston käytettäväkseni helmikuussa 2018. Muistioita sain yhteensä 54 sivua, joista yksi sivu tuli kahteen kertaan ja joitain sivuja puuttui välistä. Vanhin muistio oli vuodelta 2015 ja uusin vuodelta 2018. Muistioita oli yhteensä 25 kappaletta. Kaikilla asiakkailla ei ollut lapsia. Osassa muistioita oli merkitty, jos uhrilla ei ollut lapsia ja joissain muistiossa tämä merkintä puuttui. Tällöin oletin, ettei uhrilla ollut lapsia, kun maininta lapsista puuttui. Muistioista oli poistettu valmiiksi jo tunnistetietoja. Esimerkiksi joissain muistioissa esiintyneet osoitetiedot sekä väkivallan tekijöiden nimet oli poistettu. Muistiot olen numeroinut niin, että vanhin muistio on ”Muistio 1” ja uusin ”Muistio 25”. Sillä, etten merkitse tutkielmaani muistioiden päivämääriä, haluan varmistaa ennen kaikkea sen, ettei käsiteltäviä tapauksia voida tunnistaa. Tällä tavoin pyrin suojaamaan myös tutkimani MARAK-työryhmän tunnistamisen.

Tutkimusluvat saatuani lähetin haastattelupyynnön seitsemälle MARAK-työryhmän ammattilaiselle, joista yksi ei enää ollut MARAK-toiminnassa mukana. Haastattelupyynnöt lähetin sähköpostitse ja osaan olin yhteydessä myös puhelimitse. Haastattelupyyntöön vastasi kuusi ammattilaista, joista kaksi kieltäytyi ja neljä suostui haastatteluun. Yhtä ammattilaista en tavoittanut. Jokainen haastateltava sai itse päättää, osallistuuko haastatteluun. Vapaaehtoisuus on ehdoton tutkimusta toteutettaessa (Kuula 2011, 23). Haastateltavien itsemääräämisoikeutta kunnioittaen lähetin kaikille haastattelupyynnön yhteydessä tutkimussuunnitelmani, jotta

haastateltavilla olisi riittävästi tietoa siitä, minkälaiseen tutkimukseen he ovat osallistumassa (Kuula 2011, 61). Annoin haastateltavilleni mahdollisuuden päättää haastattelupaikan ja -ajan itse. Kaikki haastattelut suoritettiin ammattilaisten työpaikoilla maaliskuun 2018 aikana. Haastattelut kestivät 30 minuutista 56 minuuttiin. Anonymiteetin suojaamiseksi en erittele, minkä alan ammattilaisia olen haastatellut. MARAKin kokoonpanot vaihtelevat alueittain. Yleensä mukana on edustajia ainakin poliisista, sosiaalityöstä, päihde- ja mielenterveyspalveluista sekä uhrijärjestöistä (Piispa & October 2017, 306).

Haastattelumenetelmäksi valitsin teemahaastattelun eli puolistrukturoidun haastattelun. Valmistelin haastattelua varten haastattelurungon, johon mietin valmiiksi teemoja sekä tarkentavia kysymyksiä. Teemahaastattelussa teemat rajoittuvat tutkimuskysymysten mukaisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75.) Jari Metsämuurosen (2008, 41) mukaan teemahaastatteluita on perusteltua käyttää esimerkiksi silloin, kun tutkimuksen kohteena ovat arkaluontoiset aiheet tai jos halutaan tutkia vähän tutkittua ilmiötä. Oma tutkielmani käsittelee arkaa ilmiötä, eikä sitä ole aiemmin ainakaan kotimaisessa tutkimuksen tasolla tutkittu. Tutkimuksessani haastatteluiden teema oli lasten huomioon ottaminen työryhmissä sekä MARAK-menetelmä. Haastattelussa seurasin haastattelurunkoa, vaikka kaikissa haastatteluissa kysymykset eivät menneet etukäteen suunnitellussa järjestyksessä. Osa tarkentavista kysymyksistä oli ennalta suunniteltuja, osa syntyi keskustelussa. Kävin kuitenkin kaikki teemat ja kysymykset läpi kaikkien haastateltavien kanssa.

Litteroin haastattelut sanatarkasti. Litteroin myös naurut ja pidemmät tauot. Lainauksista, joita tutkimusraportissani käytin, jätin pois toistot ja ylimääräiset sanat, esimerkiksi "tuota" -sanat jätin valmiista raportista pois. Haastatteluaineistosta litteroitua tekstiä tuli 45 sivua Calibri 12 fontilla ja rivivälillä 1. Haastateltavat olen tutkielmaani nimennyt niin, että ensimmäinen haastateltava on "H1" ja viimeinen haastateltava "H4".

Analysoin sekä muistioita että haastatteluista kvalitatiivisen sisällön analyysin menetelmin. Aineistoa analysoidessa tutkimuksen teoria toimi apuna analyysissä, vaikka analyysi ei perustunutkaan suoraan teoriaan. Näin ollen kyse on teoriaohjaavasta analyysistä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96.) Teoriaohjaava sisällönanalyysi etenee aineiston ehdoilla, kuten aineistolähtöinen sisällönanalyysikin. Erona kuitenkin on, että

aineistolähtöisessä analyysissä teoria rakennetaan aineistosta käsin, kun taas teorialähtöisessä analyysissä teoria vaikuttaa analyysin taustalla. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 117.) Lapsen osallisuuteen liittyvät teoriat vaikuttivat aineistoni analysoinnissa, jonka vuoksi teoriaohjaava sisällönanalyysi sopii aineistolähtöistä analyysiä paremmin juuri tähän tutkimukseen.

Jari Eskola ja Juha Suoranta (2003, 151) mainitsevat, että tutkijan on tärkeä tuntea aineistonsa. Tutustuin aineistooni lukemalla ensin muistiot useaan kertaan läpi. Luettuani muistioita pari kertaa alleviivasin kaikki kohdat, jotka liittyivät lapsiin. Myös litteroidut haastattelutekstit luin useaan kertaan ja muistion tavoin alleviivasin kaikki kohdat, jotka liittyivät lapsiin. Esimerkiksi lapsen väkivallan kokemukset alleviivasin aineistoista. Tein myös muita merkintöjä tekstiin, joita tuli mieleen aineistoa lukiessani. Huomioin myös kohdat, jotka toistuivat useassa haastattelussa, esimerkiksi lapsen iän huomioiminen toistui kaikissa haastatteluissa. Haastateltavien samankaltaiset vastaukset eivät kuitenkaan välttämättä kerro siitä, että haastateltavat ajattelisivat asioista samalla tavalla, vaan kyse voi olla haastattelukysymyksiä muotoilusta (Eskola & Suoranta 2003, 138–139).

Tutkijan ratkaistavissa on, miten kerätä oma tutkimusaineistonsa. Pohdin tutkimusprosessini alussa sitä, onko haastattelu mielekäs tapa kerätä tutkimuskysymyksiäni kannalta oleellista tietoa. Pohdin, mitä kysymyksiä haastattelussa voin kysyä, jotta lasten osallisuuden toteutuminen tulisi mahdollisimman kattavasti tietooni. Toisaalta pelkkien muistioiden käyttäminen olisi jättänyt aineistoni liian ohueksi. Haastattelut tehtyäni koin, että niistä saamani tieto oli tärkeää. Haastatteluiden sijasta toinen vaihtoehto, jota harkitsin, oli havainnointi MARAK-työryhmän kokouksessa. Havainnoimalla olisin voinut saada jotain tärkeää tietoa, jota en haastatteluista saanut, mutta uskon, että moni tieto olisi jäänyt myös saamatta. Valinnat vaikuttavat aineistoon ja havainnointiaineistoa käyttämällä tulokset olisivat mahdollisesti voineet poiketa tämän tutkielman antamista tuloksista. Toisaalta muistioaineisto oli tukemassa haastatteluaineistoani, ja muistioista sekä haastatteluista saamani tiedot olivat yhteneväisiä toistensa kanssa ja molemmat aineistot tukivat toisiaan.

5.3 Tutkimuksen eettisyys

Tutkin pro gradu -tutkielmassani lasten huomioimista ammattilaispuheessa MARAK-työryhmissä, kun lapsi on altistunut vanhempien väliselle väkivallalle. Kyseessä on siis sensitiivinen aihe, jolloin eettisten valintojen pohtiminen on erityisen tärkeää. Sosiaalityössä tutkittavat ilmiöt ovatkin usein sensitiivisiä. Sosiaalityön tutkimuksessa tutkimusetiikkaa voidaan pitää aiheiden ja ilmiöiden sensitiivisyyden perusteella erityisen tärkeänä (Rauhala & Virokangas 2011, 237). MARAK on tarkoitettu niiden henkilöiden suojaamiseen, jotka elävät vakavan väkivallan uhan alla (Piispa & October 2017, 305). Minun on tutkijan roolissa osattava tutkia ilmiötä niin, ettei siitä aiheudu haittaa tutkimukseen osallistuneille ammattilaisille eikä MARAKin asiakkaille.

Tutkielmassani käytin sekä valmista aineistoa että keräsin osan aineistostani itse. Valmiiseen aineistoon liittyvät eettiset pohdinnat liittyvät lähinnä aineiston käytettävyyteen, ei sen hankkimiseen (Rauhala & Virokangas 2011, 244). Valmiin aineiston käyttäminen luo tietynlaista turvaa, sillä vahingoilta vältytään ainakin aineistonkeruussa. Toisaalta aineistonkeruu toimii myös hyvänä harjoitteluna ensimmäisten tieteellisten tutkimusten tekijöille (Rauhala & Virokangas 2011, 244).

Valmiin aineiston hyödyntäminen tutkimuksessa takasi sen, ettei MARAKin asiakkaiden henkilöllisyys tullut edes minun tietooni. MARAK-työryhmät merkitsevät muistioon numeroin käsiteltävän asiakkaan. Muistioihin merkitään myös asiakkaan etunimi, mutta ei sukunimeä. Uhria suojellakseen muistioihin ei merkitä asiakkaan koko nimeä. (Piispa & Lappinen 2014, 20–21.) Minulla ei siis ole tietoa asiakkaiden henkilöllisyyksistä muuta kuin etunimi.

Vaikka valmis aineisto ja ammattilaisten haastattelut suojaavat jo osaltaan MARAKin asiakkaita, tulee minun myös tutkijana suojata heitä omalta osaltani. En esimerkiksi kirjoita tutkielmaani, minkä alueen MARAK-työryhmän muistioita olen käsitellyt ja analysoinut tutkimuksessani. En myöskään tuo esiin sitä, minkä alueen MARAK-työryhmän ammattilaisia haastattelen. Näin pyrin ehkäisemään asiakkaiden ja heidän perheidensä tunnistamista sekä suojaamaan ammattilaisten tunnistettavuutta.

Ihmistieteellisten tutkimusten, johon myös sosiaalityö kuuluu, tutkimusetiikassa lähtökohtana on ihminen, jonka loukkaamattomuutta ja itsemääräämisoikeutta tulee

kunnioittaa ja suojella koko tutkimuksen ajan. Tutkijan on tietoisesti pyrittävä välttämään ja ennakoimaan mahdolliset vahingot ja riskit, joita tutkittaville voi tutkimuksesta aiheutua. Jotta tutkittavan oikeudet ja turvallisuus säilyvät, tutkijan on ohjattava tutkimustaan korkeatasoisella tutkimusetiikalla. (Rauhala ja Virokangas 2011, 251.)

Tutkimusetiikka on kontekstisidonnaista, eikä sitä voida täysin ennalta määrätä (Rauhala & Virokangas 2011, 238). Tutkijan tulee kaikissa tutkimuksen vaiheissa käyttää omaa eettistä harkintaansa. Tutkittavien kanssa käydään, esimerkiksi haastattelutilanteessa, tasapuolista dialogia, eikä hierarkkisesti tutkija-tutkittava positiolla (Rauhala & Virokangas 2011, 238). Tutkittava toimii omien kokemustensa ja tietonsa asiantuntijana. Tutkijan oma eettinen harkinta ja tutkimusetiikan kontekstisidonnaisuus ei silti sulje pois tutkimuseettisten periaatteiden merkitystä tutkimuksen eri vaiheissa (Rauhala & Virokangas 2011, 238).

Pro gradu -tutkielmassani olen kiinnostunut lasten huomioimisesta MARAK-työryhmissä. Tutkimukset, jotka liittyvät lapseen, asettavat haasteita tutkimusetiikalle. Lapsia ei kuitenkaan voi jättää tutkimusten ulkopuolelle. Lapsia tutkittaessa eettisyyttä tulee pohtia vielä suuremmalla painotuksella. (Mäkinen 2006, 64.) Eettisiin periaatteisiin kuuluu, että tutkija kunnioittaa tutkittavien itsemääräämisoikeutta, välttää vahingoittamista ja suojelee tutkittavien yksityisyyttä ja tietosuojaa (Kuula 2011, 61). Perustelen oman tutkimukseni eettisyyden sillä, että vaikka tutkinkin lasten osallisuutta MARAK-työryhmissä, tutkin sitä ammattilaispuheesta. En saa tietooni lasten enkä perheiden tietoja, joten edes minä tutkijan roolissa en tiedä MARAK-työryhmissä käsiteltävien perheiden henkilöllisyyksiä.

Vaikka arvioin, että MARAKin asiakkaille ja heidän perheilleen ei pitäisi aiheutua haittaa tutkimuksestani, on kuitenkin arvioitava, mitä haittaa tutkimukseen osallistuville ammattilaisille voisi tutkimuksestani aiheutua. Käytettävissäni on vain yhden MARAK-työryhmän muistot ja yhden työryhmän jäsenten haastattelut. Koska otos on pieni, on arvioitava, miten anonyymius säilyy työryhmän sisällä, jossa työryhmän jäsenet mahdollisesti tunnistavat haastatellut ammattilaiset. Tämän vuoksi en erittele, minkä alan ammattilaisia tutkielmaani varten haastattelin.

Nauhoitin haastattelut, jotta minun olisi helpompi palata niihin haastatteluiden jälkeen, enkä vääristelisi tutkittavien sanoja. Haastatteluiden nauhoittamiseen liittyy kuitenkin myös eettisiä ongelmia (Mäkinen 2006, 92). Nauhoitusten säilyttäminen sekä analysointi on tehtävä niin, että haastateltaville ei aiheudu siitä haittaa. Haastateltavilla on myös oltava tietoa siitä, että haastattelu nauhoitetaan. Haastattelukysymykset on myös suunniteltava niin, että ne ovat kohdejoukolle sopivia kysymyksiä. Kysymykset eivät saa myöskään olla johdatteluvia. (Mäkinen 2006, 92–93.) Haastateltavilla tulee myös olla mahdollisuus keskeyttää vastaaminen missä vaiheessa tahansa (Mäkinen 2006, 95). Tutkittava voi myös haastattelun jälkeen perua osallistumisensa (Kuula 2011, 23). Kerroin haastateltaville ennen haastattelun aloittamista heidän oikeudestaan perua osallistumisensa, missä vaiheessa tutkimusta tahansa. Kerroin myös, että kaikkiin kysymyksiin ei tarvitse vastata, jos joku kysymyksistä tuntuu epämiellyttävältä. Kaikki haastateltavat allekirjoittivat suostumuslomakkeen osallistumisestaan. Kukaan haastateltavista ei keskeyttänyt haastattelua tai perunut osallistumisestaan.

Tutkielmassani en kerännyt aineistoa suoraan lapsilta ja sen vuoksi en pyytänyt suostumusta MARAKin asiakkailta, enkä heidän lapsiltaan. Lapsia suoraan tutkittaessa edellytetään huoltajan suostumus. Lapsi kuitenkin voi myös itse kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen, vaikka huoltaja olisikin antanut suostumuksensa. (Mäkinen 2006, 64–65.) Ammattilaisia haastatellessani tietooni ei tullut MARAKin yksittäisten asiakkaiden henkilöllisyyksiä tai tunnistetietoja, vaan tapauksista puhuttiin yleisellä tasolla.

Tutkijan vastuulla on, että aineistoa säilytetään sellaisessa paikassa, johon muiden ei ole mahdollista päästä. Tähän vaikuttaa se, onko aineisto kirjallisessa vai liitetiedoston muodossa. Aineiston saaminen kirjallisessa muodossa edellyttää aineiston säilyttämistä lukollisessa kaapissa. Eettisten periaatteiden mukaisesti aineisto on tuhottava tutkimusluvassa sovittuun aikaan mennessä, eli tässä tapauksessa tutkielman valmistuttua.

5.4 Tieto ja tutkijan paikka

Tiede voidaan luokitella yhdeksi sosiaalisen toiminnan muodoksi. Tieteen päämäärinä voivat olla kriittisyys sekä totuuteen pyrkiminen. (Mäkinen 2006, 28.) Jokainen yksittäinen tiede on riippuvainen ympäröivästä yhteiskunnasta. Siksi tiedontuotanto ei ole vain sisäisestä dynamiikasta ja yhden aiheen yksittäiskulttuurista riippuvaa, vaan siihen vaikuttaa myös sisäisten ja ulkoisten tekijöiden vuorovaikutus. (Dellgran & Höjer 2013, 99.) Tarve ja merkitys tiedon tuottamiselle ovat korostuneet nyky-yhteiskunnassamme (Rauhala & Virokangas 2011, 249). Tutkimuksellani pyrin tuottamaan uutta tietoa lasten osallisuudesta lähisuhdeväkivallan auttamisprosesseissa. Ilman tutkimusta ei voi tapahtua kehitystä. Sen vuoksi uuden tiedon tuottaminen on tärkeää. Pyrin omalla tutkielmallani herättämään keskustelua siitä, kuinka tärkeää lapsi on ottaa mukaan häntä koskevien asioiden käsittelemiseen myös silloin, kun kyse on perheessä esiintyvistä väkivallasta. Tutkitun tiedon avulla pyritään paremman maailman rakentamiseen (Kamppinen & Raivola 2002, 206).

Uuden ajan tieteenfilosofian mukaan on luovuttava tiedon ehdottomasta varmuudesta. Aiemmin tutkitut asiat voivat osoittautua puutteellisiksi ja niitä tulee korjata, ja sen vuoksi tieteellistä tietoa voidaan pitää muuttuvana. (Niiniluoto 2002, 32.) Ihmiset ovat erehtyväisiä, jonka vuoksi tieteen tulokset eivät ole koskaan lopullisia (Sihvola 2002, 105). Tietoon kuuluu totuuden vaatimus. Filosofit ovat kuitenkin pohtineet sitä, mitä totuus todella on. (Niiniluoto 2002, 32.) Esimerkiksi empiirisessä tutkimuksessa tutkittavien vastaukset tulevat tutkijalle totuutena. Konstruktionistisen käsityksen mukaan todellisuus ei ole saavutettavissa, vaan se on ymmärtämisen ja tulkinnan tulos. Kielen avulla rakennamme todellisuutta. Absoluuttista totuutta on kuitenkin mahdotonta saavuttaa, ja on vain tyydyttävä siihen, miten tulkitsemme ja ymmärrämme todellisuuden. Kielen avulla pyrimme myös saavuttamaan päämääriä. (Eskola & Suoranta 2003, 138, 140.) Esimerkiksi tämän tutkielman kannalta olen pyrkinyt kielen avulla saavuttamaan tietoa lasten osallisuudesta lähisuhdeväkivallan auttamis- ja viranomaisprosesseissa. Olen siis käyttänyt kieltä rakentaakseni eräänlaista sosiaalista todellisuutta (mt., 140).

Ilmiön tutkiminen perustuu aina tulkintoihin. Esimerkiksi haastatteluissa haastateltava tulkitsee tilannetta omasta näkökulmastaan ja vastailee kysymyksiin sen perusteella.

Tutkija puolestaan tulkitsee aineistoa omista näkökulmistaan käsin. Kolmannen asteen tulkinta syntyy niistä valinnoista, joita tutkija tekee tutkimusraporttiaan varten, sillä koko aineistoa ei ole mahdollista eikä mielekästäkään sisällyttää tutkimusraporttiin. Viimeisenä tulkitsijana on vielä lukija, joka muodostaa omat käsityksensä ja havaintonsa. (Eskola & Suoranta 2003, 141.) Myös tämän tutkielman tulokset ovat minun tutkijan roolissa tekemiäni tulkintoja. Olen tulkinnut muistioaineistoja ja haastatteluita tutkimuskysymysteni kannalta mielekkäällä tavalla ja lähestynyt tutkielmaani konstruktionistisen ajattelutavan mukaan. En voi taata, että tulkintani ovat oikeita, mutta ne ovat minun ymmärtämisen tuloksia.

Tieteelle tyypilliset tuntomerkit voidaan jakaa neljään osaan: objektiivisuuteen, kriittisyyteen, autonomisuuteen sekä edistävyyteen. Objektiivisuudella tarkoitetaan sitä, että tutkimuskohteesta pyritään antamaan totuudenmukainen kuva. Tutkimus perustuu vuorovaikutukseen tutkijan ja tutkittavan kohteen välillä. Kriittisyydellä tarkoitetaan virheiden minimalisointia. Kaikkia tuloksia voidaan koetella ja käydä kriittistä keskustelua. Autonomisuudella tarkoitetaan tieteessä tiedeyhteisöiden roolia tieteellisyyden valvomisessa. Edistävyydellä tarkoitetaan tieteellisen tiedon edistymistä ja tieteen muutoksia. (Niiniluoto 2002, 37.)

Tieteen tuntomerkit ovat myös tunnistettavissa tutkielmastani. Tutkijan on oltava tutkimuksessaan objektiivinen, eivätkä omat mielipiteet tai ennako-oletukset saa tulla tutkimuksessa esille. MARAK-työryhmää ei ole vielä kunnassa, jossa olen toiminut sosiaalityöntekijän tehtävissä. Sen vuoksi omakohtaista kokemusta, eikä sitä myötä myöskään ennako-oletuksia lasten osallisuuden toteutumisesta työryhmissä ole. Se, ettei ennako-oletuksia ole, auttaa tutkimuksen aidossa objektiivisessä toteuttamisessa. Pyrin tutkielmassani tuottamaan mahdollisimman totuudenmukaista tietoa. Aineisto-otteet myös konkretisoivat tutkijan ja kohteen välistä vuorovaikutusta tutkielmassani. Tiedostan, että tutkielmastani voidaan käydä kriittistä keskustelua ja tulokset ovat koeteltavissa. Pyrin kuitenkin tietoisesti minimalisoimaan virheitä tutkielmani kaikissa vaiheissa. Autonomisuus näkyy esimerkiksi niin, että noudatan tutkielman vaiheessa tiedeyhteisössä sovittuja ohjeita, esimerkiksi tieteellistä kirjoittamista koskien. Tutkielmallani pyrin myös edistämään sekä tuottamaan uudenlaista tietoa tutkittavasta ilmiöstä.

Tutkimus pitää sisällään sisäisiä ja ulkoisia ehtoja. Tiedeyhteisön sisäiset rakenteet ja suhteet muodostavat yleisesti tutkimuksen sisäiset edellytykset, kun taas sisäisten rakenteiden suhteet suurempaan yhteiskunnalliseen rakenteeseen muodostavat ulkoiset edellytykset. Ulkoiset edellytykset muodostuvat yhteiskunnan normeista, säännöistä ja muista normatiivisista asioista. Tutkimuksen sisäiset edellytykset muodostuvat muun muassa normeista, säännöistä, hyväksytyistä käytännöistä sekä määrärahojen jaosta. (Kalman 2013, 65.) Yhteiskunnassa on siis olemassa tietyt normit ja säännöt, joita on noudatettava tutkimuksessa, mutta tiedeyhteisöiden sisällä on tarkemmat säännöt ja edellytykset tutkimuksen tekemiseen. Esimerkiksi määrärahat voivat tiedeyhteisöiden sisällä ohjata tutkimusta. Tutkielmani kannalta sisäiset ja ulkoiset ehdot näkyvät niin, että ulkoisten ehtojen mukaan olen pyrkinyt huomioimaan yhteiskunnan normit ja säännöt. Esimerkiksi vallitsevat lait ja käytännöt olen pyrkinyt huomioimaan tutkittavan ilmiön kannalta. Tutkimuksen sisäiset edellytykset näkyvät tutkielmassani niin, että olen pyrkinyt tiedekunnassa sovittujen käytäntöjen mukaan toteuttamaan tutkimuksen mahdollisimman eettisesti ja tieteellisesti.

Tietoa voidaan kuvailla abstraktiksi, kontekstista riippumattomaksi ja yleistettäväksi. Tieteellinen tieto ei anna suoraan vastauksia yksittäisiin sosiaalityön tapauksiin, vaan antaa yleistä tietoa ilmiöistä. (Raunio 2010, 126.) Myöskään tässä tutkielmassa ei ole valmiita vastauksia siihen, miten kaikkien väkivallalle altistuneiden lasten kanssa tulisi työskennellä. Tieteellistä tietoa voidaan soveltaa käytäntöön ja niin myös tätäkin tutkielmaa (mt., 126). Ainakin tutkielmani voi herätellä miettimään sitä, miten joidenkin lasten ja perheiden kohdalla voitaisiin työskennellä, ja miksi se olisi myös tärkeää.

Tutkija tekee itse tutkimuksensa eettiset ratkaisut. Eettiset valinnat ovat myös tutkijan vastuulla. Vaikka tutkijalla onkin vastuu tutkimuksensa eettisistä ratkaisuista ja valinnoista, koostuu tutkimusetiikka tiede- ja ammattiyhteisöissä sovituista tavoitteista ja periaatteista. Tutkijan tulee siis noudattaa yhdessä sovittuja periaatteita tutkimuksessaan. (Kuula 2011, 26.) Yksi tärkeimmistä lähtökohdista tieteelliselle tutkimukselle on rehellisyys, johon tutkijan tulee kaikessa tutkimuksen vaiheissa pyrkiä (Karjalainen & Saxén 2002, 221). Tutkielmassani olen pyrkinyt noudattamaan sovittuja periaatteita, sekä pyrkinyt kaikissa vaiheissa pohtimaan, onko tutkielmani eettisesti kestävä. En ole tietoisesti tehnyt vilppiä tutkielmassani, vaan pyrkinyt rehellisyyteen esimerkiksi lainauksia ja aineistojen keräämistä ja analyysia koskien. Eettisyys ja

rehellisyys eivät rajoitu ainoastaan tutkielman tekemiseen, vaan ne ovat tärkeitä myös työelämässä.

Tutkijan on huomioitava tutkimuksensa eettisyys. Tutkijalla on vastuu siitä, että tutkimus toteutuu eettisten ohjeiden mukaisesti (Mäkinen 2006, 26). Tutkijan on myös pyrittävä välttämään vahinkoja tutkimuksessaan. Sosiaalityön tutkimuksen tavoitteena pidetään vahinkojen välttämisen lisäksi sitä, että tutkittavat hyötyisivät tutkimuksesta. Ei ole eettisesti kestävää, että tutkija saisi tutkimuksestaan kunniaa ja mainetta, ja tutkittavat eivät puolestaan hyötyisi tutkimuksesta mitään. Tutkimustuloksilla halutaan siis vastavuoroisesti olla hyödyksi tutkittaville ja tuottaa sellaista tietoa ja ratkaisuja, joista olisi apua tutkimuksen kohteille. (Rauhala & Virokangas 2011, 238.) Esimerkiksi omassa tutkielmassani, jossa tutkin lasten osallisuutta MARAK-työryhmissä, tavoitteenani on parantaa lasten osallisuutta sekä tuottaa ammattilaisille tietoa siitä, miten lasten osallisuus jo toteutuu ja miten sitä voitaisiin mahdollisesti kehittää. Tietoarvon lisäksi tutkimustulokset tulee voida saattaa konkreettiseen käyttöön (Rauhala & Virokangas 2011, 238).

Tutkijan tulee olla aidosti kiinnostunut tutkimuksestaan (Kuula 2011, 30). Tutkimusaihe perustellaankin usein erityisesti opinnäytetöissä omalla mielenkiinnon kohteella (Rauhala & Virokangas 2011, 246). Aihe on siis valittava niin, että se jaksaa kiinnostaa koko tutkimusprosessin ajan. Ajoittainen turhautuminen aiheeseen on normaalia, mutta kuitenkin niin, että kiinnostuminen aiheeseen palautuisi. Aihe on valittava niin, että se sekä kiinnostaa että kunnioittaa tutkittavia henkilöitä (Kuula 2011, 30). Tutkielmani on osa ”Lasten tietävä toimijuus yksityisissä, moniammatillisissa ja yhteiskunnallisissa prosesseissa – Tapauksena vanhempien eron jälkeinen vaino” -tutkimushanketta. Oma kiinnostuksen aihe sopi hankkeen teemaan, jonka vuoksi hankkeeseen kiinnittyminen oli mielekästä. Tutkimuksen aiheet voivat määräytyä myös rahoituksen mukaan (Kuula 2011, 27). Koska kyseessä on opinnäytetyö, ei aiheeni valinta perustu rahoitukseen liittyviin intresseihin.

Tutkijan on tärkeää sitoutua tutkimukseen eettisesti. Tämä ei tarkoita pelkästään tutkittavan ilmiön kannalta tehtäviä eettisiä valintoja. Se tarkoittaa myös sitä, että tutkimus pyritään tekemään mahdollisimman laadukkaasti. Tutkimussuunnitelmaan, tutkimusasetelmaan sekä raportointiin on panostettava sekä pyrittävä tekemään

mahdollisimman luotettava tutkimus. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 127.) Myös pro gradu -tutkielmani tarkoituksena on kunnioittaa tutkittavaa ilmiötä ja pyrkiä tekemään laadukasta tutkimusta vähän tutkitusta ilmiöstä. Laadun takaaminen vaatii tutkijalta panostamista siihen, että tutkimuksen tekemiseen käytetään riittävästi aikaa. Pro gradu -tutkielman teko aika on kuitenkin rajallinen, sillä tähtäimenä on valmistuminen ja pääsy työelämään. Vaikka käytin tutkielmani varten paljon aikaa, olisi lisää aika voinut tuoda tutkielmani varten myös sellaisia näkökulmia tai huomioita, joita en rajatussa ajassa huomannut.

Sosiaalityön ilmiöt voivat olla rankkoja. Yllätyin omista reaktioistani aineistoa lukiessani. Erityisesti muistioaineistossa asiakkaiden kokemat tapahtumat tulivat esiin tarkemmin kuin haastatteluissa, joissa asioista puhuttiin lähinnä yleisellä tasolla. Mietin, onko ammatillista reagoida voimakkaasti kauheisiin tapahtumiin, joita ihmisille todella tapahtuu. Toisaalta ajattelin sen liittyvän tietynlaiseen herkkyyteen ja empatiakykyyn, jotka ovat tärkeitä ominaisuuksia sekä tutkijalle että käytännön sosiaalityötä tekeville.

6 Lapset ammattilaispuheissa

6.1 Lapsi ammattilaisten huomiossa

Aineistossa lapsen iän selvittäminen nousi vahvasti esiin. Haastateltavat kertoivat lasten huomioimisen MARAK-työryhmän kokoontumisissa toteutuvan niin, että heti työskentelyn alussa kartoitetaan lasten iät ja lukumäärät. Myös muistioista kävi ilmi käsiteltävän asiakkaan lasten määrä ja heidän ikänsä. Lapsen iällä on merkitystä lapselle tarjottaviin tukitoimiin, esimerkiksi siihen, ohjautuuko lapsi lasten- vai nuorisopsykiatrian puolelle. Lapsen ikä on yksi vaikuttavista tekijöistä myös siihen, kuinka paljon väkivallalle altistuminen on aiheuttanut seurauksia lapselle. Lapsen oireilu näkyy niissä kehitysvaiheissa, joita lapsi sillä hetkellä käy läpi. Esimerkiksi vauvaikäisen häiriöt voivat näkyä univalverytmissä ja vuorovaikutuksessa, leikki-ikäisellä käyttäytymisessä ja kehityksen taantumisessa, kouluikäisellä esimerkiksi kaverisuhteissa ja nuoruusiässä masentuneisuutena ja itsetuhoisuutena. (Oranen 2012, 224.) Ikä ei ole suojaava tekijä, sillä lapsi muistaa kehollisesti ympärillä olevat tunnetilat ja ilmapiirin, vaikka ei kielellisesti osaisi sanoittaa tapahtumia väkivallaksi (Nikupeteri ym. 2017b, 115). Näin ollen pieni vauvakin kärsii perheessä esiintyvistä väkivallasta. Lapsen iän selvittämistä pidettiin olennaisena asiana.

"[...] ainahan se on ensisijainen siinä heti kun tämmönen väkivaltatilanne ilmenee, niin ainahan siltä asiakkaalta kysytään, että onko lapsia, minkä ikäisiä ja nämä tämmöset olennaiset asiat..." (H1)

Väkivallalle altistumisesta aiheutuvien seurausten riskitekijäksi mainittiin kirjallisuudessa lapsen iän lisäksi sukupuoli, mutta haastatteluissa kukaan ei maininnut sitä, että lasten sukupuolta erikseen kysyttäisiin tai huomioitaisiin (ks. Oranen 2012, 223). Osassa muistiomerkitöjä oli kuitenkin merkitty lapsen iän tai syntymävuoden lisäksi myös lapsen sukupuoli. Muistioissakin lasten sukupuoli oli merkitty vain joidenkin tapausten kohdalla. Välitön väkivalta vaikuttaa tyttöihin ja poikiin samansuuntaisesti, mutta sukupuolten välisiä eroja on myös havaittu. Tyttöillä on esimerkiksi havaittu enemmän ahdistuneisuutta ja masentuneisuutta, kun taas pojat voivat oireilla enemmän käytöshäiriöiden kautta. Myös identiteetin rakentumisen kannalta väkivalta vaikuttaa sekä tyttöihin että poikiin. Esimerkiksi pojat, jotka ovat altistuneet väkivallalle,

ovat alttiimpia myös tulevaisuudessa olemaan itse väkivaltaisissa kumppanissaan kohtaan. Automaatio tämä yhteys ei kuitenkaan ole, mutta tärkeä huomioitava seikka. (Oranen 2012, 225.)

Lasten iän ja määrän lisäksi kokouksissa kysytään, ovatko lapset kuulleet, nähneet tai kokeneet väkivaltaa. Näin ammattilaiset pystyvät arvioimaan tuen määrää, mitä lapsi mahdollisesti tarvitsee. Lapset mainittiin väkivallan uhreiksi siitakin huolimatta, että he eivät olisi itse olleet todistamassa väkivaltaa tai sitä ei olisi kohdistunut heihin. Haastatteluissa mainittiin, että myös hyvin pienikin lapsi voi havaita kotona olevan kireän ilmapiirin. Pieni lapsi ei välttämättä osaa sanoittaa kotona olevan ilmapiirin liittyvän väkivaltaan. Kotona vallitseva painostava ilmapiiri voi silti vaikuttaa haitallisesti lapseen, vaikkei lapsi sitä suoraan osaisikaan liittää väkivaltaan. Myös muistioihin oli kirjattu se, millä tavoin lapset olivat altistuneet väkivallalle. Lapsen kokemukset vanhempien välisestä väkivallasta sisältävätkin näkö-, kuulo- ja tuntokäsitykset. Näöllä tarkoitetaan sitä, onko lapsi nähnyt väkivaltaa, kuulokäsityksellä, onko lapsi kuullut väkivaltaa ja tuntokäsityksellä esimerkiksi sitä, jos lapsi on mennyt väkivaltilanteeseen väliin suojellakseen väkivallan kohdetta. (Broberg ym. 2010, 3.)

”[...] heistähän keskustellaan eli käyään läpi, onko lapset nähny väkivaltaa, onko lapsiin kohdistunu väkivaltaa ja minkälaista tukea lapset tarvitsevat eli aina mietitään, että mitä uhrille mitä lapsille [...] ainahan siellä on pitkään jatkunu kireä ilmapiiri monesti ollu jos se ei suoranaisesti heihin kohistu sitä väkivaltaa tai he eivät ole nähneet sitä...” (H2)

”[...] lapsehan tiedostaa sen tavalla tai toisella et pieniki lapsi ymmärtää jos on tosi semmosen jännitteisen ilmapiirin tai se ei välttämättä ymmärrä, mistä siinä on kysymys, mutta se saattaa tavallaan herättää lapsessa sitä turvattomuutta että tietää ikään kuin tunnistaa että jotaki on meneillään mutta ei tiedä mitä...” (H4)

”Lapset ovat myös olleet alttiina väkivallalle ja nähneet ja kuulleet väkivaltilanteita.” (Muistio 25)

Aineistossa nousi esiin, että lapset ovat jopa voineet mennä väkivaltilanteeseen väliin. Synä vanhempien väliin menemisellä voi olla esimerkiksi lapsen syyllisyyden tunne väkivallasta. He voivat kokea olevansa väkivaltaan syyllisiä, sillä vanhempien väliset ristiriidat voivat liittyä lapsiin tai kasvatuksellisiin erimielisyyksiin. Lapsen syyllisyys voi liittyä myös siihen, ettei lapsi yrityksistään huolimatta ole pystynyt lopettamaan vanhempien välistä väkivaltaa. (Oranen 2012, 225.)

"[...] jotku lapset jopa niin, että on saattanu mennä väliin semmosissa tilanteissa..." (H4)

"Lapset heränneet tuolloin riitelyyn ja yksi lapsista yrittänyt mennä väliin." (Muistio 25)

Ruotsissa kehitetty ja käytössä oleva ”porras-malli” on tarkoitettu lapsille, jotka ovat altistuneet vanhempien väliselle väkivallalle. Porras-mallin tavoitteena on saada lapsi ymmärtämään, että väkivaltaiset tapahtumat eivät ole lapsen syy eivätkä hänen vastuullaan. Porras-mallilla pyritään auttamaan lasta selviytymään kokemuksistaan sekä lasta voimaan paremmin. (Källström Cater & Ekbohm 2014, 9, 11.) Lasten syyllisyyden purkaminen onkin tärkeä lapsen selviytymistä ajatellen.

Aineistossa esiin nousivat, että lapset reagoivat väkivaltatilanteisiin eri tavoin. Osa lapsista yrittää mennä vanhempien väliin, mutta jotkut lapsista lukkiutuvat esimerkiksi omaan huoneeseensa (Broberg ym. 2010, 3). Lapset etsivät erilaisia keinoja selviytyäkseen väkivallasta. Esimerkiksi vanhempien väliin menemisellä lapsi pyrkii puolustamaan uhria uhkaavassa tilanteessa. Lapsi voi pelätä menettävänsä äitinsä ja sen vuoksi pyrkii omalla toiminnallaan suojelemaan äitiään. (Laitinen ym. 2018, 15, 23.) Lapsi voi myös yrittää kiinnittää kaiken huomion itseensä, jotta suojautuisi väkivallalta.

"[...] jotku lapsista on saattanu toimia niin, että tekee kaikkensa kiinnittääkseen huomiota itseensä, että se ei eskaloitu se tilanne kotona väkivaltatilanteeksi. Elikkä monella tavalla häiritsevästi käyttäytyvää tai äänekästä tai saattaa olla mitä tahansa se lapsen käytös..." (H4)

Lapsen häiritsevä tai poikkeava käytös voivat olla merkkejä siitä, että lapsen kotona esiintyy väkivaltaa. Toki syytä poikkeavaan käytökseen voi olla myös muita. Lapsen poikkeava käytös voidaan huomata esimerkiksi koulussa, mutta siihen ei löydetä syytä tai ammattilaiset liittävätkin sen väärin asioihin, esimerkiksi diagnoosin löytymiseen. Myös Karin Alexandersonin ja Elisabet Näsmanin (2015, 22) raportin mukaan vanhempien alkoholiongelma vaikuttaa lapsen koulukäyntiin. Vanhempien alkoholiongelman tavoin vanhempien välinen väkivalta voi vaikuttaa koulunkäyntiin. Lapsella voi olla esimerkiksi poissaoloja tai keskittymisongelmia kotitilanteen vuoksi. Jotkut lapset puolestaan voivat menestyä kotioloista huolimatta hyvinkin koulussa, sillä saavat koulussa muuta ajateltavaa. Tämänkin voidaan ajatella olevan eräänlainen selviytymiskeino. (Mt., 22.)

Vanhemmat eivät aina osaa luotettavasti arvioida sitä, kuinka paljon lapset ovat todellisuudessa kuulleet tai nähneet väkivaltaa (Oranen 2012, 221). Haastattelussa kerrottiin, että vanhempi voi ajatella, ettei lapsi edes tiedä väkivallasta, sillä hän ei ole väkivaltatekojen aikaan koskaan ollut kotona, eikä sen myötä vanhemman mielestä ole altistunut väkivallalle. Siitäkin huolimatta lapset ovat yleensä nähneet ja kuulleet huomattavasti enemmän kuin vanhemmat uskovat. Lapsi voi aistia kireän ja uhkaavan ilmapiirin. Sen lisäksi lapsi voi nähdä väkivallan aiheuttamat jäljet toisessa vanhemmassa, vaikka ei olisikaan itse pahoinpitelytilanteessa ollutkaan läsnä. (Oranen 2012, 221.) Lapsi voi huomata väkivallan myös tavaroiden rikkoutumisesta, äidin sairaalaan hakeutumisesta, poliisin paikalle tulosta tai turvakotiin hakeutumisesta (Källström Cater & Ekbohm 2014, 10). Myös Henna Pajulammi (2014, 152) tuo esiin sen, että lapset seuraavat tarkasti ympärillä tapahtuvia asioita ja luovat ymmärryksen tapahtumista nopeasti. Seuraavassa aineisto-otteesta korostetaan sitä, ettei lapsia koskaan voida jättää huomioimatta siitäkään huolimatta, vaikka vanhempi ei uskoisi lapsen tietävän väkivallasta.

"[...] siinä on niinkö se ajatus, että niitä (lapsia) ei koskaan jätetä huomioimatta, ei ikinä niitä saa jättää huomioimatta ja vaikka se uhrillaki olis se ajatus, että no ei lapset oo koskaan ollu kotona silloin ko meillä on tapahtunu tämmöstä, nii siitäki huolimatta nii lapset ei voi ajatella, että ne ei tietäs mittään..." (H4)

On luonnollista, että vanhemmat haluavat suojella lapsiaan väkivallalta ja siihen liittyvältä pelolta. Suojeleminen voi mennä äärimilleen niin, että apuakaan ei haeta siitä syystä, etteivät lapset säikähdä esimerkiksi poliisin tulemisesta paikalle. Aineistossa juuri poliisin paikalle kutsuminen ja rikosilmoituksen tekeminen mainittiin sellaisiksi asioiksi, joita jotkut uhrit eivät lasten vuoksi halunneet tehdä. Poliiseilla on mahdollisuus esimerkiksi kotihälytysten kautta huomata lapset, jotka elävät väkivaltaisessa perheessä (SOU 2014:49, 191). Tämä kuitenkin edellyttää sitä, että joku soittaa poliisit paikalle. Väkivallan uhan ja pelon alla uhri ei välttämättä osaa ajatella loogisesti ja sen vuoksi ammattilaisten rooli on tärkeä lapsia ajatellen. Esimerkiksi poliisien paikalle kutsuminen voi olla lapsille pelastava tekijä.

"[Asiakas] vähättelee tilannetta, ei aio soittaa poliiseja, koska lapset järkyttyisivät" (Muistio 10)

”Rikosilmoitusta ei ole tehty, ei halua lapsen vuoksi tehdä” (Muistio 23)

Aineistossa lastensuojelun rooli tuli vahvasti esiin. Haastatteluissa korostettiin lastensuojelun roolia ja myös muistioissa lastensuojelu mainittiin kaikissa tapauksissa, joissa uhrilla oli lapsia. Väkivalta vaarantaa vakavasti lapsen kasvua ja kehitystä, ja sen vuoksi lastensuojelu on aina mukana, kun perheessä esiintyy väkivaltaa (Oranen 2012, 229). Lastensuojelussa perhetilannetta on mahdollista arvioida lapsen näkökulmasta (Nikupeteri 2016, 164). Haastatteluissa lastensuojelua pidettiin sellaisena tahona, joka työskentelee ”syvemmin” lapsen ja vanhemman kanssa. Lastensuojelun työntekijät ovat merkittävässä roolissa lapsen edun toteutumisessa (mt., 165). Lastensuojelun merkityksellä perusteltiin myös sitä, että MARAK-kokouksessa lapsi ei ole koskaan mukana, vaan lastensuojelu on se, joka keskittyy lapseen ja heidän tukemiseensa.

”[...] sen MARAK-työryhmän tehtävä on viedä sitä informaatiota sitten sille lastensuojelulle myös joka pystyy siinä sitten toimimaan, että se linkki siinä varmasti on sitten hyvin tärkeä...” (H1)

”[...] lastensuojelu on se taho, joka sit jatkaa syvemmälle sitten.” (H2)

”perheellä lastensuojeluasiakkuus tilanteen vuoksi...” (Muistio 11)

Lastensuojelun viranomaisilta puuttuu kuitenkin psykiatrinen osaaminen (SOU 2014:49, 184). Monet lapset tarvitsevatkin myös psykiatriasta apua väkivallasta selviytymiseen (Broberg ym. 2010, 64). Lapsille on vietävä tieto siitä, että fyysistä ja psyykkistä apua on saatavilla. Psyykkistä apua lapsille voidaan tarjota lasten- ja nuorisopsykiatriasta. (SOU 2014:49, 183.). Myös aineistossa korostuivat sekä psykiatrian että perheneuvolan rooli lasten tärkeinä auttamistahoina. Lastensuojelun lisäksi niitä pidettiin tahoina, jotka tapaavat lasta.

”[...] sitten voi sanoa, että kaikille suositellaan sitä, että on psykiatria, lasten psykiatria polille ovat yhteydessä, että kartotetaan...” (H3)

”[...] monestihan se on lapsille ne vaihtoehot, et se on joko perheneuvola tai sitten lastenpsykiatria...” (H2)

”[...] lasten tuen järjestäminen tarvittaessa joko psykiatrian tai perheneuvolan kautta.” (Muistio 22)

Lapsen arjen normalisointia pidettiin tärkeänä huomioitavana, jopa ensisijaisena asiana. Arjen jatkuminen mahdollisimman normaalina lisää lapsen turvallisuuden tunnetta ja jatkuvuutta muuten epävarmassa tilanteessa. Yhdessä haastattelussa kuitenkin mainitaan myös siitä, että joskus välittömän turvallisuuden vuoksi on lasten ja vanhemman vietettävä esimerkiksi turvakodissa jopa kuukausia, jonka vuoksi normaaliin arkeen palaaminen voi viivästyä.

"[...] se että se lapsen arki jatkuis mahdollisimman nopeasti niin mahdollisimman normaalisena ja tavallisena eli lasten kannalta on hirveen tärkeää se että pystytään ensinnäki että on turvallinen tunne siitä arjesta ja se tuttu vanha arki lähtis mahdollisimman pian käyntiin[...] tietenki joskus on pakko, että äiti joutuu lasten kanssa lähteen esimerkiksi turvakottiin ja olemaan siellä, se saattaa olla joskus pari kuukautta pitempi aika, et semmonen siihen tuttuun arkeen palaaminen voi olla että se viivästyy..."
(H4)

Väkivallan vaikutuksia lapseen pyrittiin tunnistamaan ammattilaisten ja vanhempien kautta. Muistioissa esimerkiksi on kirjattu, että lapsi on reagoinut tilanteeseen tai kärsinyt tilanteesta. Muistioihin ei ollut kuitenkaan tarkemmin eritelty, miten lapsi on reagoinut tilanteeseen. Lapsi on voinut kertoa vanhemmalleen tai työntekijälle pahasta olostaan tai se on voinut näkyä lapsen käyttäytymisessä, mutta ne voivat olla myös aikuisten oletuksia tilanteesta. Samalla tavalla aikuiset voivat olettaa, ettei lapsi välttämättä ole kärsinyt tilanteesta vakavasti, varsinkaan jos lapsella ei ole näkyviä oireita. Lapsen tunteita ja ajatuksia ei kuitenkaan voi kukaan muu tietää täysin varmasti kuin lapsi itse.

"Lapset kärsivät tilanteesta" (Muistio 22)

"[Lapsi] reagoi tilanteeseen" (Muistio 8)

Muistiossa toistuivat useampien tapausten kohdalla väkivallan ja päihteiden yhteys. Väkivallan tekijällä oli useassa tapauksessa muistiomerkintöjen mukaan päihdeongelmaa havaittavissa. Aineistosta oli löydettävissä päihdyttävistä aineista alkoholi, huumeet ja lääkkeet. Myös tekijän masennuslääkkeiden poisjättäminen voidaan laskea liittyvän sekavan olon tuottamiseen. Haastatteluissa kukaan ei maininnut päihteiden vaikutuksia väkivallan uhkaan tai lapsien hyvinvointiin, mutta päihteiden puheetta jättämiseen ovat voineet vaikuttaa haastattelukysymykset. Päihteet lisäävät

usein lapsen pelkoa, sillä väkivallan lisäksi päihteet ovat lisäämässä turvattomuuden tunnetta. Myös muistioaineistossa nousi esiin tekijän päihteiden käytön vaikutukset lapsiin. Lapsi saattaa esimerkiksi vetäytyä syrjään, kun näkee tekijän olevan päihteiden vaikutuksen alaisena.

"[...] vetäytyvät, kun isä juo.." (Muistio 12)

"isä ollut humalassa lasten ollessa isän luona" (Muistio 8)

"tekijä käyttää runsaasti päihteitä, käyttäytyy humalassa väkivaltaisesti..." (Muistio 14)

Lapset voivat kokea vanhemman, joka on päihteiden vaikutuksen alaisena, olevan outo, vieras ja arvaamaton (Alexanderson & Näsman 2015, 19). Kun tähän lisää vielä väkivallan kokemukset, tulee tilanteesta lapselle vielä turvattomampi. Päihteiden vaikutuksen alaisena oleva vanhempi voi väkivallan lisäksi käyttäytyä muutenkin lapselle vahingollisesti, esimerkiksi hän voi jättää huolehtimatta lapsen tarpeista.

6.2 Lapsen suojeleminen osana osallisuuden rajoittamista

Lapset ovat oleellisessa osassa MARAK-työryhmän ammattilaisten puheita. Puheet ovat sekä ammattilaisten välistä puhetta että lapsen huoltajan kertomaa, jota ammattilaiset tulkitsevat. Suoraa kontaktia lapsiin MARAK-työryhmän jäsenet eivät ota, mutta esimerkiksi lastensuojelun viranomainen voi jo ennestään tuntea perheen, jonka vuoksi hän on voinut olla yhteydessä lapseen aikaisemmin. Muuten työryhmässä lasten osallisuus rakentuu ainoastaan aikuisten puheiden kautta. On työryhmäkohtaista, osallistuuko uhri MARAK-kokouksiin. Tutkimassani MARAK-työryhmässä käytäntönä oli se, että asiakas saa itse valita, osallistuuko hän kokoukseen. Suurimmaksi osaksi asiakas osallistuu kokoukseen. Uhrin osallistumista kokoukseen pidettiin haastatteluissa hyvänä asiana, sillä näin tapahtumien kuvaukset tulevat suoraan väkivallan kokijalta. Lasten näkökulmakin nähtiin tällöin tulevan paremmin esille. Tällöinkin lapsen kokemukset ja tieto tulevat aikuisen kautta, ja on näin ollen välillistä tietoa. Ensi käden tieto suoraan lapselta antaisi luotettavampaa tietoa siitä, miten hän itse kokee väkivallan

vaikuttaneen ja minkälaisen suojan tarpeessa hän on (Pajulammi 2014, 193). Väkivallan uhrin lapset eivät kuitenkaan koskaan osallistu MARAK-kokouksiin. Lasten poisjättämisellä kokouksesta haluttiin suojella lasta traumatisoitumiselta, sillä kokouksissa väkivallasta ja sen uhasta puhutaan hyvin suoraan. Lapsen suojelua käytetään usein yhteiskunnallisen ajattelun mukaan syynä sille, ettei lapsia oteta osallisiksi heitä koskevien asioiden käsittelyyn (mt., 191). Haastateltavat kertoivat kokouksen olevan vaikea uhrille itsellensäkin, joten lasten mukaan ottoa ei pidetty lapsille hyvänä.

"[...] jotku aikuisetki on hyvin traumatisoituneita ja hyvin vielä vähän sekasinki, että jotkut on hyvin ahdistuneita et seki se on niinkö lapselle aattelisin et ei niinkö aikuisellekki voi olla hyvin ahistava..." (H3)

Kun uhri hakee väkivaltaan apua, tarvitaan työskentelyyn usean eri ammattiryhmän tukea ja apua. MARAKissa kaikki oleelliset tahot väkivallan uhrin auttamisessa löytyvät yhdestä paikasta, mutta lapsille kokousten ajateltiin sisältävän liikaa tuntemattomia ihmisiä. Kokouksissa ammattilaisia voi olla läsnä noin kymmenen, joten sen ajateltiin olevan vaikea paikka lapselle.

"[...] jos aatellaan tuota työryhmää, niin ne on ihan vieraita aikuisia, nii voi olla, että lapsen on aika ahdistavaa sitten..." (H3)

Tuntemattomien aikuisten läsnäololla perusteltiin sitä, ettei lapsi osallistu kokoukseen. Kokouksen nähtiin myös mahdollisesti ahdistavan lasta. Toinen, millä yhdessä haastattelussa perusteltiin lasten jättämistä kokouksista pois, oli ajatus siitä, ettei lapsella ole halua osallistua kokoukseen. Erityisesti teini-ikäisten ajateltiin välttävän avun vastaanottamista ja asioiden käsittelyä. Myös Iversen (2014, 276) on tuonut esiin sen, että interventiomallit perustuvat ajatukseen siitä, etteivät lapset yleensä halua osallistua vanhempien välistä väkivaltaa koskevien asioiden käsittelyyn.

Toisaalta kaikki haastateltavat eivät pitäneet mahdottomana ajatusta siitä, että MARAK-kokouksia pidettäisiin harkituissa tilanteissa myös lapsiystävällisesti esimerkiksi niin, että asioita käsiteltäisiin aikuisten kesken erikseen ja erikseen niin, että mukana olisi myös lapsi. Lapsien voi olla myös hyvä kuulla turvallisessa tilassa, kun vanhempi puhuu väkivallasta ammattilaisille, varsinkin jos lapset ovat itse olleet mukana

väkivaltatilanteissa. Tällä tavoin aikuiset voivat viestittää lapselle, että asioista on myös lupa puhua. (Oranen 2012, 229–230.) Lapset voivat ajatella, että väkivallasta puhuminen aiheuttaa vaikeuksia sekä satuttaa kuulijaa, ja sen vuoksi lupa puhumiselle on tehtävä lapsille selväksi (Laitinen ym. 2018, 16). Lasta voidaan myös suojella paremmin, kun lapsi on osallisena häntäkin koskevien asioiden käsittelyssä (Pajulammi 2014, 192). Lapsien mukaan ottamisessa kokoukseen kuitenkin painotettiin sitä, että tilanne on harkittava tarkoin ja varottava, ettei lapsen pelkoa lisättäisi ainakaan ammattilaisten toimesta. Lapsen turvallisuutta kuitenkin ajateltiin mahdollisesti lisäävän se, että lapsi näkisi, että viranomaiset ovat auttamassa heidän perhettään. Tällöin olennaiseksi nousevat Pajulamminkin (2014, 193) esiin nostama osallisuuden ja suojelemisen välinen tasopainottelu.

”[...] ehkä sitä pystyis soveltaan sillä tavalla että sillä pystytään lapselle viestittämään sitä että tässä on monia viranomaisia mukana ja että autetaan ja mietitään sitten niitä mutta sitten se pitäis vetää se kokous niinkö sen lapsen ehdoilla että se on joissaki tilanteissa vois olla sovellettavissakin, mutta sillon ne täytyy ne tietyt asiat käsitellä aikuisten kesken erikseen.” (H4)

”[...] se lapsen turvallisuus ei saa järkkyyä siitä että häntä yritetään auttaa. Sit tavallaan, että et hän ei järkyty siitä ja koe pelkoa tai muuta vastaavaa, että koska hänen turvallisuutensa näissä tilanteissa voi olla jo muutenki järkkynyt niin ei mikään tämmönen kokous tai mikään tilanne saa pahentaa sitä...” (H1)

Yksi haastateltava mainitsi siitä, että vaikka lapsia ei kokouksissa tavata, eikä välttämättä missään muussakaan vaiheessa työskentelyä, täytyy lapsista pystyä luomaan siitä huolimatta jonkinlainen mielikuva. Mielikuvat eivät välttämättä pidä paikkaansa, mutta on luontainen tapa ihmisille pyrkiä hahmottamaan henkilö, jota ei ole koskaan tavannut. Lapsien tapaaminen myös MARAKin ammattilaisten taholta vaikuttaisi siihen, ettei mielikuvia tarvitsisi tehdä, vaan lapsista oleva kuva olisi aito ja totuudenmukainen.

”[...] kun sää et tietenkää nää niitä lapsia, et sun pitää vaan mielikuvaa tehdä niistä lapsista...” (H3)

Osa haastateltavista oli vahvasti sitä mieltä, että MARAK-kokoukset eivät ole lapsille missään tilanteissa soveliaita. Lasten mukaan ottaminen muuttaisi kokouksen tarkoitusperää, sillä sen tarkoituksena on käydä väkivalta läpi riittävän

yksityiskohtaisesti, mikä ei onnistuisi, jos kokouksessa olisi paikalla myös lapsia. Tämä koski haastateltavan mukaan kaikkia alaikäisiä.

”Ei, et kyl siellä puhutaan sellasia asioita, et ei voi lasten kuulla puhua, että silloin se vesittys se tarkoitus...” (H2)

Myös aikaresurssit, jotka sosiaalityössä ovat rajalliset muun muassa työntekijäpulasta ja asiakkaiden määrästä johtuen, mainittiin syyksi lasten poisjättämiselle kokouksesta. Kokouksessa asiat käydään suhteellisen nopeasti läpi ja lasten mukaan ottaminen pitkittäisi kokouksia. Myös Pajulammi (2014, 151) mainitsee kiireen olevan syynä lapsen osallisuuden toteutumatta jättämiseen. Kiire ja aikapula ovat kuitenkin ristiriidassa asiakkaan oikeuksien toteutumisen kannalta.

”Meillä on kuitenkin rajallinen aika...” (H2)

Lasta pitää suojella ja auttamisprosesseissa on aina otettava tarkasti huomioon lapsen kokemukset, turvallisuus sekä tukitoimet, joita lapsi mahdollisesti tarvitsee. Kun asioita käsittelee pelkästään aikuisten ja ammattilaisten kesken voi se aiheuttaa lapselle hämmennystä ja epävarmuutta siitä, mitä tapahtuu, miksi tapahtuu tai mitä tulee tapahtumaan (SOU 2014:49, 16). Lapselle tulee antaa myös mahdollisuus itse kertoa ammattilaisille niistä ongelmista, joita hän pitää oleellisina (Pajulammi 2014, 147). Sen vuoksi lasta ei saisi sivuuttaa viranomaisprosesseissa. Lapsen mukaan ottaminen työskentelyyn ei silti vähennä aikuisen vastuuta, sillä lapsella on osallistumisen lisäksi tarvittaessa oikeus myös suojaan (Laitinen ym. 2018, 24; Pajulammi 2014, 156–157).

Lähisuhdeväkivallassa väkivallan tekijä on usein lapsen toinen huoltaja. Tämä tekee väkivallasta lapselle entistä haavoittavampaa sekä ammattilaisille haastavampaa pohtia lapsen turvallisuutta. Tämä nähtiin myös yhdeksi syyksi sille, miksei lapsen ole hyvä olla kokouksessa mukana. Sekä haastattelu- että muistioaineistossa tulevat vahvasti esiin tapaamisten turvallisuuteen liittyvät asiat. Suurin osa lapsista elää perheissä, joissa on yhteishuoltajuus ja lapsella on säännölliset tapaamiset myös isän kanssa (Broberg ym. 2010, 62). Tapaamisiin liittyen lastenvalvojan rooli on tärkeä (Nikupeteri 2016, 165). Kokouksessa pohditaan, onko lapsen turvallista tavata väkivaltaista vanhempaansa ja jatkosuunnitelmiin yleensä kirjataan tapaamisasiihin liittyen lastenvalvojalle varattavasta ajasta. Työryhmässä voidaan neuvoa vanhempaa esimerkiksi vaatimaan

tuettuja tai valvottuja tapaamisia. Joissain tapauksissa vanhempaa voidaan ohjata hakemaan lähestymiskieltoa myös lapsille.

"[...] toki siinä sivutaan jos on huoltoriitaa, jos on tämmöstä pelkoa, että lasta ei voi yksin isälle laittaa niin kyllähän me ohjeistetaan ja arvioidaan sitä, että minkälainen esimerkiksi tapaamissopimus ois hyvä, että saatetaan suositella, että kannattaa vaatia valvottuja tapaamisia tai tuettuja tapaamisia..." (H2)

"[...] tarviiko esimerkiksi ku on näitä lähestymiskieltoja, että tarviiko esimerkiksi lapsillekki lähestymiskieltoja ja miten nää tapaamiset ja kaikki." (H3)

"lähestymiskieltoa haetaan sekä uhrille että hänen lapselleen..." (Muistio 21)

Lapsen suhde väkivaltaiseen vanhempaan voi olla ristiriitainen ja joskus vanhempaa kohtaan voi esiintyä voimakkaitakin negatiivisia tunteita. Toisaalta väkivaltainen vanhempi on tärkeä ja häneen voi liittyä myös monia hyviä muistoja. Kuitenkin hän on myös aiheuttanut pahaa perheessä. (Oranen 2012, 227; Nikupeteri & Laitinen 2015.) Näin ollen toiseen vanhempaan liitetään sekä hyvää että pahaa, mikä puolestaan voi herättää lapsessa ristiriitaisia tunteita (Laitinen ym. 2018, 12). Lapsen ja vanhemman välinen suhde on myös ikään sidoksissa, sillä kouluikäiset tuntevat enemmän ristiriitaisia tunteita kuin teini-ikäiset ja nuoret aikuiset (Nikupeteri & Laitinen 2015, 836). Myös aineistossa oli havaittavissa hyvän ja pahan ristiriitaisuus. Aineistossa toisaalta pohdittiin sitä, että myös väkivaltainen vanhempi on usein lapselle kaikesta huolimatta tärkeä. Ei kuitenkaan ole harvinaista, ettei lapsi halua nähdä väkivaltaista vanhempaansa. Lapsi ei välttämättä halua ylläpitää suhdettaan väkivaltaiseen vanhempaansa, sillä hän ei vastaa odotuksiin turvallisesta vanhemmasta (Laitinen ym. 2018, 19). Joidenkin lasten kohdalla toisen vanhemman tapaamattomuus voi kestää vain vähän aikaa ja toisten kohdalla pidempään. Varsinkin pienet lapset haluavat usein väkivallasta huolimatta olla yhteydessä väkivaltaiseen vanhempaansa (Nikupeteri & Laitinen 2015, 836).

"[...] ja kun monesti on kyse sitten, että se toinen osapuoli on vielä se lapsen tärkeä toinen vanhempi..." (H1)

"[...] joskus on silleen, että lapset ei halua tavata ollenkaa et niillä tulee semmonen vaihe tai sit se voi olla hyvin pitkäaikaanenki et se riippuu niin siitä tilanteesta..." (H4)

Joskus tapaamisia väkivaltaisen vanhemman kanssa voi olla vaikea rajoittaa. Tapaamisiin liittyy kuitenkin suurempi väkivallan jatkumisen riski, jos uhri joutuu olemaan väkivallan tekijän kanssa tekemisissä. Väkivaltainen osapuoli voi rikkoa tapaamissopimuksia tahallaan aiheuttaakseen kiusaa uhrille. Myös muistioissa toistuivat tapaamiseen liittyvät ristiriidat. Ristiriidat voivat näkyä myös niin, että isä ei itse halua nähdä lapsiaan tai tapaamiset peruuntuvat myös isän tahosta. Anna Nikupeterin ja Merja Laitisen (2015, 836) tutkimuksesta ilmeni, että lapset voivat tuntea pettymystä, jos vanhempi peruu sovitun tapaamisen.

”mies ei noudata lasten tapaamissopimusta” (Muistio 20)

”tapaamisten toteutuminen on epävarmaa ja välillä isä ei ole halunnut tavata lapsia ollenkaan” (Muistio 11)

Väkivalta ja MARAKin asiakkuus ei takaa sitä, ettei uhri enää ole tekemisissä väkivallan tekijän kanssa. Muistioista paljastui se, että uhri voi edelleen viettää tekijän kanssa aikaa. Vaikka perhe olisikin hakeutunut avun piiriin, voivat he silti olla vielä tekemisissä väkivallan tekijän kanssa, jopa olla vielä parisuhteessa ja asua hänen kanssaan (Källström Cater & Ekbohm 2014, 11). Yhteiseen ajan viettoon voi olla monia syitä. Esimerkiksi rakkaus ei välttämättä väkivaltaisista teoista huolimatta ole kadonnut, ja sen vuoksi aikaa halutaan edelleen viettää yhdessä (Kaittila 2017, 93). Joskus syynä voi varsinkin vainossa olla se, että viettämällä aikaa tekijän kanssa tiedetään, missä tekijä on ja näin ollen voidaan pyrkiä kontrolloimaan väkivallan uhkaa. Näin väkivallan uhri pyrkii keksimään keinoja turvatakseen sekä itsensä että lapsensa (Nikupeteri & Laitinen 2013, 37). Myös lapsi voi viettää aikaa väkivaltaisen vanhemman kanssa suojellakseen äitiä, sillä tekijän viettäessä aikaa lapsen kanssa, ei tekijä voi satuttaa häntä (Nikupeteri & Laitinen 2015, 873). Seuraavissa muistio-otteissa on esimerkkejä uhrin yhteydenpidosta väkivallan tekijään.

”parisuhteessa tekijän kanssa...” (Muistio 12)

”ovat olleet puhelimitse yhteydessä käytännön asioista, kokee puheluiden estävän tekijän oven taakse tulemisen” (Muistio 14)

Uhrin ja lasten asuminen väkivallantekijän kanssa vaikuttaa myös siihen, että ammattilaisten on oltava erityisen varovaisia, etteivät he työskentelyllään aiheuta

uhrille ja hänen lapsilleen enemmän vaaraa. Esimerkiksi MARAK-kokouksessa täytettävässä toimenpidesuunnitelmassa, jonka asiakas saa mukaansa, on mietittävä, onko asiakkaan turvallista ottaa sitä mukaan kotiinsa. Joskus on mietittävä vaihtoehtoinen paikka sen säilyttämiseen, esimerkiksi oman sosiaalityöntekijän luona säilyttäminen voi olla kotia turvallisempi paikka suunnitelman säilyttämiseen.

"[...] joskushan on niin kova kontrolli, että ei voi mittään viiä sinne kotia[...] hirveen tarkkaan pittää mieltä et viranomainen ei aiheuta omalla toiminnallaan lissää väkivallan riskiä tai väkivaltaa sitten" (H2)

Haastatteluissa painotettiin sitä, että MARAKin asiakkuudesta kukaan ammattilainen ei kirjaa omiin asiakaskertomuksiin. Näin ammattilaiset pyrkivät omalta osaltaan suojelemaan siltä, että väkivallan tekijä ei saa tietää siitä, että uhri on hakenut apua ja puhunut väkivallasta. Avun hakemisen paljastuminen saattaisi lisätä väkivallan uhkaa. Aineistossa ei kuitenkaan tämän asian yhteydessä otettu esiin riskiä siitä, että lapsen mukaanotto voisi tarkoittaa, että väkivallan tekijä tai muu taho saisi tietää MARAK-asiakkuudesta. Mikäli kokoukseen otettaisiin lapset osallisiksi, tulisi tämä riski arvioida ensin.

Lapsista puhumista MARAK-työryhmissä ei haastateltavien mukaan pystytä edes vahingossa sivuuttamaan. Riskinarviointilomakkeessa, joka täytetään ennen MARAK-työryhmään ohjautumista, kysytään lapsista, jonka vuoksi lapset eivät voi unohtua. Muistioissa oli usein myös merkitty, jos uhrilla ei ollut lapsia.

"Siinä lomakkeessahan aina kysytään, onko lapsia, niin se käyään siinä läpi..." (H2)

"[...] ei lapsia" (Muistio 17)

Lapsien huomioimista pidettiin erittäin tärkeänä osana MARAK-työskentelyä, vaikka lapset eivät itse ole osallisina kokouksissa. Lapsi otetaan huomioon monella tavalla, muun muassa kysymällä lapsen ikä, lapsen väkivaltakokemukset, tapaamisasiat väkivaltaisen vanhemman kanssa, arjen jatkuminen ja turvallisuus. Kaikki lasten huomiointi tapahtuu välillisesti aikuisten kesken, eikä niin, että lapsi olisi itse kertomassa ja vaikuttamassa. Merja Laitisen ja kollegoiden (2018, 21) tutkimuksessa osa väkivaltaa kokeneista lapsista on jopa valmiita ajamaan oikeuksiaan sen puolesta, että

palvelujärjestelmässä ei ole kohdattu heitä. Tämä viestittää siitä, että lapsilla on myös halu ja tarve tulla kuulluiksi ja kohdatuiksi väkivallan ja auttamisen prosesseissa.

6.3 Vaino ja lapset

Muistioaineistossa on yhtenä kohtana kirjattu suunnitelmiin todisteiden kerääminen esimerkiksi lähestymiskieltoa ja vainon todistamista varten. Ammatillaiset siis tunnistavat ja tunnustavat vainon ja sen aiheuttaman uhan, mutta ilman todisteita tekijää ei voida rangaista. Vainoon puuttuminen ja siitä rankaiseminen on poikkeuksellinen rikoksen muoto, sillä siinä uhri joutuu usein kestämään vainoa ja siitä aiheutuvaa pelkoa pitkään todisteiden keräämistä varten. Viranomaisten on vaikea puuttua tekoihin, jotka eivät ole väkivaltaisia, mutta jotka siitä huolimatta aiheuttavat uhrille ja lapsille pelkoa ja uhkaa. Näin ollen myös lapset joutuvat kestämään vainosta johtuvaa epävarmuutta pitkään. (Nikupeteri 2016, 44.) Ainoa keino saada tekijä vastuuseen on kerätä todisteita.

”kaiken häirinnän dokumentointi/kirjaaminen, lähestymiskiellon hakeminen näytön ollessa riittävä, näytön kerääminen vainoamisen todentamiseksi” (Muistio 11)

Myös haastattelussa erityisesti eron jälkeinen vaino ja sen vaikutukset lapsiin nähtiin vaikeasti puututtavana ja erityisen haavoittavana väkivallan muotona. Tämä vaatii sitä, että ammattilaisilla on riittävästi tietoa vainon ilmiöstä sekä sen vaikutuksista koko perheeseen (Nikupeteri ym. 2017b, 122).

”[...] toki sitä vainoamista, se on hirveen hankala et siihen tästä ei oo apua, että se tietenkä tulee esille ja se tiedostetaan mutta tuota ko eihän siihen vainoajaan kukaan pysty vaikuttamaan ko se vainoaja itse, että kyllähän hän tietää, että hän rikkoo lakia ja tietää, mitä siitä seuraa, mutta että jos et on vaikka sairas ihminen tai tolleen hyvin päihdeongelmainen, mielenterveysongelmainen niin ei kellään oo mitään keinoja ennenkö jotain ikävää tapahtuu et se on tosi hankalaa tietenkä.” (H2)

Vainoajan jatkuvat yhteydenotot lapsiin sekä vakoilu olivat havaittavissa aineistossa. Nikupeteri ja kollegat (2017b, 105) ovat jakaneet vainon lasten näkökulmasta neljään

osa-alueeseen, jotka olivat myös aineistosta erotettavissa. Nämä osa-alueet ovat pelon ja turvattomuuden ilmapiiri, rakkaudeksi ja huolenpidoksi naamioidut teot, lasten objektointi vainon välineenä ja fyysinen väkivalta (mt.). Pelon ja turvattomuuden ilmapiiriin kuuluvat muun muassa jatkuvat yhteydenotot, vakoilu ja vainoajan häiritsevää käyttäytyminen. Nämä asiat ovat lapselle emotionaalisesti raskaita kestää.

”[...] asentanut lasten puhelimiin seurantaohjelman, mahdollisesti myös tietokoneeseen, tietää mitä perheessä keskustellaan hyvinkin tarkkaan [...] istuu autossa asunnon läheisyydessä [...] isä saattaa soitella lapsille monta kertaa päivässä...” (Muistio 11)

Nykyteknologia mahdollistaa vakoilun myös puhelimiin ja tietokoneisiin asennettavien ohjelmien avulla. Niiden avulla vakoilu voi yltää lähelle vanhemman elämää. Jatkuvat yhteydenotot ovat myös lapsille raskaita ja voivat hämmentää lasta ja aiheuttaa ahdistusta. Lapsen voi olla myös vaikea jättää vastaamatta yhteydenottoihin, sillä omaa vanhempaa ei haluta loukata tai aiheuttaa lisää haittaa. Lapsi saattaa ajatella, että vastaamalla yhteydenottoihin hän voi olla suuttamatta väkivaltaista vanhempaansa ja näin ollen estää vaaratilanteiden syntymistä. (esim. Nikupeteri & Laitinen 2015, 838.) Niiden tapausten muistioihin, joissa oli käsitelty vainon uhria, oli kirjattu toimenpiteet, jolla ainakin vakoilu saataisiin loppumaan. Väkivaltaisen vanhemman yhteydenottoja lapseen haluttiin myös rajoittaa laatimalla tarkka tapaamissopimus, joka sisältää tapaamisten ja vaihtojen lisäksi yhteydenpidon lapsiin.

”lasten hyvinvoinnin varmentaminen: lasten suojaaminen ja vahvistaminen [...] tarkan tapaamissopimuksen (tapaamisajat, vaihdot, yhteydenpito lapsiin) laatiminen [...] perheen/lasten liikkeiden seuraamisen lopettaminen: seurantaohjelmien poistamisen harkinta, tietokoneen vieminen alan liikkeeseen tarkistettavaksi vakoiluohjelmien varalta, salasanojen vaihtaminen kaikkiin ohjelmiin...” (Muistio 11)

Rakkaudeksi ja huolenpidoksi naamioituneina tekoina Nikupeteri kollegoineen (2017b, 106) pitävät manipulatiivista, henkistä väkivaltaa. Siinä ovat läsnä sekä hyvä että paha. Vainoaja ei usein ole lasten mielestä täysin paha, vaan myös turvallisuutta ja iloa tuottava vanhempi. Hyvän ja pahan limittyminen voi aiheuttaa lapsessa hämmennystä ja ristiriitaisia tunteita. Seuraavassa aineisto-otteessa näkyy, millä tavalla viranomaiset ovat huomanneet rakkaudeksi ja huolenpidoksi naamioituneen teon riskinarvioinnissa.

”isä puhuu lapsille äidistä pahaa” (Muistio 10)

”isä käyttää lapsen harrastusta hyväkseen käydä perheen ovella ja suhtautuu harrastukseen liian vakavasti ja painostaa lasta” (Muistio 11)

”[...] pitänyt väkisin sylissä ja kiusannut” (Muistio 14)

Muistio-otteista selviää, että rakkaudeksi ja huolenpidoksi naamioituneet teot voivat ilmetä monella eri tavalla. Isä voi esimerkiksi käyttää lasten harrastuksia hyväkseen päästäkseen lähelle perhettä ja lasten äitiä. Rakkaudeksi naamioitunut väkivalta voi myös pitää sisällään sen, että lapselle annetaan väkisin huolenpitoa pitämällä esimerkiksi sylissä vasten lapsen tahtoa. Myös toista vanhempaa mustamaalaamalla yritetään oma vanhemmuus todistaa lapselle paremmaksi.

Vainoaja voi käyttää lapsia myös objektiivisina vainon välineinä. Vainoaja voi esimerkiksi kuulustella ja kuormittaa lasta, ja lapsi voi myös toimia kontrolloinnin välineenä. (Nikupeteri ym. 2017b, 107.) Kiusanteko voi ilmetä esimerkiksi niin, ettei väkivallan tekijä palauta lasta toiselle vanhemmalle tapaamissopimusten mukaan. Näin lapsesta tulee objekti, jota väkivallan tekijä voi käyttää hyväkseen väkivallan jatkamiseen. Näin ollen lapset ovat vainon epäsuoria uhreja (Nikupeteri & Laitinen 2015, 838).

”kiusanteko jatkuu lapsen kautta, isä ei ollut palauttanut lasta tapaamiselta...” (Muistio 19)

”[...] sittenhän on sitten tietenkin nämä tilanteet, jossa tämä toinen osapuoli manipuloi lapsia ja käyttää pelinappulana...” (H1)

Vaino voi esiintyä lapsen elämässä myös fyysisenä väkivaltana ja pahimmillaan hengen uhkaamisena. Usein väkivallan tekijän tarkoituksena on lapsia vahingoittamalla satuttaa entistä kumppaniaan. (Nikupeteri ym. 2017b, 108.)

”uhri pelkää varsinkin lapsen puolesta, että tälle sattuu jotain...” (Muistio 13)

”[...] uhannut tappaa uhrin ja tämän lapset” (Muistio 21)

Vainolla voi siis olla kohtalokkaat seuraukset myös lapselle. Lasta satuttamalla tai pahimmillaan surmaamalla tämän, väkivallan tekijä voi satuttaa uhria kaikista eniten. Väkivallan tekijä voi myös kaapata lapset, jolloin uhri on epätietoinen, missä lapset ovat ja miten he voivat (Nikupeteri 2016, 58). Lapset ovat uhrille, kuten äideille yleensä,

tärkeimpiä ihmisiä heidän elämässään. Näin tekijä voi erittäin raa'asti loukata uhria ja ennen kaikkea lapsia. (Nikupeteri & Laitinen 2015.)

7 MARAKin lapsilähtöisyys

7.1 Turvasuunnitelma ja lapset

MARAK on tarkoitettu vakavan väkivallan uhan kohteena oleville. Tämän vuoksi MARAKin asiakas ja hänen lapsensa ovat aina jonkin asteisessa vaarassa ja heidän turvallisuutensa kohottamiseksi laaditaan toimintasuunnitelma. Turvasuunnitelman teko väkivallan uhriksi joutuneelle vanhemmalle on olennainen osa MARAK-työskentelyä. Turvasuunnitelma toteutetaan usein uhrijärjestöissä.

Turvasuunnitelman läpikäynti lapsen kanssa on vanhemman vastuulla, eikä sitä käydä läpi MARAK-työryhmässä. Lapsen hyvinvointia ja turvallisuudentunnetta voi kuitenkin lisätä se, kun hän huomaa, että turvatoimet koskevat koko perhettä (Nikupeteri ym. 2017b, 118). Haastatteluissa ei kuitenkaan pidetty tarpeellisena käydä lasten kanssa turvallisuussuunnitelmaa läpi, mutta joitain turvallisuutta tukevia asioita koettiin tärkeäksi kertoa myös lapsille. Lasten kanssa on esimerkiksi hyvä sopia siitä, että vain äiti käy aukaisemassa oven, jos ovikello soi. Myös mahdollisten hälytysjärjestelmien tai turvalukon käyttö olisi oleellista opettaa myös lapselle (Nikupeteri ym. 2017b, 118). Riskinarviointi sekä turvallisuus- ja tukitoimet on kohdistettava aikuisten lisäksi myös lapsiin. Turvasuunnitelman teossa otetaan kuitenkin myös lapsi huomioon.

” [...] ja siellä tietenkin huomioidaan myös ne lapset ja se jää sen vanhemman vastuulle sitten kyllä se, et voi jaan täältä ohjeistaa ja antaa vinkkiä mutta toki se sitten on se vanhempi joka siinä sitten.” (H1)

”[...] jos sovitaan, et ku ovikello soi, et kukaan ei mee aukaseen ennenkö varmistetaan et kuka siellä on. Niin kyllähän lapsille sanotaan, ei sitä suunnitelmaa käydä läpi, mut se tietenkin sanotaan ihan normaalisti, et ainoastaan äiti aukasee oven, että te ette mene aukaseen.” (H2)

Lapselle tulee kertoa hänen ikä- ja kehitystasonsa huomioiden tilanteeseen liittyvät uhat ja riskit sekä turvallisuutta lisäävät suunnitelmat. Lapsen ikä mainittiin haastatteluissa ratkaisevaksi siinä, kuinka tärkeää lapsen kanssa turvallisuussuunnitelma on käydä läpi ja millä tavalla. Aivan pienimpien lasten kanssa turvallisuussuunnitelmaa ei voi käydä läpi, mutta leikin lomassa voi pienenkin lapsen kanssa käydä turvallisuusasioita läpi. Tällöinkin turvallisuussuunnitelman läpikäynti katsottiin olevan vanhemman vastuulla.

"[...] vanhempi voi neuvoa lasta vähän niinku leikin varjolla, että miten soitetaan yks yks kahteen ja mitä pitää sanoa siihen ja näin ees päin..." (H1)

Turvallisuudesta puhuminen lapsenkin kanssa on tärkeää. Turvallisuusasioiden läpikäymisen seurauksena lapsi pystyy varautumaan ja ennakoimaan tilanteita, ja samalla se lisää lapsessa hallinnan tunnetta ja vähentää väkivallasta aiheutuvia seurauksia. Asioiden läpikäyminen yhdessä lapsen kanssa antaa myös ammattilaiselle tietoa lapsen tilanteesta lapsen näkökulmasta käsin. Vaikka turvallisuussuunnitelma tehdään yhdessä lapsen kanssa, säilyy päävastuu turvallisuudesta kuitenkin aikuisella. (Nikupeteri ym. 2017b, 118.)

Turvallisuussuunnitelman laadinnassa lapsen kanssa voidaan miettiä, miten lapsi voi mahdollisessa uhkatilanteessa toimia. Esimerkiksi koulumatkat tai harrastuksiin liittyvät uhkatilanteet on kartoitettava sekä mietittävä vaihtoehtoisia ratkaisuja turvallisuuden säilyttämiseksi. Esimerkiksi koulu- tai harrastusreittien vaihtelevuus voivat olla sellaisia ratkaisuja, joita ammattilainen voi yhdessä lapsen kanssa miettiä ja suunnitella. Turvallisuussuunnitelmaa varten täytyy käydä läpi toimintamallit myös muihin tilanteisiin, kuten sosiaalisen median käyttöön, hätäkeskukseen soittamiseen tai poistumisreitteihin eri ympäristöistä. Myös turvalliset aikuiset on hyvä kirjoittaa suunnitelmaan. Ulkoisten, turvallisuutta lisäävien tekijöiden lisäksi on mietittävä, miten ikävistä ja ahdistavista tunnetiloista selviää. Näin suunnitelmaan kirjataan myös sisäistä turvallisuutta tukevia asioita. (Nikupeteri ym. 2017b, 118.)

Lapsen(kin) kanssa tehtävä turvallisuussuunnitelma on hyvä tehdä kirjalliseen muotoon, jotta siihen on helppo palata jälkepäin. Lapsen kanssa turvallisuussuunnitelma voidaan tehdä esimerkiksi askarrella. Lapsi voi pitää suunnitelmaa mukanaan tai säilyttää sitä paikassa, josta se on helposti saatavilla. (Nikupeteri ym. 2017b, 119.)

Aineistossa nostettiin esiin se, että myös väkivallan uhrin vanhemmuutta on mietittävä lasten hyvinvoinnin kannalta. Vanhemman jaksaminen on tärkeä osa myös lasta ajatellen ja sen vuoksi vanhemman tilanteen kartoittaminen on olennaista. Vanhempien välinen väkivalta tarkoittaa sitä, ettei kumpikaan vanhemmista pysty tarjoamaan lapselle sitä suojaa, jota hän tarvitsisi. Väkivaltainen osapuoli altistaa lapsen väkivallalle ja pelolle. Vanhempi, kehen väkivalta kohdistuu, on uhattuna, lyötynä ja peloissaan, eikä sen vuoksi pysty tarjoamaan lapselle täysin turvaa. Lapsen arki voi siis koostua

väkivallasta ja sen uhasta ja pelosta. Varmistaakseen, että lapsi saa sellaista suojelua kuin hänellä on oikeus saada, on riskit ja turvallisuus kartoitettava tarkasti. (Broberg ym. 2010, 62.) Riskienkartoitusta ja turvallisuuden lisäämistä korostettiin myös haastatteluissa. MARAK ei ole auttamistaho tai terapiaistunto, vaikka sillä voi olla myös sellaista merkitystä asiakkaalle. Sen korostettiin olevan riskienkartoituskokous, jossa myös ammattilaisten vastuunjaot suunniteltiin.

”[...] tämän ei oo mikään auttamistapa, vaan siis tämä on juurikin, että arvioidaan riskit ja sovitaan millä tavalla autetaan, et tässä ei tapahdu se konkreettinen auttaminen. Toki tää helpottaa sen uhrin tilannetta, hän saa kertoa sen tilanteen, hän kokee et hänet kuullaan ja hänelle selkiytyy se väkivallan laatu, et monesti he ei hoksaakaan et kuinka rajua ja pitkäkestosta se on ollu ja vakavaa. Ja sit tosiaan tulee selkee suunnitelma ja kokemus siitä, että hän saa apua...” (H2)

”[...] kun se ei oo terapiaistunto, siinä ei oo tätä. Tokihan sillä on terapeuttista vaikutusta, kun ihminen kuulee, mitä apua hän voi eri viranomaisilta, mutta tarkoitus on se, että se perustuu hyvin selkeesti vaan faktoihin ja ne käyään niinkö läpi ja sitten tämmönen hoidollisuus tulee niinkö eri kautta...” (H4)

Uhrin ja hänen lastensa turvallisuuden takaamisen on oltava tärkeysjärjestyksessä ensimmäisenä (Oranen 2012, 228). Lasten turvallisuutta korostettiin haastatteluissa ja sitä pidettiin ensisijaisena asiana. Toimintavaihtoehtoja suunnitellessa on pohdittava, lisääkö se turvallisuutta vai vähentääkö se sitä (Oranen 2012, 228–229). Väkivallan tekijä saattaa käyttää lasta välineenä väkivallan jatkumiseen ja lapsen voi olla vaikea itse suojautua tältä. Sen vuoksi lastenkin kanssa olisi oleellista käydä turvallisuusasioita läpi.

7.2 Lasten osallisuuden kehittäminen MARAK-työryhmissä

Tutkielmassani olen kiinnostunut siitä, miten lasten osallisuutta työryhmissä voitaisiin kehittää. Lasten osallisuuden kehittämistä ei oltu aktiivisesti ammattilaisten toimesta mietitty, sillä kaikki haastateltavat jäivät pohtimaan kysymystä, ennen kuin keksivät kehittämisideoita. Myös muistioista ei noussut esiin kehittämistarpeita lasten osallisuuteen liittyen. Esimerkiksi yhdessä muistio-otteessa tutkittavan MARAK-työryhmän käytännön toimintaa pidettiin toimivana, eikä tarvetta parannusehdotuksille

ollut. Kehittämistarvetta ei muistioissa oltu tarkasteltu lasten osallisuudesta käsin. Joissain muistioissa esiintyneet kehittämissideat liittyivät lähinnä MARAKin yleiseen kehittämiseen, eikä lapsen osallisuuden kehittämistä ollut havaittavissa muistioissa.

”Pääpiirteittäin työryhmämme toimintakäytännöt ovat sujuvia ja toimivia, eikä parannusehdotuksia työkokouksessa tullut.” (Muistio 15)

Yksi haastateltavista mainitsi, että MARAKissa olisi hyvä jossain vaiheessa palata aina vanhoihin tapauksiin, jotta ammattilaiset tietäisivät, mikä perheen nykytilanne on, ovatko he saaneet apua ja missä mennään. Varsinkin ammattilaiset, jotka eivät jatkotyöskentele perheen kanssa, jäävät usein täysin tietämättömiksi, mikä perheen tilanne kokouksen jälkeen on.

”[...] me ei tietä yhtään niinkö sitten, että et miten nää päättyy nää tapahtumat [...] että monesti vois ehkä ois hyvä palata siihen et miten, jäikö mitään tai miten kaikki eteni...” (H3)

Toisaalta muistioissa on kohta ”Aikaisempien tapausten tilannekatsaus”, joissa myös vanhoja tapauksia käydään läpi. Kaikkia tapauksia ei välttämättä tavoiteta enää kokouksen jälkeen, sillä MARAK perustuu vapaaehtoisuuteen, eivätkä kaikki välttämättä halua sitoutua MARAKissa suunniteltuihin toimenpiteisiin ja turvallisuussuunnitelmaan.

”[...] toki nää kaikki on vapaaehtosia, et kyllä meillä käy välillä niinki et vaikka me niinkö käyään keissi läpi ja suunnitellaan, miten autetaan niin ei ne toteudu mitkään, et hehän itse valitsevat, ottavatko sitä apua vastaan...” (H2)

Vaikka MARAKiin osallistuminen on uhrille vapaaehtoista, eikä suunniteltuihin toimenpiteisiin tai turvallisuussuunnitelmaan ole pakko sitoutua, on lasten turvallisuus seurannassa lastensuojelun kautta. Lastensuojeluasiakkuus ei ole vapaaehtoista, vaikka siinäkin uhrin ei tarvitse halutessaan olla yhteistyökykyinen. Lastensuojelu voikin jäädä perheen ainoaksi tukea tarjoavaksi tahoksi.

”Lastensuojelu jää siihen sitten aina [...] lastensuojelutyöskentely ei oo vapaaehtosta, et se on niin sanotusti pakollista. Et eihän siinäkää pakko oo yhteistyössä olla, mutta että asiakkuudesta ei eroon pääse.” (H2)

Lastensuojelussa pystytään turvaamaan lapsen tilanne, jos lapsen vanhempi ei itse siihen pysty. Koska lähisuhdeväkivalta ei ole lapsille valintakysymys, eivätkä lapset pysty lähtemään väkivaltaisesta perheestä itse, tarvitsevat lapset tällöin yhteiskunnan suoja (Vornanen 2006, 131–132). Lapsella ei usein ole muita vaihtoehtoja kuin olla kotona ja näin ollen heidät pakotetaan todistamaan ja kokemaan väkivaltaa (Källström Cater & Ekblom 2014, 9). Sen vuoksi lasten altistuminen väkivallalle on tärkeää tunnistaa.

Kehittämisideana haastatteluissa tuotiin esiin myös, että lomakkeessa, johon kokouksessa merkitään suunnitellut tukimuodot, olisi lapsille oma erillinen kohta, joka olisi otsikoitu lapsen omaksi kohdaksi. Lomakkeeseen kirjataan tälläkin hetkellä myös lapsien osalta tukimuodot, mutta otsikoimalla lapselle oman kohdan, tekisi se kirjaamisesta myös systemaattisempaa ja tarkempaa.

”[...] miksei siinä nyt vois olla siinä lomakkeessa, mihin ne tukimuodotki kirjoitetaan, niin ehkä joku oma lasten erikseen otsikko, että lapsen.” (H2)

Yksi haastateltavista jäi miettimään sitä, että jotkut kokoukset järjestettäisiin niin, että myös lapsi olisi mukana kokouksessa. Varsinkin silloin, jos lapsi olisi ollut mukana väkivaltatilanteissa. Lapsen mukaan ottamisella tarkoitettiin iältään vanhempia lapsia, sillä MARAK-kokouksen ei nähty palvelen pieniä lapsia. Kuitenkin tutkimuksissa (esim. Pajulammi 2014, 193) painotetaan sitä, että myös pienten lasten mukaan ottaminen on tärkeää erityisesti silloin, jos lapsi on ollut alttiina väkivallalle. Toisaalta lapsen mukaan ottamisen kokoukseen ajateltiin muuttavan MARAKin perimmäistä tarkoitusta, jossa tavoitteena on suhteellisen nopeasti tehdä työnjako, kartoittaa riskitekijät sekä miettiä turvallisuusasiat. Kaikissa MARAK-kokouksissa ei myöskään itse uhri ole paikalla.

”[...] niin ehkä sillä tavalla, että voiko näitä isompia lapsia jossakin tilanteissa huomioida, varsinkin jos he on jollakin tavalla ollu osallisia, niin sen miettiminen, että voiko tätä kokousta jotenki niinkö myös niinkö heidän osaltaan, vaikka se itse fokus siinä MARAK-kokouksessa on vähän erilainen et se on nimenomaan se suunnittelu sitten ja kuka viranomainen tekee mitään...” (H4)

Yksi haastateltava pohti sitä, voisiko lapsille järjestää oman MARAK-kokouksen, jolloin keskityttäisiin lapsen kanssa asioiden läpikäymiseen. Tällöin painotettiin kuitenkin sitä, että kokouksessa keskityttäisiin lapsen tarpeisiin, eikä siihen, että aikuiset kertoisivat

kotona tapahtuvista kamalista asioista. Haastateltava oli samaan aikaan myös sitä mieltä, että lasta tavataan jo lastensuojelun toimesta ja esimerkiksi vanhempaa voidaan ohjeistaa varaamaan lapselle aika esimerkiksi koulukuraattorille. Näin ollen lapsen on mahdollista saada tukea myös muilta toimijoilta kuin MARAK-työryhmän ammattilaisilta.

"[...] oisko joku muu palvelu, mikä ois siinä rinnalla sitten erityisesti, jossa vois käyttää tiettyä asiantuntemusta lasten kanssa, ettei lapset ainakaan jäis ilman mitään tietoa, ja sitten ne juoksis turvakotiin sinne ja tänne ja ne ei tietäis yhtään mistään mitään [...] tuo idea siinä, että lapsille ois automaattisesti semmonen oma MARAK-ryhmä, niin miksei. Se ois sitten keskittynyt sen asian tiimoilta ja sen lapsetki ymmärtäis, että nyt puhutaan sitten niistä asioista..." (H1)

Tietoisuuden lisääminen väkivallan eri ilmiöstä nähtiin tärkeäksi myös lapsia ajatellen. Näin viranomaiset osaisivat entistä paremmin tunnistaa väkivaltaa, eikä se jäisi heiltä huomaamatta. Tämä suojaisi myös lapsia, sillä mitä aikaisemmin perheessä olevaan väkivaltaan reagoidaan, sitä vähemmän lapset ehtivät sille altistua.

"[...] ainaki se, että tunnetaan ilmiöt, että et se erilaisten väkivallan ilmiöiden, että tunnistetaan ne ja se ei niinku jää huomaamatta. [...] et sillä on vaikutusta lapsiinkin suoraan, kyllähän se miten se äiti kokee siellä, niin eihän yksin kuplassa oo välttämättä, tietenki lapset elää sitä elämää [...] tämmösiä asioita huomioimalla entistä enemmän." (H1)

Eräs haastateltavista toi tämän tutkielman kannalta oleellisia asioita esiin kertomalla, että väkivalta ilmiönä vaikuttaa myös lapsiin, sillä lapset elävät samaa arkea vanhemman kanssa. Sen vuoksi väkivallan tunnistaminen valtakunnallisesti, mutta erityisesti ammattilaisten toimesta on ensisijaista ja ehdottoman tärkeää sekä uhria että hänen lapsiaan ajatellen. Ilmiöiden tunnistamisella myös väkivallan tekijän on mahdollista saada apua ja tukea. Väkivallan tabuisuutta tulisi myös rikkoa. Väkivallasta puhumista pidetään tabuna, jonka seurauksena lapsen on vaikeaa käsitellä kokemuksiaan (Källström Cater & Ekbohm 2014, 9).

Lasten osallisuus pitää sisällään myös lasten oikeuden kieltäytyä ilmaisemasta mielipidettään tai osallistumasta työryhmän kokouksiin tai turvallisuussuunnitelman laatimiseen. Tällöinkin lapsi on tosiasiaa ollut osallinen, sillä hän on itse kieltäytynyt osallistumasta asioiden käsittelyyn. Näin ollen lapsella on myös oikeus integriteettiin.

(ks. Pajulammi 2014, 211.) Lapsen osallisuuden kehittäminen työryhmissä ei siis tarkoita sitä, että lapsi pakotetaan olemaan kokouksissa mukana.

Väkivallan ilmiöiden tunteminen edellyttää, että siitä puhutaan aktiivisesti ja että sitä tutkitaan. Väkiältä ilmiöistä puhuminen voidaan aloittaa ikätasoon nähden sopivalla tavalla jo päiväkotikäisistä lapsista, jolloin jo pienet lapset oppivat ymmärtämään, mitä väkiältä on, miten siihen voi hakea apua ja että se ei koskaan ole lasten syy. Etenkin sitä, ettei väkiältä ole koskaan lasten syy, on painotettava jo pienille lapsille. Väkiällasta on tärkeää puhua myös kouluissa, sekä perusopetuksessa että ammatillisissa opinnoissa alasta riippumatta. Väkiältä on myös tärkeää tutkia sekä auttamis- ja tukitoimia on kehitettävä jatkuvasti.

8 Johtopäätökset ja pohdinta

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että MARAK-työryhmän ammattilaiset huomioivat lapsen laajasti työskentelyssään. Lapsen hyvinvointi, turvallisuus ja arjen jatkuvuus huomioidaan ja niihin pyritään vaikuttamaan niin, että lapsi selviytyisi mahdollisimman hyvin väkivallan kokemuksistaan. Lapsen tilanne kartoitetaan ja lapsi otetaan huomioon riskinarvioinnissa ja turvallisuus- ja jatkosuunnitelmissa.

Tutkimuksen perusteella lasten osallisuus rakentuu ammattilaisten puheessa, eikä lasta oteta osalliseksi riskinarvioinnissa tai turvallisuussuunnitelman laadinnassa. Jättämällä lapsi pois riskinarvioinnista ja turvallisuussuunnitelman laadinnasta halutaan lasta suojella arkojen asioiden käsittelyssä. MARAK on uhrilähtöinen menetelmä ja kokouksissa väkivalta käydään läpi suoraan. Tämän voidaan ajatella traumatisoivan lasta ehkä jo entisestään. Lapsen ei myös uskottu haluavan osallistua kokouksiin. Uhrillekin kokous on monesti raskas kokemus, eikä kaikissa työryhmissä edes asiakasta itseään oteta osalliseksi MARAK-kokoukseen. Työryhmien päätettävissä on, otetaanko asiakas kokoukseen mukaan. Työryhmässä, jota tutkielmaani varten tutkin, asiakkaat saivat itse päättää osallistuvatko he kokoukseen vai ei. Suurimmaksi osaksi asiakkaat ovat läsnä kyseisissä työryhmien kokouksissa.

Vaikka lapset eivät ole mukana kokouksissa, otetaan heidän kokemuksensa ja turvallisuutensa laajasti huomioon. Lasten kokemukset tulevat vanhemman tai ammattilaisen kautta, mikä ei sinänsä anna suoraa tietoa lasten todellisista kokemuksista. Lasten kokemukset ovat oletettua tietoa, sellaista joita vanhemmat olettavat ja työntekijät tulkitsevat lasten kokeneen väkivaltaisessa tilanteessa. Tieto lapsien kokemuksista on siis välillistä. Lasten osallisuutta koskevissa tutkimuksissa (esim. Pajulammi 2014) on painotettu tärkeyttä saada ensisijainen tieto suoraan lapselta, sillä kukaan muu ei voi tietää lapsen henkilökohtaisia kokemuksiaan ja tietojaan. Lasta ei kuitenkaan saa pakottaa osallistumaan prosessin erivaiheisiin.

Väkivallan vaikutukset voivat ilmetä lapsessa usealla eri tavalla tai ne eivät välttämättä näy ulospäin ollenkaan. Lapsi voi pitää asioita sisällänsä, jolloin lapsen tunteiden kirjo ei ole kenenkään muun kuin lapsen itsensä tiedettävissä. Lapsi voi myös käyttäytyä häiritsevästi ja poikkeavasti, jolloin ulkopuolisten on helpompi tunnistaa lapsen

pahoinvointi. Lapsi on voinut myös mennä väkivaltilanteeseen väliin, jolloin tiedetään, että lapsi on todistanut väkivaltaa. Lapsi voi myös piiloutua, jolloin väkivallan todistaminen ulkopuoliselle ei ole niin selkeää.

MARAK-kokouksessa mietitään myös mahdolliset tukitoimet, joita vanhempi ja lapsi mahdollisesti tarvitsevat. Tukitoimien lisäksi tapaamissopimuksista keskustellaan ja sitä mietitään lapsen turvallisuus arvioiden. Myös mahdolliset muut lasten turvallisuutta koskevat asiat käydään kokouksessa läpi. Riskit ja turvallisuus kartoitetaan aina myös lasten kannalta, eikä lapsia ole kokouksessa mahdollista sivuuttaa. Jo riskinarviointilomakkeessa kartoitetaan se, onko uhrilla lapsia. Lapsi on siis aina puheessa kokouksissa.

Lapsen ikä mainittiin oleelliseksi huomioitavaksi tekijäksi. Lapsen ikä mainittiin ratkaisevaksi tekijäksi myös siinä, voitaisiinko lapset mahdollisesti ottaa mukaan joihinkin kokouksiin. Toisaalta lasten mukaanotto MARAK-kokouksiin kerrottiin muuttavan kokousten tarkoitusta, missä asiat käydään nopeasti läpi ja jaetaan vastualueet toimijoiden kesken. Lähellä täysi-ikäisyyttä olevat voisivat mahdollisesti olla ainakin osan kokouksesta paikan päällä. Vaikka MARAK itsessään ei ole auttamis- tai terapiaistunto, voivat myös lapset tuoda riskinarvioinnin ja turvallisuuden kannalta oleellisia asioita ammattilaisten tietoon. Kokoukset voivat myös olla voimaannuttavia uhrille, sillä siellä uhri voi turvallisesti kertoa kokemuksistaan sekä tuntea, että saa niihin apua. Tämä mahdollisuus tulisi antaa myös lapsille.

Turvallisuussuunnitelmaa ei käydä tällä hetkellä ammattilaisten toimesta läpi lapsen kanssa, eikä suunnitelmaan tekoon oteta lapsia mukaan. Tutkimukset (esim. Nikupeteri ym. 2017b) kuitenkin vahvistavat sitä, että lapsen mukaanotto riskinarviointiin sekä turvallisuussuunnitelman tekoon ovat tärkeitä lapsen hyvinvointia ja toimijuuden tukemista ajatellen. Myös lapsella on oltava tietoa siitä, miten uhkaavissa tilanteissa toimitaan ja keihin voi olla yhteydessä vaarallisissa tilanteissa. Turvallisuussuunnitelman läpikäyminen yhdessä lapsen kanssa ei myöskään tulisi olla ikään sidottuna. Pieniä vauvoja lukuun ottamatta kaiken ikäisten lasten kanssa on jollain tavalla mahdollista käydä turvallisuusasioita läpi. Ammattilaisten on vain löydettävä keinot siihen, millä tavalla eri ikäisten kanssa turvallisuusasioita on mielekästä käsitellä. Turvallisuussuunnitelman läpikäyminen lapsen kanssa ei tulisi myöskään olla pelkästään väkivaltaa kokeneen vanhemman vastuulla, jolla voi itselläänkin olla vaikeuksia

kokemuksiensa vuoksi. Vaikka vanhempaa halutaankin vastuuttaa asioiden hoidossa, voi vanhemmalle olla vaikeaa käydä asioita läpi lapsen kanssa tai se voi myös helposti unohtua. Se, että ammattilaiset kävisivät lapsen kanssa turvallisuussuunnitelman läpi, takaisi sen, että myös lapsen kanssa turvallisuusasioita käsiteltäisiin. Jo MARAK-kokouksessa olisi hyvä sopia siitä, kuka ammattilainen ottaa tehtäväkseen käydä turvallisuusasiat yhdessä lapsen kanssa läpi.

Ammattilaisten rooli sekä lapsen suojaamisessa että osallisuuden toteutumisessa on merkittävä. Vanhempi, joka on kokenut vakavaa väkivaltaa ja vainoa, ei välttämättä osaa ajatella lasten turvallisuutta loogisesti. Vanhempi ei myöskään välttämättä ole osannut lukea oikein lapsen signaaleja siitä, kuinka paljon he ovat todellisuudessa kärsineet väkivallasta. Ammattilaisten roolin tulisi yltää lapsen tasolle asti, ei pelkästään niin, että lapset huomioidaan, vaan niin, että lapset otetaan myös osalliseksi ikätasoon nähden sopivalla tavalla. Ei riitä, että lasta kuullaan esimerkiksi lastensuojelussa tai poliisikuulusteluissa, vaan lapsen olisi hyvä olla mukana myös riskinkartoituksessa ja turvallisuussuunnitelman laatimisessa sekä läpikäymisessä. Lasten mukaan ottaminen ei poissulje sitä, että asioita käsitellään myös aikuisten kesken.

Lapsen mukaan ottaminen MARAK-kokouksiin voi luoda myös riskejä, jotka ammattilaisten tulee tiedostaa. On esimerkiksi arvioitava lapsen suhdetta väkivaltaiseen vanhempansa sekä pohdittava, kertooko lapsi asioista ja suunnitelmista väkivallan tekijälle. Mikäli tällainen riski on olemassa, on osallisuutta mietittävä erityisen tarkoin.

Laitisen ja kollegoiden (2018) tavoin ajattelen, että lapsen osallisuuteen on kiinnitettävä systemaattisesti huomiota, eikä ajateltava lasta vain passiivisena ja suojeltavana toimijana. Lapset ovat oikeutettuja erityiseen suojeluun, mutta heidän ohittamisensa heitä koskevien asioiden käsittelyssä ei välttämättä suojaa lasta, vaan jättää huomioimatta oleellisia näkökulmia, joita lapsi voisi ammattilaisille ja vanhemmilleen tarjota. (Laitinen ym. 2018.) Lasten osallisuutta täytyy tukea tunnistamalla lapset tarpeeksi kyvykkäiksi käsittelemään vaikeitakin asioita (Iversen 2014, 286). Väkivaltaan liittyviä tabuja on myös aktiivisesti pyrittävä purkamaan, sillä väkivalta koskettaa yhteiskunnassa useita perheitä.

Tutkimusaineistoni koostui yhden MARAK-työryhmän muistioista sekä haastatteluista. Näin ollen otanta on pieni, jonka vuoksi tutkielman yleistettävyyteen liittyviä asioita on

pohdittava. Tuotanko tutkimuksellani sellaista tietoa, jota voi yleistää koskemaan kaikkien Suomen MARAK-työryhmien käytäntöjä? MARAKin peruseriaatteet ovat kaikkialla samat, mutta myös alueellisia eroja on. Esimerkiksi kokoonpanot MARAK-työryhmissä vaihtelevat, millä voi olla hyvinkin suuri merkitys lasten osallisuuden toteutumisen kannalta. Tutkielmani voi herätellä kuitenkin pohtimaan lasten osallisuuden toteutumista missä tahansa MARAK-työryhmässä. Tietoa voi myös soveltaa muihin väkivaltatyön auttamismenetelmiin. Toivonkin, että tutkielmani herättää kehittämään lasten osallisuuden huomioimista ammattilais- ja viranomaistahoilla entistä enemmän.

Sen sijaan, että tutkielmani antaisi tyhjentävän vastauksen aiheeseen, herätti se lisää kysymyksiä ja antoi aiheita myös lisätutkimukselle. Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa tyhjentävän vastauksen antavan tutkimuksen tekeminen on mahdotonta, sillä aina löytyy uusi näkökulma, uusi lähde tai uusi huomio antamaan uutta tietoa aiheeseen. Toisaalta tieto on myös muuttuvaa, sillä se on yhteydessä aikansa yhteiskuntaan, rakenteisiin, vallitseviin lakeihin ja kulttuuriin. Tutkielmani aiheita olisi aiheellista tutkia myös lasten näkökulmasta, miten he kokevat osallisuuden väkivallan auttamisprosesseissa. Tämä tutkielma on keskittynyt ammattilaisten puheisiin lasten osallisuuden toteutumisesta, eikä lasten oma ääni tule tässä tutkielmassa esille. Kuitenkin myös siitä näkökulmasta olisi tärkeää tutkia ilmiötä.

Koin silti ristiriitaisia tunteita siitä, että tutkin lasten osallisuutta ammattilaisten puheesta, enkä suoraan lapsilta, vaikka nimenomaan korostan tutkielmassani tärkeyttä saada tietoa suoraan lapsilta. Silti en itse tutkielmassani tee niin. Tutkimalla lasten osallisuutta ammattilaispuheesta pidän turvallisempaa lähestymistapana, sillä en tiedä, olenko vielä opinnäytevaiheessa valmis hankkimaan tietoa suoraan lapsilta, varsinkin kun kyseessä on hyvin sensitiivinen aihe. Olisinko tässä vaiheessa vielä osannut hankkia lapsilta tietoa niin, etteivät he olisi kärsineet tutkimuksen tekemisestä? Olisinko tavoittanut lapsia, jotka olisivat olleet valmiita osallistumaan tutkielmaani? Näihin kysymyksiin vastaten en uskaltanut ottaa riskejä, joten sen vuoksi ammattilaistenpuheesta tutkiminen oli tässä vaiheessa tutkijan uraani turvallisempi vaihtoehto. Tutkielmani paikantuu myös MARAK-menetelmään, josta suurimmalla osalla lapsista ei luultavasti ole tietoa. Sen vuoksi tietoa on ollut mielekästäkin kerätä MARAKiin kuuluvilta ammattilaisilta.

Työni suola on aiheen kiinnostavuus. Vaikka tutkielman teko saattaa välillä tuntua raskaalta ja epätoivoiseltakin, on aihe valittu oikein, jos se hetkellisistä negatiivisista tunteista huolimatta jaksaa kuitenkin kiinnostaa. Tutkielmaan käytettävä aika on myös tarkoituksenmukaista, jos se käytetään sellaisen aiheen ja ilmiön tutkimiseen, mikä sekä kiinnostaa tutkielman tekijää että hyödyttää tutkittavia. Positiiviset kommentit aiheesta erityisesti haastateltavilta lisäsivät motivaatiotani entisestään. Jos alan ammattilaiset pitävät tutkielmani aihetta tärkeänä, ei se voi muuta kuin olla sitä.

Lähteet

- Alexanderson, Karin & Näsman, Elisabet 2015: Barndom och föräldraskap i missbrukets skugga. Barn, ungdomar och föräldrar berättar om vardagsliv och behov av stöd när föräldern har missbruksproblem. Uppsala: Uppsala universitet: Folkhälsomyndigheten. Regionförbundet Uppsala län.
- Andersson, Therese & Källström, Cater, Åsa & Wessman, Maria: Våldsutsatta barns sociala relationer. Teoksessa: Källström Cater, Åsa & Ekblom, Inger (toim.) 2014: Trappan-metoden för barn som upplevt våld i sin familj – Reflektioner utifrån olika perspektiv. Regionförbundet Uppsala län, 27–31.
- Broberg, Anders & Almqvist, Linnéa & Axberg, Ulf & Almqvist, Kjerstin & Cater, Åsa K & Eriksson, Maria 2010: Stöd till barn som upplevt våld mot mamma. Preliminära resultat från en nationell utvärdering. Göteborg: Göteborgs universitet, Psykologiska institutionen.
- Dellgran, Peter & Höjer, Staffan 2013: Kunskapsbildning som praktik och politik – om socialt arbete som forskningsämne. Teoksessa: Blom, Björn & Morén, Stefan & Nygren, Lennart 2013: Kunskap i socialt arbete. Om villkor, processer och användning. Natur & Kultur. Stockholm, 98–111.
- Eriksson, Maria 2016: Children's voices, children's agency and the development of knowledge about children exposed to intimate partner violence. Teoksessa Marita Husso, Tuija Virkki, Marianne Notko, Helena Hirvonen, Jari Eilola (toim.): Interpersonal violence: differences and connections. Abingdon, Oxon. Routledge, 140–152.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2003: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.
- Hacking, Ian 2009: Mitä sosiaalinen konstruktionismi on? Suomentanut: Koskinen, Inkeri. Vastapaino. Tampere.
- Hautanen, Teija 2017: Vain vanhempien parisuhdeasia? Teoksessa: Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere, 121–137.
- Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja 2013: Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa: Bardy, Marjatta (toim.) 2013: Lastensuojelun ytimissä. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy. Tampere, 149–164.
- Hurtig, Johanna 2013: Taivaan taimet. Uskonnollinen yhteisöllisyys ja väkivalta. Vastapaino. Tampere.
- Häkkänen-Nyholm, Helinä 2017: Vainon uhri vai vainon uhriksi tekeytyvä lapsen vanhemmasta vieraannuttaja. Teoksessa: Laitinen, Merja & Kinnunen, Jaana & Hannus, Riitta (toim.) 2017: Varjosta valoon. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki, 83–101.

- Iversen, Clara 2014: Predetermined participation: Social workers evaluating children's agency in domestic violence interventions. *Childhood*. 21(2), 274–289.
- Jokinen, Arto 2017: Maskuliinisuus ja väkivalta. Teoksessa: Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere, 36–50.
- Juvonen, Tarja 2015: Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen. Nuorten toimijuuden rakentuminen etsivässä työssä. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura Verkkojulkaisuja 116.
- Jyrkämä, Jyrki 2008: Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettisistemetodologiseksi viitekehikseksi. *Gerontologia* 4, 190–203.
- Kainulainen, Heini & Niemi, Johanna 2017: Parisuhdeväkivallan tunnistaminen rikosoikeudellisessa järjestelmässä. Teoksessa: Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere, 138–155.
- Kaittä, Annina 2017: Parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset avun hakijoina. Teoksessa: Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere, 89–103.
- Kalman, Hildur 2013: Kunskap och samhälle. Teoksessa: Blom, Björn & Morén, Stefan & Nygren, Lennart 2013: Kunskap i socialt arbete. Om villkor, processer och användning. Natur & Kultur. Stockholm, 63–77.
- Kamppinen, Matti & Raivola, Petri 2002: Riskien moniulotteisuus. Teoksessa: Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.) 2002: Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Helsinki, 206–220.
- Karjalainen, Sakari & Saxén, Lauri 2002: Vilppi tieteellisessä tutkimuksessa. Teoksessa: Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.) 2002: Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Helsinki.
- Kinnunen, Jaana & Kaunisto, Jasmin & Kumpuniemi, Minna & Marttala, Pia 2017: Lapsen kuuleminen ja lapselta saadun tiedon huomioiminen vainoa sisältävissä erotilanteissa. Teoksessa: Laitinen, Merja & Kinnunen, Jaana & Hannus, Riitta (toim.) 2017: Varjosta valoon. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki, 187–210.
- Kumpuniemi, Minna & Valtonen, Ulla & Säävälä, Hannu 2017: Vainoajan kanssa työskentely. Teoksessa: Laitinen, Merja & Kinnunen, Jaana & Hannus, Riitta (toim.) 2017: Varjosta valoon. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki, 212–237.
- Kuokka, Pauliina & Pösö, Tarja 2016: Huostaanotot hallinto-oikeudessa: Päätöksentekijät arvioivat vanhempien ja lasten osallisuutta. Teoksessa:

- Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) 2016: Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Vastapaino. Tampere, 52–71.
- Kuula, Arja 2011: Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere.
- Källström Cater, Åsa & Ekblom, Inger 2014: Barn som upplevt våld i sin familj. Teoksessa: Källström Cater, Åsa & Ekblom, Inger (toim.) 2014: Trappan-metoden för barn som upplevt våld i sin familj – Reflektioner utifrån olika perspektiv. Regionförbundet Uppsala län, 9–12.
- Laitinen, Merja & Nikupeteri, Anna & Hurtig, Johanna 2018: Häiritsevä tieto ja toimijuus – Lapset vanhempien eron jälkeisessä vainossa. Teoksessa: Valkonen, Jarno (toim.) 2018: Häiritsevä yhteiskuntatutkimus. Lapland University Press. Rovaniemi.
- Metsämuuronen, Jari 2008: Laadullisen tutkimuksen perusteet. International Methelp Ky. Helsinki.
- Muukkonen, Tiina 2013: Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa: Bardy, Marjatta (toim.) 2013: Lastensuojelun ytimissä. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy. Tampere, 165–175.
- Mäkinen, Olli 2006: Tutkimusetiikan ABC. Tammi. Helsinki.
- Niiniluoto, Ilkka 2002: Tieteen tunnuspiirteet. Teoksessa: Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.) 2002: Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Helsinki, 30–41.
- Nikupeteri, Anna 2016: Vainottuna. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen. Acta Universitatis Lapponiensis 336. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.
- Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja 2017: Vaino väkivaltana ja yhteiskunnallisuusammattillisena kysymyksenä. Teoksessa: Laitinen, Merja & Kinnunen, Jaana & Hannus, Riitta (toim.) 2017: Varjosta valoon. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki, 19–41.
- Nikupeteri, Anna & Lappi, Carita & Lohiniva-Kerkelä, Mirva & Kauppi, Arto & Laitinen, Merja 2017a: Potentiaalisesti tappava parisuhde? Erotilanteen uhkaavuus ja uhrien suojaamisen edellytykset sukupuolistuneen väkivallan viitekehyksessä. Oikeus 2017 (46); 3: 290–309.
- Nikupeteri, Anna & Ervasti, Pirjo & Marttala, Pia & Laitinen, Merja 2017b: Vaino lasten ja nuorten arjessa. Teoksessa: Laitinen, Merja & Kinnunen, Jaana & Hannus, Riitta (toim.) 2017: Varjosta valoon. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki, 102–125.
- Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja 2015: Children's Everyday Lives Shadowed by Stalking: Postseparation Stalking Narratives of Finnish Children and Women. Violence and Victims 30(5), 830–845.

- Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja 2013: Vaino naisiin kohdistuvana eron jälkeisenä väkivaltana. *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 26(2), 29–43.
- Nyqvist, Leo 2006: Lähisuhdeväkivalta – rationalisoinnit, valtasuhteet ja ammatillinen puuttuminen. Teoksessa: Hokkanen Liisa & Sauvola Marita (toim.) 2006. *Puhumattomat paikat. Puheenvuoroja perheestä. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja* 22. Oulu, 142–170.
- Oranen, Mikko 2012: Lapsi ja perheväkivalta. Teoksessa: Söderholm, Annlis & Kivitielä-Kallio, Satu (toim.) 2012: *Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim. Helsinki*, 217–238.
- Orjasniemi, Tarja & Kurvinen, Anne 2017: Häpeän päivät, pelon yöt – Lapsuuden kokemuksia ongelmajuvista vanhemmista. *Janus Sosiaalipolitiikan ja Sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti*, 25(2), 127–143.
- Pajulammi, Henna 2014: *Lapsi, oikeus ja osallisuus. Talentum. Helsinki.*
- Piispa, Minna & Hannus, Riitta & Valtonen, Ulla 2017: Vainon tunnistaminen, riskinarviointi ja turvasuunnitelma. Teoksessa: Laitinen, Merja & Kinnunen, Jaana & Hannus, Riitta (toim.) 2017: *Varjosta valoon. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki*, 153–167.
- Piispa, Minna & October, Martta 2017: Vaikuttava työkalu toistuvaan parisuhdeväkivaltaan puuttumiseen. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (2017):3, 304–312.
- Piispa, Minna & Lappinen, Laura 2014: *MARAK moniammatillista apua väkivallan uhrille. Arviointiraportti. Työpapereita* 21. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL).
- Piispa, Minna; Tuominen, Mia ja Ewalds, Helena (2012) *MARAK kokemuksia parisuhdeväkivallan riskinarvioinnin menetelmän kokeilusta Suomessa. Raportteja* 10. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL).
- Pohjoisvirta, Riitta 2011: Väkivallan riskien arviointi ja turvasuunnitelma. Teoksessa: Hannus, Riitta & Mehtola, Sirkku & Natunen, Luru & Ojuri, Auli (toim.) 2011: *Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki*, 133–145.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokangas, Elina 2011: *Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa: Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) 2011: Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-kustannus. Jyväskylä*, 235–255.
- Raunio, Kyösti 2009: *Olennainen sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki.*
- Robinson, Amanda 2007: *The Perceptions of High-Risk Victims of Domestic Violence to a Coordinated Community Response in Cardiff, Wales. Violence Against Women. Volume 13 Number 11, 1130-1148.*

- Ronkainen, Suvi 2017: Mitä väkivalta on? Teoksessa: Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere, 19–35.
- Sihvola, Juha 2002: Tarvitseeko tiede toisinajattelua? Teoksessa: Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.) 2002: Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Helsinki, 105–117.
- SOU 2014:49 2014: Våld i nära relationer - en folkhälsofråga. Förslag för ett effektivare arbete. Stockholm: Fritzes.
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Rikos- ja pakkokeinotilasto [verkkajulkaisu]. Perhe- ja Lähisuhdeväkivalta 2016. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu: 24.4.2018. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/rpk/2016/15/rpk_2016_15_2017-05-31_tie_001_fi.html
- Söresson, Johan 2011: Stalkning. Om brottet olaga förföljelse samt kontaktförbud. Norstedts Juridik.
- THL 2015: Turvakotipalvelut 2015. Viitattu: 24.4.2018. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130611/Turvakotipalvelut_2015.pdf?sequence=1
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Helsinki.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Helsinki.
- Virkki, Päivi 2015: Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä. University of Eastern Finland. Helsinki.
- Vornanen, Riitta 2006: Perhe – turvattomuutta vai turvaa. Teoksessa: Hokkanen, Liisa & Sauvola, Marita (toim.) 2006. Puhumattomat paikat. Puheenvuoroja perheestä. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja 22. Oulu, 119–141.
- Väänänen, Kristiina 2011: Miten selviytyä väkivallasta? Teoksessa: Hannus, Riitta & Mehtola, Sirkku & Natunen, Luru & Ojuri, Auli (toim.) 2011: Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki, 109–132.
- LSL Lastensuojelulaki (13.4.2007/417).
- RL Rikoslaki 25: 7 a § Vainoaminen. 13.12.2013/879.

Liite

Haastattelurunko

Taustaa:

- Työnkuvasi?
- Miten väkivaltailmiö näkyy työssäsi?
- Miten kohtaat työssäsi väkivallan uhreja?
 - o Kuinka usein?
 - o Millaisilla menetelmillä?
- Kuinka pitkään olet ollut mukana MARAK-työryhmässä?
- Ketä toimijoita MARAK-työryhmäänne kuuluu?
 - o Puuttuuko kokoonpanosta mielestäsi jokin taho, jonka olisi hyvä olla työryhmässä mukana?
- Kuinka usein kokoonnutte?
- Oletko ollut kaikissa kokouksissa mukana?
- Kuvaile MARAK-työskentelyä omasta näkökulmastasi?

LAPSEN OSALLISTAMINEN

- Millaisena lasten rooli näyttäytyy MARAK työskentelyssä?
- Osallistuvatko väkivallan kohteena olevan vanhemman lapset kokoukseen?
 - o Millaiset tekijät siihen vaikuttavat? Onko esimerkiksi lapsen iällä merkitystä ja jos on niin millä tavalla?
- Miten kokoukset voitaisiin järjestää niin, että ne olisivat lapsiystävällisiä?
 - o Mitä riskejä lasten mukaan ottamiseen voisi liittyä?
- Miten lapsista puhutaan työryhmissä? Miten heidät otetaan huomioon?
 - o Onko kokouksia, joissa lapsia ei käsitellä ollenkaan, vaikka naisella olisikin lapsia? (Jos on; millaisia syitä tähän voi olla?)
 - o Millä tavoin lapsen kokemukset otetaan huomioon työskentelyssä?
- Minkälaiset asiat estävät lapsista puhumisen työryhmissä? Vaitiolovelvollisuus?
 - o Jos vanhempi väkivallantekijä ja samalla lapsen huoltaja, voiko ilman huoltajan lupaa lapsesta puhua avoimesti?

- Miten lasten kanssa käydään turvallisuussuunnitelma läpi?
 - o Kenen vastuulla turvallisuussuunnitelman läpi käyminen lapsen kanssa on?
- Millä tavoin lasten osallisuutta työryhmässä voitaisiin kehittää/parantaa?

MARAK

- Miten eri ammattilaisten roolit määrittyvät työskentelyssä?
 - o Onko lasten näkökulman huomioiminen erityisesti jonkin tietyn edustajan tai ammattialan vastuulla vai kaikkien asia?
- Millaista tietoa ja osaamista kukin ammattilainen tuo työskentelyyn?
- Millä tavoin huomioit lapset itsenäisinä toimijoina ja väkivallan uhreina MARAK-työryhmässä?
- Millaisia kokemuksia sinulla on ammattilaisena MARAKin toimivuudesta?
- Millaista palautetta asiakkaat ovat antaneet MARAKIN toimivuudesta?
- Millainen sukupuolijakauma sinun kokemuksiesi mukaan MARAKissa on?
 - o Onko asiakkaina ollut sekä naisia että miehiä?
 - o Mistä asiakkuuden sukupuolijakauma voisi johtua?

Lopuksi:

- Tuleeko mieleesi muuta tärkeää aiheeseen liittyen?
- Voinko tarvittaessa olla teihin vielä yhteydessä, jos jotain kohtaa pitää vielä tarkentaa?